

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA (TÜRKİYE COĞRAFYASI) ANABİLİM DALI

RİZE ŞEHİRİ'NİN KURULUŞ VE GELİŞMESİ

99945

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NAZAN KARAKAŞ ÖZÜR

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ANKARA-2001-

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA (TÜRKİYE COĞRAFYASI) ANABİLİM DALI

RİZE ŞEHİRİ'NİN KURULUŞ VE GELİŞMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NAZAN KARAKAŞ ÖZÜR

TEZ DANIŞMANI: PROF.DR. EJDER KALELİOĞLU

TEZ JÜRİSİ:

ADI SOYADI

İMZASI

PROF.DR. EJDER KALELİOĞLU.....

E. Kalelioğlu

Y.DOÇ.DR. SÜHA KOCAKUŞAK.....

S. Kocakuşak

DR. YAVUZ UNAT.....

Y. Unat

TEZ SAVUNMA TARİHİ: 19.11.2001

ANKARA-2001-

RİZE'NİN KURULUŞ VE GELİŞMESİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
TABLOLAR.....	III
GRAFİKLER VE HARİTALAR	IV
GİRİŞ.....	1
I-ŞEHRİN KURULUŞU VE KURULUŞA ETKİ EDEN FAKTÖRLER..	6
A-ŞEHRİN KURULUŞU.....	6
B-ŞEHRİN KURULUŞUNA ETKİ EDEN FAKTÖRLER.....	8
1-Yer Faktörleri.....	8
a-Kale Tepe.....	8
b-Rize Koyu.....	10
2-Vaziyet Faktörleri.....	11
a-Yüzey Şekilleri.....	11
b- İklim.....	13
c-Bitki Örtüsü.....	17
d-Hidrografik Özellikler.....	19
e-Yollar.....	20
3-Beşeri ve Ekonomik Faktörler.....	21
II- ŞEHRİN GELİŞME AŞAMALARI.....	23
A-OSMANLI İMPARATORLUĞU ÖNCESİ ŞEHİR.....	24
B-OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE ŞEHİR.....	27
C-CUMHURİYET DÖNEMİNDE ŞEHİR.....	35
1-1923-1950 Yılları Arasında Şehir.....	40

2-1950-1970 Yılları Arasında Şehir.....	45
3-1970' Den Günümüze Kadar Şehir.....	48

III- ŞEHRİN FONKSİYONEL SINIFLANDIRMADAKİ YERİ VE

FONKSİYON ALANLARI.....	53
--------------------------------	-----------

A-ŞEHRİN FONKSİYONEL SINIFLANDIRMADAKİ YERİ.....	54
---	-----------

B-FONKSİYON ALANLARI.....	59
----------------------------------	-----------

1-Konut Alanları.....	59
-----------------------	----

2-İş ve Ticaret Alanları.....	70
-------------------------------	----

3-Sanayi Alanları.....	78
------------------------	----

4-İdari Tesisler.....	84
-----------------------	----

5-Sosyal ve Kültürel Tesisler.....	87
------------------------------------	----

6-Eğitim Tesisleri.....	91
-------------------------	----

7-Sağlık Tesisleri.....	94
-------------------------	----

8-Tarım Alanları.....	95
-----------------------	----

C- ŞEHRİN ALTYAPI VE SOSYAL TESİSLERİ TESİSLERİ.....	98
---	-----------

1-Caddeler, Sokaklar ve Şehir İçi Ulaşım.....	98
---	----

2-Elektrik, Sulama, Kullanma, İçme Suyu ve Kanalizasyon Sistemi.....	105
--	-----

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	108
-------------------------------	------------

BİBLİYOGRAFYA.....	118
---------------------------	------------

FOTOĞRAFLAR.....	122
-------------------------	------------

ÖNSÖZ

Rize'nin Kuruluş ve Gelişmesi adlı yüksek lisans tezi, yaklaşık dört yıllık bir çalışma süresi sonunda ortaya konmuştur. Bu çalışmanın amacı, ilk öğretmenlik yıllarımda geçtiğim Rize'de yaptığım gözlemleri değerlendirmektir. Beni bu çalışmaya yapmaya teşvik eden diğer faktörler, şehrin genel görüntüsünün güzelliği, halkının sıcak yapısı ve coğrafi olarak ülkemizin diğer illerinde rastlanmayacak ilklerinin olmasıdır. Sofralarımızdan eksik olmayan, gün içerisinde içmeden durmadığımız çay, bu alanda yeşilliği ve açık sarı renkte açan çiçeğiyle ayrı bir özelliğe sahiptir. Bu bitkinin yöre halkına kazandırdığı ekonomik ayrıcalık ise madalyonun diğer yüzüdür.

Çalışmaya başladığımız andan itibaren öğrenilen tüm coğrafi özellikler, geçen zaman içinde hayat şartları ile harmanlanıp elden geldikçe fazla kaynağa ulaşılmaya çalışılarak, doğru bilgiler şeklinde sunulmaya gayret gösterilmiştir. Bu tür çalışmaların genel özelliği gereği bilimsel bir çalışma sistemi benimseyerek, bu sistem dahilinde oluşturulan bir plan dahilinde hareket edilmiştir.

Resmi dairelerden yararlanarak elde edilen bilgilerle, bizim gözlemlerimiz sonucu ortaya çıkanlar bir araya getirilerek bir bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmalarında bana yardımlarını esirgemeyen, geçen zaman içinde bana sabırla yol gösteren Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü Hocalarından tez danışmanım Prof. Dr. Ejder Kalelioğlu'na; bana coğrafyayı sevdirecek bu konuda bir bakış açısı geliştirmemi sağlayan Prof. Dr. Mesut Elibüyük'e, yüksek lisans eğitimimdeki katkılarından dolayı Sayın Prof. Dr. Ali Özçağlar, Sayın Doç. Dr. Murat Özgür ve Dr. Osman Gümüşçü'ye, güleryüzü desteği ve yardımları için Araş. Gör. Rüya Bayar ve Araş. Gör. Murat Yüceşahin'e, ayrıca araştırmamın her aşamasında yanımda

bulunduğu için eşime, ve araştırmamdaki yardımlarını belirtmeden geçemeyeceğim kız kardeşime teőekkür etmek istiyorum.

Bu alışmanın, Rize halkına ve bu konuda çalışma yapacak olan herkese bir şekilde kaynak oluşturması bizim için büyük mutluluk ve gurur kaynağı olacaktır...

Nazan Karakaş zr.

TABLÖLAR

1-Rize Şehri'nde Ortalama Yüksek Sıcaklık, Ortalama Düşük Sıcaklık ve Ortalama Sıcaklık Değerlerinin Yıllık Gidişi.

2-Rize Şehri'nde Ortalama Rüzgar Hızı, En Hızlı Rüzgar Yönleri ve Hızları.

3-Rize Şehri'nde Yıllık Ortalama Bağıl Nem, Günlük En Fazla Yağış ve Ortalama Yağış Değerleri.

4-Rize Şehri'nde 1486-1583 Yılları Arasında Nüfusun Durumu.

5- Rize Şehri'nde 1872-1914 Yıllarına Ait Nüfus Miktarları.

6- Rize Şehri'nde, Sayım Yıllarına Göre Nüfus Miktarları, Artışları ve Artış Oranları.

7- Rize Şehri'nde Özel ve Kamu Kuruluşlarına Ait Sanayi Tesisleri.

8- Rize Şehri'nde Faal Nüfusun (1955, 1965, 1975, 1990) Sektörlere Dağılımı.

9-Türkiye ve Rize'de Nüfusun Yaş Grupları İtibariyle Yüzdeler Oranları.

10- Rize Şehri'nde Mahallelerin Nüfus Miktarları.

11-Lazistan Sancak Merkezine Ait Taşınmaz Mallar (1873,1878, 1880,1902).

12- Rize Şehri'nde Bulunan Ticari İşletmelerin Dağılımı.

13- Rize Şehri'nde Yer Alan Çay Fabrikaları, Kuruluş Yerleri, Tarihleri, İşçi Sayıları ve Üretim Konuları.

14- Rize Şehri'nde Yer Alan Diğer Sanayi Kuruluşları, Kuruluş Yeri, Tarihi, Üretim Konuları ve İşçi Sayıları.

15- Rize Şehri'nde Yer Alan İlk ve Orta Dereceli Eğitim Kuruluşları.

16- Rize Şehri'nin Bazı Şehir Merkezlerine Uzaklığı.

GRAFİKLER

1- Rize Şehri'nde Ortalama Yüksek Sıcaklık, Ortalama Düşük Sıcaklık ve Ortalama Sıcaklık Değerlerinin Yıllık Gidişi.

2- Rize Şehri'nde Aylara Göre Ortalama Yağış Miktarları.

3- Rize Şehri'nde Sayım Yıllarına Göre Nüfus Miktarları.

4- Rize Şehri ve Türkiye'de 1927-1990 Yılları Arasında Şehir Nüfusu Artış Oranları.

5- Rize Şehri'nde Faal Nüfusun (1990) Sektörlere Dağılımı.

6- Rize Şehri'nde Bulunan Ticari İşletmelerin Dağılımı.

HARİTALAR

1- Rize Şehrinin Türkiye Üzerindeki Yeri.

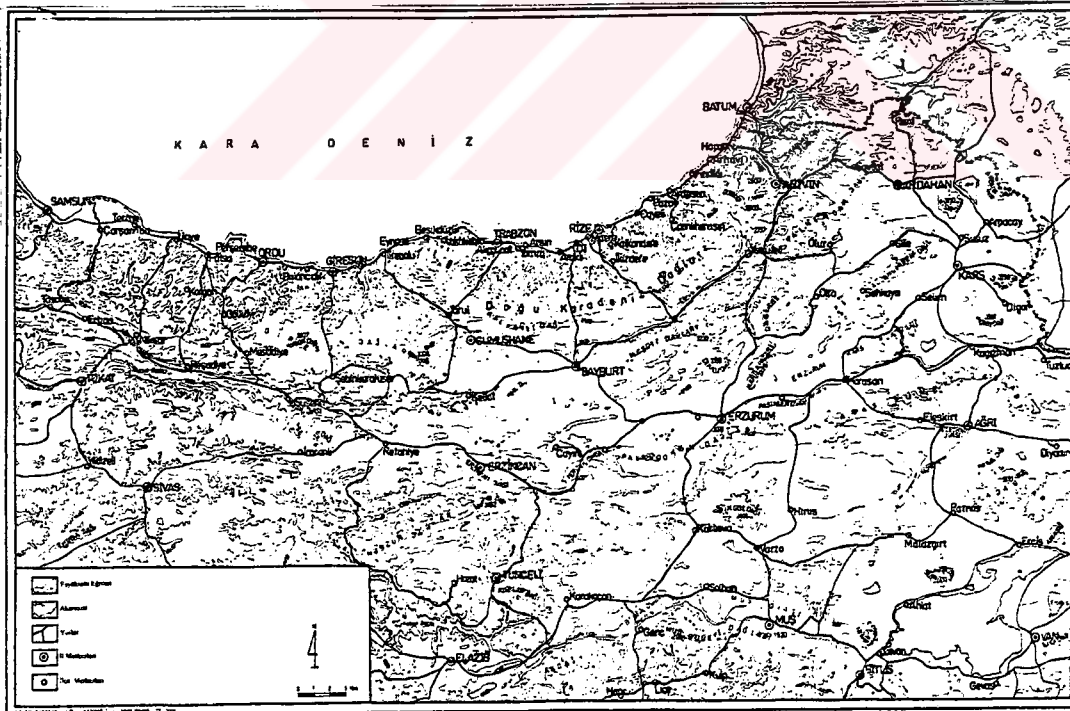
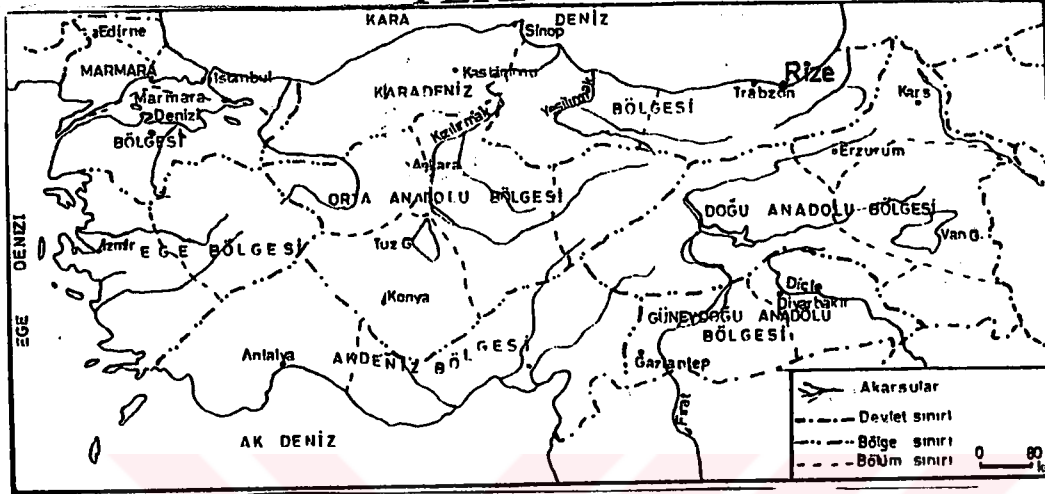
2-Rize ve Uzak Çevresinin Fiziki Haritası.

3-Rize Şehri ve Yakın Çevresinin Fiziki Haritası.

4-Rize Şehri Gelişme Aşamaları.

5-Rize Şehri Fonksiyon Alanları.

RİZE ŞEHİRİ'NİN TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ YERİ

Harita: 1

GİRİŞ

Karadeniz Bölgesi, adını aldığı Karadeniz kıyılarında ve ülkemizin kuzeyinde uzanır. Bölge, kendine has bazı özellikleri ile dikkat çeker. Bölgede kıyı kesimi boyunca kurulan yerleşmeler, irili ufaklı ama kıyı çizgisinde devamlı olarak dizilmişlerdir. Söz konusu yerleşmeler, Bulgaristan sınırından başlayıp Gürcistan sınırına kadar devam ederler. Bu yerleşmeler içinde ülke çapında öneme sahip olan Samsun, Trabzon, Zonguldak gibi il merkezlerinin yanında orta ölçekli Rize, Giresun, Ordu gibi il merkezleri de yer alır. Şehirlerin arasında sıralanmış olan irili ufaklı ilçe merkezleri ve köyler, kıyıda aralıksız bir şekilde devam ederek yoğun bir görüntü oluştururlar. Söz konusu yoğunluğun sebebi, doğanın yerleşim için sadece dar bir kıyı şeridi ve yer yer genişleyen delta ovalarından başka alternatif sunmamasıdır. Özellikle iç kesimle bağlantı kurabilecek önemli yollar üzerinde, doğal limana sahip, tarım alanları daha geniş yerleşmeler, ilkçağlardan itibaren gelişmişlerdir. Tüm yaşam alanları dar bir kıyı şeridi olan Karadeniz halkı, yukarıdaki imkanlara sahip olan alanları öncelikle tercih ederek buralara yerleşmişlerdir. Yine dışarıdan gelenler için de belirtilen imkanlar cazip gelmiş, aynı uygun alanlara yerleşmiş ve koloniler kurmuşlardır.

Bölge içinde üç bölüm yer alır. Batı ve Orta Karadeniz Bölgeleri yüksekliklerinin daha az olması ve düzlük alanların oranının biraz daha artması ile Doğu Karadeniz Bölümü'nden ayrılırlar. Doğu Karadeniz Bölümü ise tüm sahil şeridinin en dar yerlerine, tüm bölgenin en yüksek noktalarına ve en eğimli yüzeylerine sahiptir. Bölümde bu şartlar içinde ortaya çıkan insan faaliyetleri, çok fazla genişleyememiştir. Kıyı boyunca uzanan yerleşim merkezleri içinde en büyüğü Trabzon'dur. Araştırma konumuz olan Rize Şehri ise, en kalabalık üçüncü il merkezidir. 1990 Yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre, Trabzon şehri 143910 kişi ile birinci, Giresun il merkezi 65000 kişi ile ikinci,

Rize şehri ise 52031 kişi ile üçüncü sıradadır. Kıyı şeridinin en dar kesimlerinde yer alan Rize şehri Karadeniz kıyılarımızın en doğusunda yer alan il merkezidir (Harita:1).

Bu bölüm ile ilgili yaptığı bir araştırmada Alaeddin Tandoğan Hoca bize şu bilgileri vermektedir.“Türkiye Coğrafyası üzerinde yapılan araştırmalar neticesinde görülmüştür ki, bu bölümler içerisinde çevresine göre farklı özelliklere sahip bir takım coğrafi ünitelerden biri de Ordu yakınlarından denize dökülen Melet Çayı ile Sovyet Rusya (Bugünkü Gürcistan) sınırına kadar uzanan Doğu Karadeniz Bölümü sahil şeridinde yer alan Rize Yöresi'dir. Ord. Prof. Besim Darkot tarafından Doğuda Sovyetler Birliği (Gürcistan) sınırından başlayıp Rize Dağları'nın doruk çizgisini takip ederek batıda Rize İli'ni Trabzon İli'nden ayıran sınırla (Of yakını) çerçeveselendirilen Rize Yöresi, Karadeniz boyunca uzanan dağların en yüksek kısımlarını ihtiva etmesi Türkiye'nin en fazla yağış alan yeri olması gayet gür ve sık ormanlarla kaplı bulunması çay ziraatinin ekonomik faaliyetin temelini teşkil etmesi gibi özellikleriyle bir coğrafi ünite teşkil eder.”¹ Tandoğan Hoca'nın da belirttiği gibi Rize Şehri'nin kurulduğu alanın diğer alanlardan ayrılan belirgin bazı özellikleri vardır.

Bu yörede kendine has nitelikleri ile önemli bir yere sahip olan Rize il toprakları; doğudan, Arhavi (Artvin), güneyden, Yusufeli (Artvin) ve İspir (Erzurum), batıdan Of (Trabzon) ile çevrili olup, kuzeyinde Karadeniz bulunur. İlin yüzölçümü 3920 km²'dir. Arazisi oldukça dağlıktır ve sınırları içindeki toprakların % 78'ini çok eğimli alanlar oluşturur. Dağlar denize paralel olarak uzanırken dik yamaçlar meydana getirmişlerdir. Yamaçların üzerine yerleşen dereler ise, yamaç boyunca derin vadiler açmışlardır. Göze çarpan en önemli düzlükler, irili ufaklı derelerin birbiri

¹ TANDOĞAN A., “Çayeli ve Pazar İlçeleri'nin Ekonomik Yapısı”, A.D.T.C.F. Derg. Cilt:xxix, Sayı:1-45, S. 83-152, ANKARA.

ardınca denize ulaştıkları yerlerde meydana gelen küçük düzlüklerdir (Fotoğraf:23).

Genel olarak iklim özellikleri mikroklima alanı oluşturacak niteliktedir. Doğu Karadeniz sahil şeridinde görülen en nemli ve yağışlı alan, il sınırları içindedir. Ek olarak yıllık ortalama sıcaklıkları da diğer alanlara oranla daha yüksektir. Ancak, kıyıdan itibaren yükselen dağların yamaçlarından yukarılara doğru çıkıldıkça yükseltinin etkisiyle iklim kısa mesafede değişir, sıcaklıkların düştüğü görülür. İklimin etkisiyle gür ve zengin bir bitki örtüsü topluluğu il topraklarında gelişmiştir.

Bölge, coğrafi mevkii ve topografyasının arızalı olması nedeniyle Anadolu'nun diğer yerlerine oranla daha geç iskan edilmiştir. İlk ve orta çağda önemli kervan yollarının üzerinde bulunmaması nedeniyle büyük çapta yerleşmeye ve ekonomik faaliyete sahne olamamıştır. Ek olarak yörenin arızalı yapısı, akarsuların çok su taşıyıp, sık sık taşkın yapması karayolu ulaşımını güçleştirmiştir. Denizden ulaşım ise son dönemlere kadar ilkel gemi ve kürekle hareket eden kayıklarla sağlanmaya çalışılmış, önemli su yollarından ve limanlardan uzakta olmak gelişmenin gecikmesine yol açmıştır.

Rize İli'nin merkezini oluşturan Rize şehri doğal bir koyun gerisinde kurulmuştur. Alanda kuruluşunu M.Ö. 6.yüzyıla kadar indirmek mümkündür. Bu tarihte burada var olan yerleşme gelişerek, bir kale ve liman şehri halinde günümüze kadar gelmiştir (Fotoğraf:1).

Rize Karadeniz Bölgesi' nin Doğu Karadeniz Bölümü'nde, Sarp sınır kapısının açıldığı önemli bir merkez durumundadır. Uzun yıllar kasaba halindeyken, son elli yılda gelişerek bir şehir görüntüsü kazanmıştır. Çalışmamızın esas konusunu teşkil eden şehrin kuruluş ve gelişmesi hakkında yapılan araştırmalar

neticesinde Rize şehri kurulduğu M.Ö. VI. Y.Y.' dan beri çok fazla istila görmemiş olmasına rağmen kolonileşme sürecinde yer almıştır. Sonrasında Anadolu' ya sahip olmak isteyen kavimlerin hükümler altına girmekten kurtulamamıştır. Dolayısıyla eski dönemlerden beri şehrin bulunduğu noktada yerleşme var olmuştur. Ancak, tarihsel gelişim sürecinde şehrin yayılıp gelişmesi, kalkınması ve başka bir kimlik kazanması o kadar hızlı gerçekleşmemiştir. Bu durumun temel nedenleri içinde, çevresel faktörler ile coğrafi ortamın getirdiği olumsuz bazı özellikler ön sırada gelir.

Coğrafi ortamın getirdiği olumsuzluklar, alanın nüfus hareketlerini etkilemiştir. Eski dönemlerden itibaren sürekli göç veren ve belli miktarın üzerindeki nüfusu barındıramayan bu topraklarda, beşeri hayat da incelemeye değerdir. Doğal şartların sonuçları olarak ortaya çıkan yörenin beşeri faaliyetleri, nüfus coğrafyası açısından dikkate alınacak önemli bir konudur.

Bizim konumuzu oluşturan şehrin kuruluşu, gelişme aşamaları ve fonksiyonel özellikleri incelenirken öncelikle şehrsel ortamlar ve doğal çevre ilişkisi, bu ortamların doğal çevre ile etkileşimi ve sonuçları ele alınacaktır. Bunun için, Rize şehri ve yakın çevresinin doğal özelliklerine göz atmak doğru olacaktır. Bu alanda şehrin kuruluşunu yakından etkileyen doğal faktörler üzerinde durulmuştur. Yüzey şekilleri, iklim, ekonomik faaliyetler üçgeninde şehir ortamının nasıl şekillendiği anlaşılacaktır. İkinci aşamada şehrin ilk kurulduğu yer ile bu günkü durumuna gelinceye kadar geçen zaman içinde geçirdiği evreler kronolojik olarak incelenecek, belirli dönemlere ayrılarak gösterdiği gelişme süreci ele alınacaktır.

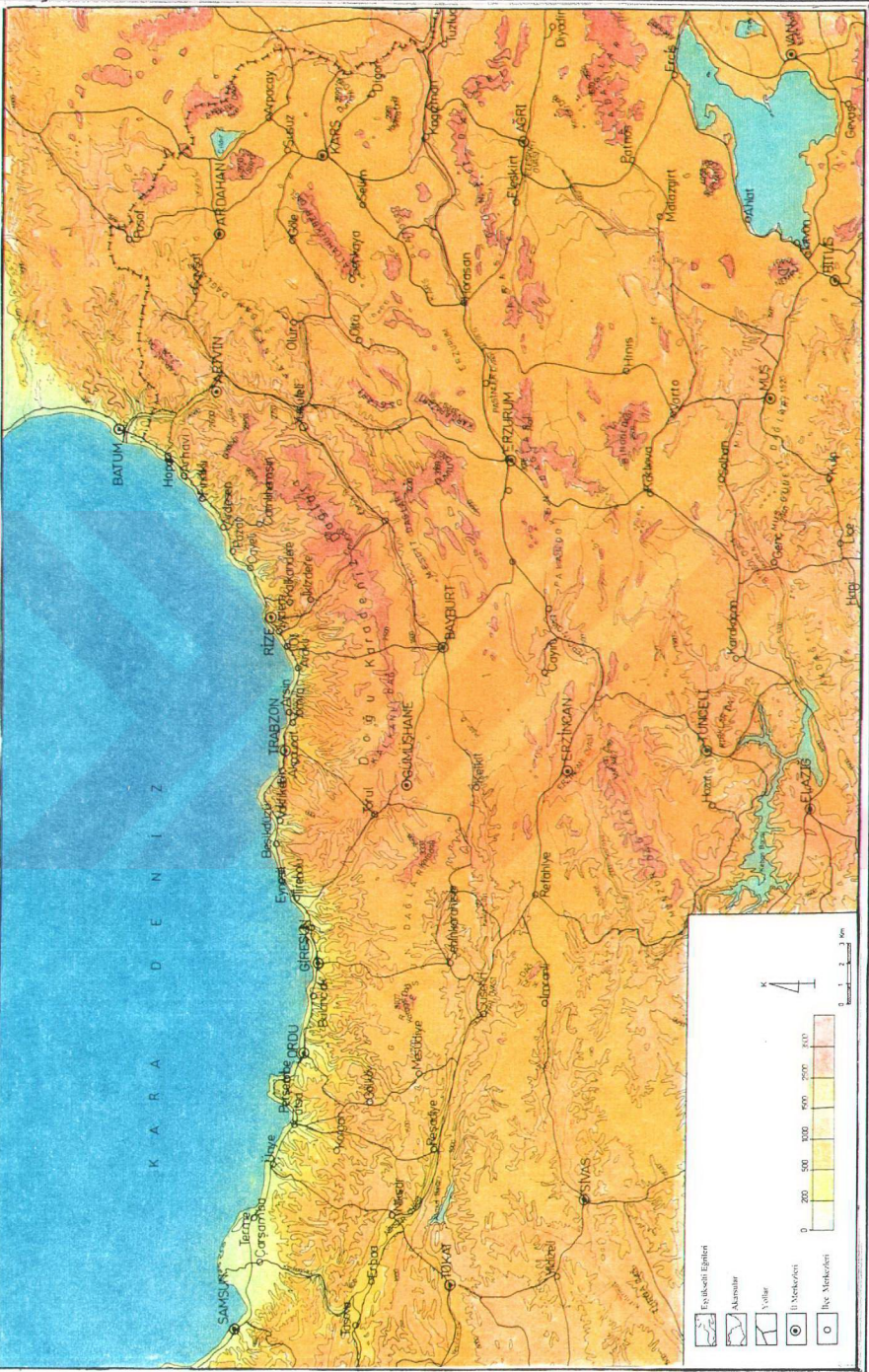
Üçüncü aşamasında şehre özgü fonksiyonel özellikler bu özelliklerin öncelikle tarihsel süreç içinde gelişmesi, bugünkü durumu ve gelecekte çizeceği yön üzerinde durulacak, çeşitli

kıyaslamalar ile Rize şehrinin farklı ve benzer yönleri ortaya çıkarılacaktır.

Son olarak yapılan çalışmanın bir coğrafyacı gözüyle değerlendirilmesi yapılacak, gelecekle ilgili yönlendirme ve önerilerde bulunulacaktır.

Çalışmalarımızı yürütürken belirli bir plan ve program izlenmiştir. Amacımız Rize Şehri'nin kuruluş ve gelişmesini incelemek olduğu için öncelikle konu ile ilgili bibliyografik tarama yapılmış, çeşitli istatistiksel bilgiler elde edilmiş, bunlar sıralanıp tasnif edilmiştir. Elde edilen bilgiler ışığında haritalar oluşturulmuş, tablolar yapılmış, grafikler çizilmiştir. Ortaya çıkan tüm bu bilgilerin kağıda aktarılması ve bir sentez oluşturması araştırmamızın sonucunu oluşturmuştur. Yazma aşamasında ise yine bilgilerin aktarılmasında olduğu gibi bir sıra ve düzen takip edilmiştir.

RİZE VE UZAK ÇEVRESİNİN FİZİKİ HARİTASI

I-ŞEHRİN KURULUŞU VE KURULUŞA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

A-ŞEHRİN KURULUŞU

Rize Şehri il topraklarının batı kıyısında, kuzey rüzgarına siper oluşturan Fener Burnu'nun önünde yer alan bir koy ile bu koyun gerisindeki yamaçlarda kurulmuştur (Harita:2). Alanın tarih öncesi çağlardaki durumu ile ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Ancak, yapılan yüzey araştırmaları ve yakın çevreler ile ilgili tarih bilgileri bize ışık tutmaktadır. Bölgenin yontma taş çağından sonra iskan gördüğü belirtilmiş, ayrıca eski tunç çağı ile ilgili bazı buluntular da ele geçmiştir. İlkçağ kaynaklarında Chollis Pontus olarak geçen alanın, eski Yunan kolonilerinden önce yerleşime açıldığı belirtilmiştir. Yine kaynaklarımıza göre yörede yaşayan yerli kavimlerle birlikte zaman zaman Hitit ve Urartular'ın buraya geldikleri sanılmaktadır. Konu ile ilgili kuvvetli delillere rastlanmamıştır². Bu tarihlerden günümüze kadar istilası zor bir alan olması, ulaşım güçlüğü gibi nedenlerden dolayı çok fazla el değiştirmemiştir. Ancak Anadolu'nun tümüne sahip olabilen Med'ler, Persler, Romalılar, Bizaslılar, Pontus Rum Devleti ve Osmanlılar yörede hakimiyet kurabilmişlerdir. Yöre halkının baş eğmez tavrı oldukça istikrarlı bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu döneminde bile kendini hissettirmiştir.

Şehrin ilk kurulduğu alan ile bugünkü Rize şehri hemen hemen aynı merkezdedir. Şehir ile ilgili bilinen en eski yapı bugün de şehrin merkezinde yer alan Rize Kalesi'dir. Şehrin kuruluşu burada gerçekleşmiş ve çevreye doğru yayılmıştır (Fotoğraf:8). Elde edilen bilgilere göre şehrin ilk kuruluşunun gerçekleştiği alan

² KIRZIOĞLU, M.F. (1992). Rize Dolaylarında Bilinmeyen Tarih Gerçekleri. S.8.

bugün de aynı şekilde kullanılmaktadır. Milattan önce 2000 yıllarında yaşayan bazı yerli kavimlerin varlığı, komşu Gürcistan sınırları içinde bulunan kalıntılardan anlaşılmıştır. Söz konusu dönemde yaşayan insanlar kıyı kesimde ve yamaçlara doğru yerleşmişler, oldukça yağışlı olan iklim şartları nedeniyle sazlık alanlarda “kelif” adı verilen kazıkların üstüne külübeler kurmuşlardır. O dönemden sonra Ege’de yaşayan Miletoslu denizcilerin, Karadeniz kıyılarına yayıldıkları, kolonileşme sürecinde Doğu Karadeniz kıyılarına gelerek “emperion (pazaryeri)” adı verilen ticari özellikli yerleşim merkezleri inşa etmişlerdir. Böylece yöresel ve daha geniş çerçevede ticari faaliyetler gelişmiştir. Ticari faaliyetlerin gelişmesi, alanın yerleşme özelliklerini ve nüfusunu da etkileyip değiştirmiş, her iki konuda da gelişme yaşanmıştır. Geçen yıllar içerisinde yakındaki Trabzon kadar hızlı bir şehirleşme süreci yaşamasa da, pazaryeri olarak çevrenin ihtiyaçlarını karşılayan bir konumda olmuştur. Bizim incelediğimiz alan sınırları içinde yaşanan gelişme süreci, Roma dönemine kadar var olduğunu bildiğimiz kalenin de eklenmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Kale yaklaşık 150 metre yüksekliğinde olan Rize Koyunun hemen gerisindeki Kale Tepe üzerinde kurulmuştur (Harita:3,Fotoğraf:8). Batıdan doğuya doğru bakıldığında Fener Burnu’nun arkasına saklanan tepe o dönemin insanı için oldukça uygun şartlar sunmuştur. Böylelikle bugünkü şehrin temelleri atılmıştır. O dönemden günümüze kadar gelebilen tek yapı Rize Kalesi’dir. Şehrin kuruluş çekirdeğini oluşturan kale yerleşmesi zamanla genişleyerek, kıyıya ve yamaçlara doğru yayılmıştır (Fotoğraf:8).

Kısacası şehrin kuruluşu ilk olarak yine bugün kullanılan yerleşim alanının merkezindedir (Harita:4). Şehir, kale ve çevresinden itibaren günümüze kadar gelişerek gelmiştir. Söz konusu gelişme aşamalarından daha sonra söz edilecektir. Bu bölümde öncelikle şehrin kuruluşu, kurulduğu alanın özellikleri ve

bu alanın tercih edilmesinin coğrafi nedenleri üzerinde durulacaktır.

B-ŞEHRİN KURULUŞUNA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

İnsanlar yaşadıkları ortamlarda bir birlik oluşturup, çeşitli yerleşme tarzları meydana getirmek suretiyle ilkel anlamdan günümüze kadar geçen süre içinde değişik şehirler kurmuşlardır. Kesinlikle insan ihtiyaçlarından doğan şehir ortamlarının, kuruluş, gelişme aşamaları, kurulduğu yer ve bu yerin nitelikleri, bu günkü durumu ve tüm bunların yargılanıp sebep- sonuç ilişkisi içinde sentezlenmesi bize yine aynı sonucu verir ki, bu sonuç şehirlerin insan ihtiyaçlarına göre şekil aldığıdır. Rize şehri için de, aynı şeyi söylemek son derece doğaldır. İncelememizi belirli bir düzen içinde gerçekleştirmek, gereksiz olabilecek ayrıntılardan uzaklaşıp konunun özüne ulaşmak amacıyla, kuruluşu etki eden faktörleri sınıflandırmayı ve böyle ifade etmeyi daha uygun gördük.

Bir şehrin kuruluşuna etki eden faktörleri, öncelikle şehrin kurulduğu yer ile ilgili olarak değerlendirmek gerekir. Şehrin kuruluşuna etki eden kurulma yeri ve bu yere ait özellikler, yer faktörleri başlığı altında incelenecektir. İkinci olarak vaziyet ya da durum faktörleri diye nitelenen şehrin kuruluşunda etkili olan diğer faktörler ele alınacaktır.

1-Yer Faktörleri

Rize Şehri' nin kurulduğu noktada öteden beri etkisini hissettiren iki önemli yer faktörü bulunur. Kale tepe ve Rize Koyu.

a-Kale Tepe:

Şehrin kuruluşunda etkisi olan en önemli faktörlerden biri Kale Tepe diye tabir edilen, yaklaşık 150 metre yükseklikteki ve

hemen Rize Koyu'nun gerisinde yükselen tepedir (Harita:3, Fotoğraf:8).

Bu sınırlar içerisinde kalan alanda genel olarak yüzeyşekilleri tüm Karadeniz kıyılarında görülen özelliklerden çok da farklı değildir. Kıyıya paralel uzanan sıradağlar bu alanda oldukça yüksek bir görünüm kazanırlar (Harita:3). Düz alanların çok az yer tuttuğu alanda eğimli yüzeyler genel görüntüyü oluşturmaktadır. Eğimli yamaçlara yerleşen hızlı akışlı derelerin açtığı derin vadiler birbirleri ardınca sıralanınca yamaçlar parçalanarak küçük yüzeylere ayrılmıştır. Bu yüzeyler küçük tepelikler şeklinde bir görünüş oluşturur (Harita:3). Özellikle doğuda daha bütün bir görüntü sunan eğimli yüzeyler Fener Burnu ve Rize Koyu gerisinde daha parçalı bir yapı arz eder. Kale Tepe de bu parçalardan birisidir. Tepe özellikle kretase ve üst kretase dönemlerine ait oluşuklardan meydana gelir. Tepe bugün şehrsel ortam içerisinde kalmış ve üzerindeki kale ile birlikte koruma altına alınmıştır (Fotoğraf:8).

Şehrin kuruluşuna etki eden Kele Tepe'nin öncelikle korunma ihtiyacını gidermesi yönünden ele almak gerekir. İnsanlar ilkçağlarda ilkel bir hayat sürerken sonraları toplumlar oluşturmaya başlamışlar, yerleşik hayata geçerek belirli alanlara sahip olmak istemişlerdir. Böylelikle en iyi korunabilecekleri alanlarda yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Hatta çevresine göre yüksek olan yerler, hem gelen düşmanı görmek, hem de kaçıp saklanmak için cazip olmuştur. Bu alanlar üzerine surlar da inşa ederek şehirlerini kurmuşlardır.

Rize Şehri, hem kıyıda yer alarak zaman zaman Karadeniz'de etkisini çok hissettiren korsanların saldırılarına, hem de karadan gelebilecek diğer saldırılara karşı korunabilmek amacıyla, öncelikle Kale Tepe üzerinde yerleşmeyi uygun görmüştür. Tepenin Fener Burnu'nun hemen arkasına gizlenmiş konumu, batıdan

gelenlerin son ana kadar göremeyecekleri niteliktedir. Bu sayede insanlar gelen tehlikeyi kolaylıkla görebilmişlerdir. Burası aynı zamanda kıyıda ki yağmalardan kurtulmak için de çevreye göre yüksek ve savunması kolay bir yer olmuştur.

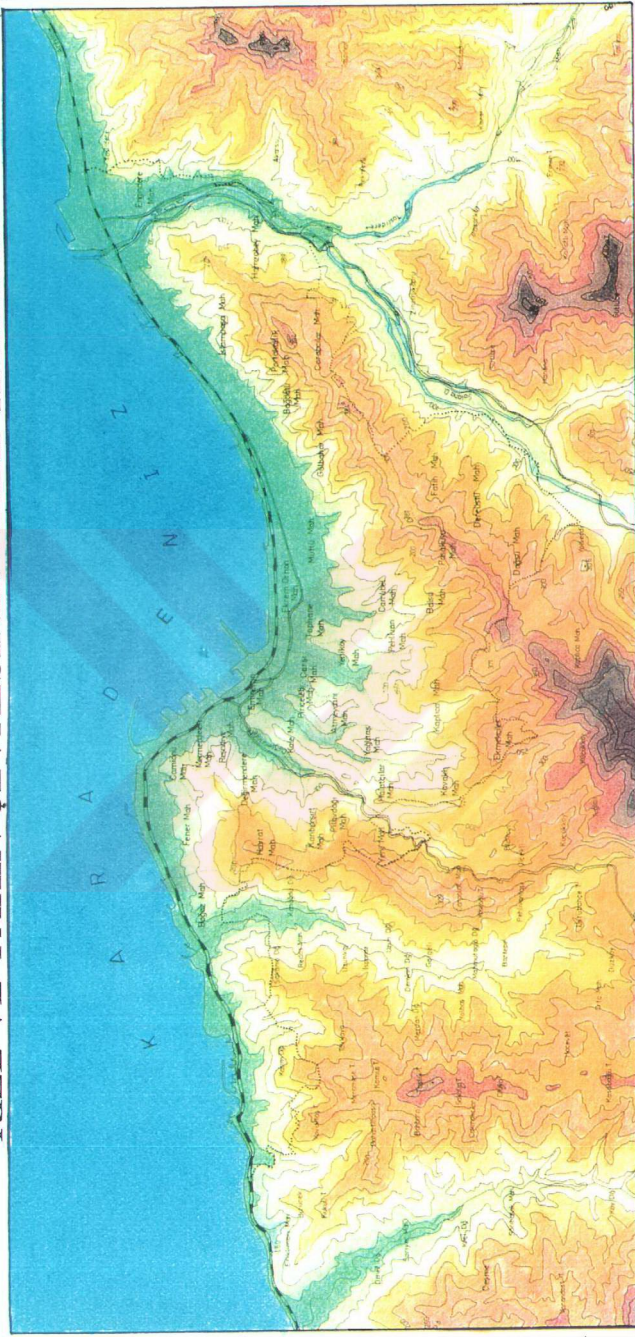
Yerleşimin ilk olarak Kale Tepe ve civarında olmasının bir diğer sebebi de, iklimin son derece nemli yağışlı etkisinin kıyıda ve çukur alanlarda daha fazla hissedilmesi, buna karşın hava sirkülasyonunun vadi yamaçları ile tepelik alanlarda bu durumu biraz daha rahatlatmasıdır. İlk dönemlerden itibaren yöre halkı tercihinin bu alanlar için kullanmıştır.

b-Rize Koyu:

Rize Şehri' nin bu alanda kurulmasında etkili olan faktörlerden biri de Rize Koyu' dur. Rize Koyu insanlar için güvenli bir bölge oluşturmuştur. O nedenle kıyıda ki yerleşmelere baktığımızda ilkçağlardan itibaren bir koy ya da körfez kenarında kurulmuşlardır. Bu tercihin temelinde birkaç neden birden bulunmaktadır. Öncelikle koy ve körfezler fırtınalara karşı denizcilik faaliyetlerinin sürdürebileceği, doğal liman olarak kullanabilecek bir özelliğe sahiptir. Bir kıyı yerleşmesinde denizcilik faaliyetlerinin olması doğaldır. Denizcilik faaliyetlerinin sağlıklı yapılabilmesi için denizden gelen fırtınalara karşı korunaklı bir yer tercih edilir. Karadeniz için bu durum daha belirginleşir. Zira, hırçın dalgalı Karadeniz kıyılarının düz kıyı tipinde olması, doğal liman niteliği taşıyan girintilerin belirli sayıda oluşu koy ve körfezlerin önemini bir kat daha artırmıştır. Fener Burnu'nun doğusunda yer alan Rize Koyu, küçük bir koy olmasına rağmen, yerleşme faaliyetinin başlamasında, devam etmesinde ve gelişmesinde son derece etkili olmuştur (Fotoğraf:7).

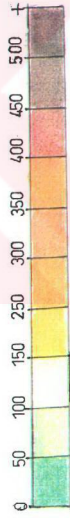
İkinci olarak denizden gelecek saldırılara karşı savunma geliştirmek için ideal bir yerdir. Daha önce belirtildiği gibi Fener

RİZE VE YAKIN ÇEVRESİNİN FİZİKİ HARITASI

İŞARETLER

- Elevation Eğrileri
- Akarsular
- İnanç Yık.
- Sül Yolları
- Mahalle Sınırları
- Belediye Sınırları

4

0 5 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 110 120 130 140 150 160 170 180 190 200 210 220 230 240 250 260 270 280 290 300 310 320 330 340 350 360 370 380 390 400 410 420 430 440 450 460 470 480 490 500 510 520 530 540 550 560 570 580 590 600 610 620 630 640 650 660 670 680 690 700 710 720 730 740 750 760 770 780 790 800 810 820 830 840 850 860 870 880 890 900 910 920 930 940 950 960 970 980 990 1000

Harita: 3

Harita: 3

Harita: 3

Burnu'nun doğusunda kuzeydoğuya bakan ağzı ile adeta gizlenmiş bir görüntüsü vardır. Bu sayede bir savaş anında avantaj sağlar.

Elbette ki, deniz ticareti söz konusu olduğunda da, koy ve körfezlerin varlığı o kıyıda aranan bir özelliktir. Zamanla alanın büyük bir limana dönüşmesi için atılan ilk adımdır. Günümüzde Rize' de bir limanın var olması ve hatta limanın kapasitesinin artırılmaya çalışılmasının temelinde de koyun varlığı yatmaktadır. Ticarete ardülke ve diğer faktörlerin etkisi önemli ise de doğal ortamın deniz kıyısında sunduğu imkanları, özellikle de koy ve körfezlerin katkısını unutmamak gerekir.

Rize şehrinin ilk yerleşim alanına baktığımızda yukarıda belirtilen Kale Tepe'nin koyun hemen gerisinde olduğu görülür (Harita:4). Bu görüntü bile bize şehrin kuruluşunda ve kuruluş yerinin seçilmesinde Koyun etkisini ispat etmektedir. İlk insanların bu alanda yerleşmeyi tercih etmelerinin özünde öncelikle korunma duygusu yatmaktadır. Zamanla ticaret ve diğer faktörler çeşitlenerek günümüze kadar gelinmiştir. Günümüzde koyun uzanışı doğrultusunda şehir genişleyerek büyümüş ama koyun önemi ortadan kalkmamıştır (Fotoğraf:6).

2-Vaziyet Faktörleri

a-Yüzeşekilleri:

Yüzeyin özellikleri yerleşme faaliyetlerinin yapılmasında birinci derecede önemlidir. Şehrin, bugünkü alanı olan belediye hizmet sınırları içinde yapılan araştırmada görülüyor ki, mevcut 24,5 km²lik³ alanda insan faaliyetlerini etkileyen en dikkat çekici unsur eğimli yüzeylerin kapladığı alanın çokluğudur. Karadeniz Bölgesi'nin tipik özelliği olan bu durum, Doğu Karadeniz Bölümü

³ Bu yaklaşık bir değerdir.

içinde Rize sahil yöresinde en belirgin şekilde karşımıza çıkmaktadır. Alanın büyük kesimini kaplayan dağlar kıyıya paralel olarak uzanırken, kıyının hemen gerisinden itibaren başlayarak iç kısma geçit vermeden bir duvar misali yükselirler. Yüzeydeki dik yamaçlar vadiler tarafından parçalanmıştır. Bu vadiler yağışlı iklimin etkisiyle, bol su taşıyan dereler tarafından meydana getirilmiştir ve birbirlerine paralel görüntüdedir. Zaten eğimli olan yüzeyde yerleşen vadiler dik yamaçlı ve derindir. Arazinin bu şekilde parçalanması tüm beşeri faaliyetleri etkilemiştir. Yerleşme de duruma bağlı olarak dağınık olmuştur.

Yamaçları parçalayan derelerin kıyıda çok fazla varlık gösterememesi, kıyıdan itibaren birden derinleşen Karadeniz'in hırçın dalgalarının birikinti oluşmasına imkan vermemesindedir. İrili ufaklı pek çok dere içinde Taşlıdere ve Değirmendere en büyükleridir. Ancak bu derelerin vadileri deniz kıyısında biraz genişleyebilmiştir (Harita:3). Yine bu derelerin vadileri kısmen tabanlı özellik gösterse de çok taşkın yapmalarından dolayı yerleşim için kullanılamamaktadır (Fotograf:23).

Derelerin açtığı vadiler dışında parçalanmış olan yamaç yüzeyleri de bir başka yüzey şekli özelliğidir. Bu alanlar yaklaşık 100-500 metreler arasında kalan irili ufaklı parçalardan oluşur. Genellikle çok eğimli kesimler yerleşme yerine çay tarımı için kullanılmaktadır.

Oldukça dar olan sahil şeridi, şehrin adeta üst üste yığıldığı noktadır. İlk önceleri havasız ve bataklık oluşu nedeniyle pek tercih görmemiş, daha sonraları modern teknolojinin imkanları sayesinde çok yoğun bir nüfusu barındırır olmuştur. Özellikle de denizin doldurulması ile genişleyen sahil şeridi, şehrin en gözde mekanı haline gelmiştir.

Bu genel yüzeyşekilleri, kıyıdan itibaren 15-20 kilometrelik bir şerit boyunca kretase ve üst kretase formasyonları içinde oluşmuştur. Bu formasyonlar, yer kaymalarına müsait yapılarıyla oldukça eğimli yüzeyler için tehlike oluştururlar. Şehir yerleşmesini olumsuz yönde etkileyen bu durum, zaman zaman sorunlar oluşturmaktadır.

Şehrin engebeli bir arazide kurulmuş olması doğal ortamın sunduğu olumsuz bir durumdur. Bu durum şehrin genişlemesini, çevre ile bağlantı kurmasını engellediği gibi, şehir içindeki hizmetleri, altyapı faaliyetlerini ve yerleşimin planlanmasını da olumsuz yönde etkilemektedir.

b-İklim:

Şehrin kuruluşunu etkileyen bir başka doğal faktör iklimdir. Yörede görülen iklimi kısaca incelediğimizde, çok özel bir mikroklima alanından söz ettiğimizi görürüz. Karadeniz kıyısında yer alması dolayısıyla kuzeyden gelen hava akımlarına açık, yağış almaya müsait, ılıman, denizel bir iklim yaşanmaktadır. Ancak, bütün Karadeniz kıyılarının bu ortak özelliği, Rize kıyılarında daha belirgin bazı nitelikleriyle karşımıza çıkar.

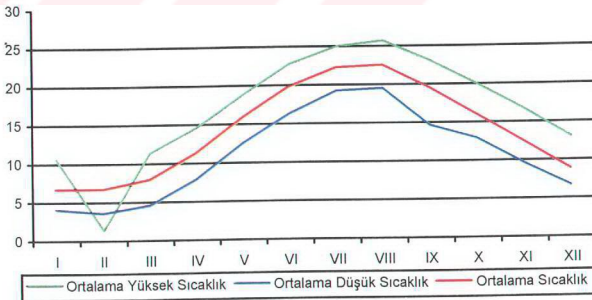
Kısaca, şehir ve yakın çevresi ile ilgili bazı iklim elemanlarının yıllık ve çok yıllık ortalama değerlerinden söz ederek, iklim hakkındaki bilgilerimizi netleştirelim. Elde edilen 21 yıllık rasat değerlerine göre yıllık ortalama sıcaklık; 14,1°C, sıcaklığın yıl içinde ulaştığı ortalama en yüksek değer Ağustos ayında 22,5°C, en düşük değer Ocak ve Şubat aylarında 6,7°C' dir. Yıl içerisindeki sıcaklık değerlerinin arasında büyük farklılıkların olmaması, bu alanda yaşanan iklimin ılıman olduğunu göstermektedir.

Ülkemiz genelinde kara iklimi koşullarının yaygın olarak yaşanmasına karşın, Rize’ de kış mevsimi sıcaklık ortalamalarının 0° C’ nin üzerinde olması, hem insan yaşamı hem de tarımsal faaliyetler bakımından oldukça elverişli şartlar sunmaktadır. Sıcak ve ılıman iklim bitkilerinden çay, pirinç, turunçgiller, fındık ve tropik bitkilerin bu alanda yetişmesinde kış sıcaklıklarının düşük olmamasının etkisi vardır. Sıcaklığın en düşük değeri gösterdiği 1963 yılının Mart ayında -7°C olarak ölçülürken en yüksek değerdeki sıcaklık 1935 yılının Mayıs ayında 38,2°C olarak belirlenmiştir (Tablo-2).

GÖZLEM TÜRÜ	RAS. SÜRE	A Y L A R												YIL. ORT.
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
ORT. YÜKSEK SICAKLIK	21	10,6	1,4	11,4	14,6	18,8	22,8	25	25,7	23,1	20	16,7	13	17,7
ORT. DÜŞÜK SICAKLIK	21	4,1	3,6	4,6	7,9	12,5	16,3	19,2	19,5	14,6	12,9	9,6	6,7	11,1
ORT. SICAKLIK	21	6,7	6,7	7,9	11,3	15,8	19,8	22,2	22,5	19,5	16	12,4	8,8	14,7

Tablo:1- Rize Şehri’nde Ortalama Yüksek Sıcaklık, Ortalama Düşük Sıcaklık ve Ortalama Sıcaklık Değerlerinin Yıllık Gidişi.

°C

Grafik:1- Rize Şehri’nde Ortalama Yüksek Sıcaklık, Ortalama Düşük Sıcaklık ve Ortalama Sıcaklık Değerlerinin Yıllık Gidişi.

Kış mevsiminde özellikle Doğu Karadeniz Bölümü kıyılarında güney rüzgarları büyük bir frekansla eserek, föhn rüzgarlarının oluşmasına yol açarlar. Zemine yakın seviyede esen bu rüzgarların yönü karadan denize doğrudur. Kara üzerindeki sıcaklık değerlerinin düşmesini engelleyerek, kış ortalamasının 10-13 °C civarında olmasına neden olur. Ancak, kış mevsiminde kuzeybatı ve kuzeydoğu yönünde genel olarak Türkiye'yi, aynı zamanda Rize çevresini de etkileyen kutbi polar hava kütleleri de zaman zaman etkisini hissettirir. Yaz mevsiminde ülkemizi etkileyen hava kütleleri, Karadeniz üzerinden geçtiği için nem yüklüdürler. Kıyıdan itibaren duvar gibi yükselen Doğu Karadeniz dağ sıralarına çarparak yükselir ve kıyı kesime bol miktarda yağış getirirler. Ülkemizi yazın etkileyen hava kütlelerinin geneli kuraklık getirirken, bu alanda yaz yağışlarına neden olurlar. Yörenin etkilendiği basınç özellikleri ve rüzgarlar bol miktarda yağış düşmesini sağlarlar. Ayrıca açık olan kıyı kesimi bu nedenden dolayı önemli büyüklükte dalgaların etkisine açıktır. Bu durumun olumsuz sonuçları sık sık kıyı kesiminde yaşanmaktadır (Tablo:3).

GÖZLEM TÜRÜ	SÜRE	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	YILLIK ORT.
ORT.RÜZ. HIZI	21	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	1,2	1,1	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2
EN HIZLI RÜZ. YÖNÜ ve HIZI(m/sec)	21	wnw 23,1	ssw 15	wnw 23,3	sw 23,3	w 18,5	wnw 21,1	wnw 16,1	nw 16,7	wnw 25,1	wnw 19,7	wnw 22,4	sws 26,4	ws 26,4

Tablo:2- Rize Şehri'nde Ortalama Rüzgar Hızı, En Hızlı Rüzgar Yönleri ve Hızları.

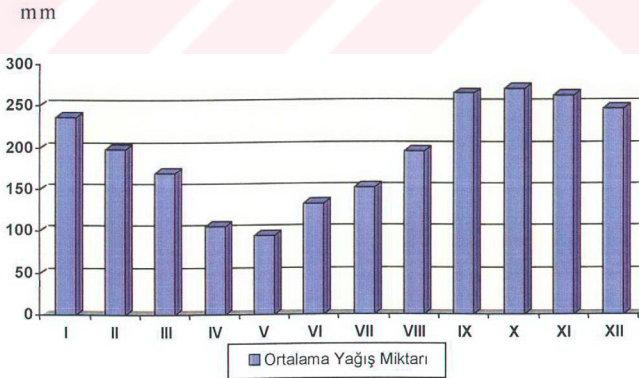
Şehirde etkisini en çok hissettiren iklim elemanının nemlilik ve yağış olduğunu söylemek yanlış olmaz. Yıllık yağış miktarı 2319 mm, yıllık ortalama bağıl nem %78, yıllık ortalama nem miktarı %82 ve ağustos ile eylül aylarında görülen yıllık en düşük nem miktarı %73'tür. Bu değerlere oranla, buharlaşma miktarı daha

düşüktür. Çünkü, yöredeki gür bitki örtüsü, denize yakınlık ve sıcaklıkların çok yüksek değerlere ulaşmaması, buharlaşma düzeyini belli bir seviyede tutmaktadır.

Rize 2319 mm'lik ortalama yağış miktarı (21 Yıllık rasatlar sonucu elde edilen ortalamadır) ile ülkemizin en çok yağış alan yeridir. Her mevsim görülen yağışın %29,2'si kış, %20,7'si yaz, %15,8'i ilkbahar, %34,3'ü sonbahar mevsiminde düşmektedir. Yüzeş şekillerinin de etkisiyle oluşan yağış yörenin pek çok özelliğini kontrol eder (Tablo:3).

GÖZLEM TÜRÜ	SÜRE	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Ortalama Bağıl Nem(%)	21	73	75	76	79	81	79	81	82	82	80	78	73
Gün. EnÇokYağ. Mik.(mm)	21	113,9	123,9	70,7	60,8	148,3	106,8	104,9	240,9	164	131,8	144	135
Ort. Yağ. Mik.(mm)	21	236	198	169	105	94	132	151	194	264	269	261	246

Tablo:3- Rize Şehri'nde Yıllık Ortalama Bağıl Nem, Günlük En Fazla Yağış ve Ortalama Yağış Değerleri

Grafik:2- Rize'de Aylara Göre Ortalama Yağış Miktarları.

Rize'de genellikle yağışlar yağmur olarak düşer. Her mevsim sıcaklığın 0°C'nin üzerinde olması sonucunda kışın bile yağmur yağışı gözlenir. Ancak bazı yıllar nadir de olsa kar şehri kaplar (Fotoğraf:10-11).

Bu kıyı şeridinde görülen iklim türü, yerleşme faaliyetlerini çok yakından etkilemiştir. Gerek yerleşmek için seçilen yer açısından, gerekse evlerin yapılış tarzı, kullanılan malzeme ve diğer özelliklerin şekillenmesinde iklimin etkisi son derece önemlidir. Özellikle kıyı kesimde rutubetin daha yoğun olması, aynı durumun vadi tabanlarında da yaşanması, insanları hava akımının daha çok olduğu vadi yamaçlarına doğru hareket etmeye zorlamıştır. Nemli havanın sıcaklıkla birleşmesi ve rutubetin insan yaşamı üzerindeki etkileri, olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Yöre insanı, ilk etapta bu sorundan kaçmayı, yani rutubetin daha az olduğu yamaçlara çıkmayı tercih etmiştir. Daha sonra artan nüfusun yer ihtiyacını karşılamak için önceleri tercih edilmeyen alanlar dahi yerleşime açılmıştır. Alçakta kalan kıyı kesimine yüksek binalar yapılarak hava akımından faydalanılmaya çalışılmıştır. Bu durum iç kesimlere hava geçişini engellemiş, kıyı gerisinde yamaçların başladığı noktalarda bulunan konutların sıkıntıya düşmesine neden olmuştur.

c- Bitki Örtüsü:

Doğal ortamda gür bir bitki örtüsünün varlığı, insanların bu alanda ev yapacak malzeme bulmalarında zorluk çekmemelerini sağlamıştır. Sonuçta önce kendi ihtiyacını karşılamış, sonra da ticaret yaparak kıyıdan itibaren katlar halinde yamaçlardan zirvelere kadar uzanan orman örtüsünün, nimetlerinden yararlanılmıştır. Kıyıda başlayarak 2200-2400 m. yüksekliklere kadar uzanan bitki örtüsü içerisinde, 0- 300 m. arasında fındıklar, kısa boylu sık orman ağaçları, orman gülleri, kızıl ağaç, kara ağaç, gürgen, sarmaşık, bazı maki türleri yer alır. Makiler kışın yeşil

kaldıkları için, dört mevsim boyunca yörenin bu kesimi yemyeşil bir görünüşe sahiptir. 700- 800 Metreler arasındaki orman bitkileri, kızılâğaç, akağaç, aksöğüt, titrek kavak, kestane, dişbudak, gürgen, meşe türleridir. Daha yukarılarda ise iğne yapraklı ormanlar yer almaktadır.

Şehrin kurulduğu alanı da içine alan gür bitki örtüsü kuşağı bu alanın yerleşmeye açılmasında tercih edilen etkili bir neden olmuştur. Ağaçlar, insanların ısınma ve pişirme gibi ihtiyaçlarını karşılamalarında birinci derecede rol oynamıştır. Günümüzde başka alternatiflerin ortaya çıkmasına rağmen, hala odun bu ihtiyaçlar için önemli miktarda kullanılmaktadır. Isınmak için ihtiyacı olan odunu hemen yanbaşında bulma imkanı, insanlar için son derece cazip bir durumdur.

Bitki örtüsünün zengin oluşu, insanların konutlarında da bu malzemeyi büyük oranda kullanmalarını sağlamıştır. Örneğin bozkır bitkilerinin bulunduğu Orta Anadolu Bölgesi'ndeki evlere baktığımızda, daha çok taştan olduklarını görürüz. Oysa ki Karadeniz Bölgesi'nin genelinde evler ahşap malzemenin inşa edilmişlerdir. Ev yapmak için bol malzeme bulunması da bu alana insanları çekmiştir.

Bir diğer unsur, kendi ihtiyaçlarını karşılayan insanların bu zenginliği ticaret konusu yapmalarındadır. Rize limanından dışarıya gönderilen mallar arasında orman ürünleri her zaman yer almıştır.

Öyle ise, bir yerleşmenin kuruluş yerinin seçiminde bitki örtüsünün önemli ölçüde etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

Yöredeki gür bitki örtüsü güzel bir manzara oluşturmasının yanında, av hayvanlarının da zengin olmasına neden olmuştur. İlde hem karadaki av hayvanları, hem de akarsularda yaşayan sazan, yayın, alabalık gibi av hayvanlar doğal ortamda bolca

bulunmaktadır. Böylece önceleri avcılık ve toplayıcılıkla geçinen insanların, doğal olarak rahat yaşamalarına yetecek imkanlar sunulmuştur.

d-Hidrografik Özellikler:

Rize’de bol yağışlı bir iklimin görülmesi, hidrografik unsurları da olumlu yönde etkilemiştir. Öncelikle deniz kıyısında olması, insan yerleşmesini etkileyen en önemli hidrografik unsurlardan biri olan denizlerin, olumlu ya da olumsuz tüm etkilerinin yaşanmasına neden olmuştur. Kıyı kesimde, denizin sunduğu avlanma imkanı, ilk çağlardan beri yöre insanının ekmek kapısı olmuştur. İkinci olarak, derin vadilerle parçalanmış olan sahil şeridine karşın, güneyde bir duvar gibi 4000m.’nin üzerine yükselen Rize Dağları, ulaşım için öncelikle deniz yolunun tercih edilmesine neden olmuştur. Yakın döneme kadar hem kıyı yolunun, hem de iç kesimlerle bağlantısı olan dağ yollarının açılması sağlanmadan önce, deniz yöre insanı için dışarıya açılma kapısı olmuştur. Şehrin, bu alanda kurulmasında kıyı çizgisinin önemli etkileri olmuştur. Şehrin kurulduğu noktadan tek çıkış yolu deniz olmuş, bu sayede düşman saldırılarına karşı şehir kendini güvenlik altına almıştır. Şehirdeki Taşlıdere ve Değirmendere her mevsim bol su taşıyan, hatta yağışın fazla olduğu mevsimlerde taşkın yapan iki önemli akarsudur. Bunlar, şehrin kuruluşunda ve gelişmesinde etkili olmuşlardır (Fotoğraf:23). Zira, şehrsel ortamın kesintiye uğraması ve mahalleler arasından geçen bu derelerin zaman zaman yerleşim alanlarını zor duruma sokması söz konusudur. İlk kurulduğu dönemlerde pek tercih edilmeyen vadi boyları, genişlemek durumunda olan şehrin kuruluşunun sonraki aşamalarında sorun oluşturmuş ve alt yapı sorunları ortaya çıkmıştır. Sağlam köprüler yapılmadan önce denize ulaşan akarsular, sahil şeridini dikine parçalayarak, ulaşımı oldukça güçleştirmiştir (Harita:3).

Genellikle su faktörü, kurak ve yarı kurak alanlarda hayatiyet taşır. Böyle alanlarda, su kenarları yerleşme için birinci derecede tercih edilir. Rize’de ise, iklim gereği içme suyundan tarımda sulama yapmak için kullanılan sulara kadar rahatlıkla su kaynağı bulmak mümkündür. Bol su kaynakları yerleşme için bir yandan cazip olurken, zaman zaman da seller ve aşırı yağışlar sayesinde olumsuzluklar yaşanmaktadır.

e- Yollar:

Şehirlerin kurulmasında nüfus çok önemlidir. Ancak nüfusun bir alanda çoğalması doğal artışın yanında, dışarı ile bağlantı kurmakla da ilgilidir. İşin ekonomik yönü, yani ticari faaliyetlerin gelişmesi ise o alandaki yerleşmenin gelişip büyümesine hız katan bir unsurdur.

Ülkemiz sınırları içinden geçen bazı yolları incelediğimizde, yerleşmelerin bu yolların kavşak noktaları ile en işlek yerlerinde geliştiğini kolaylıkla görebiliriz. Rize şehri için iki ihtimal vardır. Bunlardan birincisi, deniz üzerinden dışarıyla bağlantı kurmak, ikincisi ise karadan bağlantı kurmaktır. Geçmişten günümüze kadar bu iki yol, şehrin burada kurulmasını ve gelişmesini etkilemiştir.

Öncelikle kara yolu, ilk dönemlerde sürekli taşkın yapan dereler nedeniyle, sık sık kesintiye uğramış ve yakın zamana kadar çok işlek bir konum kazanmamıştır. Sonuç olarak yerleşmenin gelişmesi gecikmiştir. Ulaşımın paralel olan ticaret de aynı kaderi paylaşmıştır. Yerli halkın kurduğu yerleşim alanı, çok fazla işgal görmemiştir. Ancak Anadolu’nun bütününe sahip olan devletler (Osmanlı devleti ya da Bizans gibi) buraya gelerek hakimiyetleri altına almışlardır. Yüzeyşekilleri ve bulunan yer nedeniyle çok işlek yollara sahip olamama durumu, ancak 1970 yılından sonra Karadeniz sahil yolunun açılmasıyla değişmiştir. Bu sayede ülkemizin en işlek ve yüklü hatlarından biri haline gelen Samsun-

Artvin transit yolu, şehrin gelişmesini önemli ölçüde etkilemiştir (Fotoğraf:3-6-21).

Deniz yolu kıyıdan fazla uzaklaşmamak şartıyla, koloniler döneminden beri kullanılır olmuştur. Rize'nin de o dönemlerde bir koloni olma ihtimalinin yüksek oluşu bize bu bilgiyi vermektedir.

Ancak dalgalı Karadeniz ve kıyıların doğal olarak liman oluşumuna imkan vermeyecek şekilde düz olması, deniz yollarının da canlanmasını engellemiştir. Burada bulunan Rize Koyu küçük çaplı bir liman oluşumuna imkan verse de modern anlamda liman kurulması, Cumhuriyetin ilanından sonra günümüze yakın dönemlerde ancak gerçekleşmiştir (Fotoğraf:7).

Kısacası şehrin kurulması ve o noktada varlığını devam ettirip gelişmesi için, ulaşımın sağlandığı yolların büyük önemi vardır. Rize Şehrinin kurulması için yeterli ulaşım imkanları başlangıçta belirse de, doğal şartlar doğu-batı, kuzey-güney yönlerindeki kara ulaşımını etkileyerek çok kısa mesafeye düşürmüşlerdir. Zira kolonileşme ile atılan şehirleşme tohumları, hemen yakınındaki Trabzon kadar geniş ulaşım imkanlarına sahip olmayan Rize'de oldukça geç filizlenebilmiştir. Kırsal alana oranlandığında daha geniş ulaşım imkanlarına sahip olması, şehrin onların içinden sıyrılıp çıkmasını sağlamışsa da, daha fazla ilerlemesini engellemiştir.

3-Beşeri ve Ekonomik Faktörler:

Şehrin kuruluşuyla kurulduğu yerin seçiminde beşeri ve ekonomik unsurların etkisini görüyoruz.

Beşeri unsurlar içerisinde, insanların yerleşmek için yer seçiminde tercihleri, kültürel, toplumsal ve diğer beşeri faaliyetlerden doğan ve bu sayede şekillenen istekleri, göz önünde

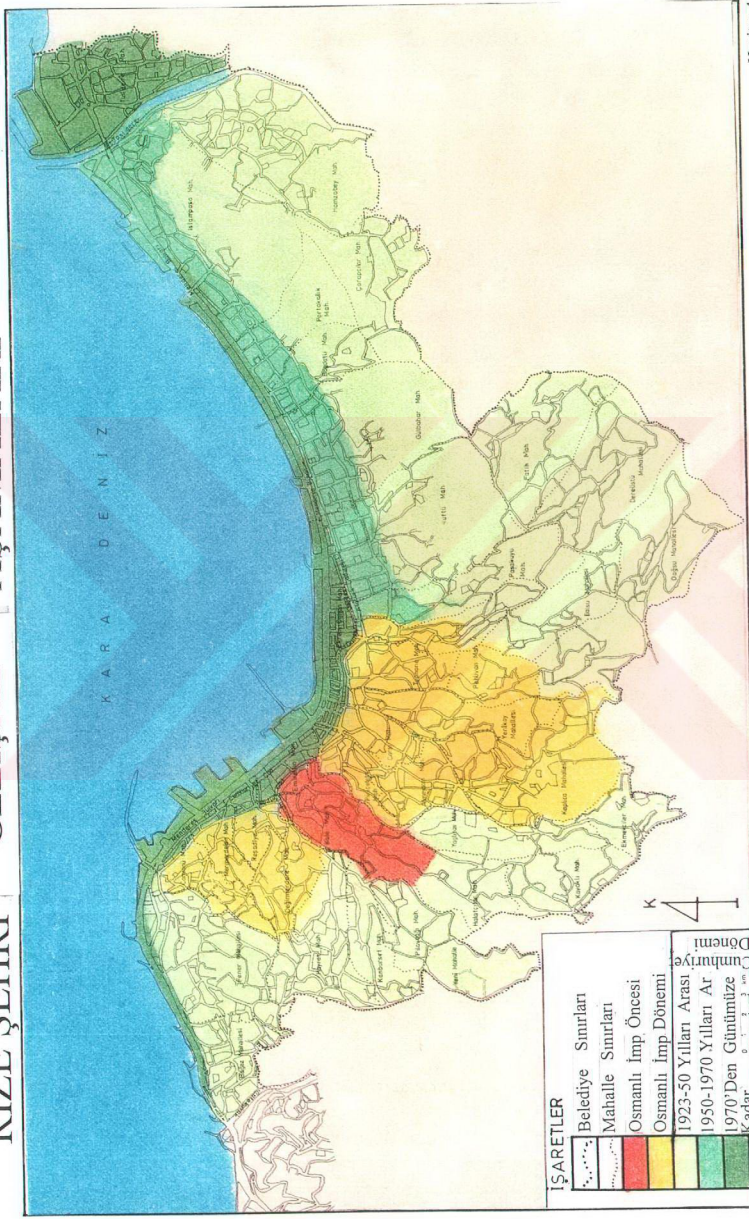
bulundurulmalıdır. Kavimlerin genel olarak bir yerden başka bir yere giderken istila için mi, yoksa yerleşmek için mi gittikleri bile, yerleşmelerin gelişip gelişmemesinde önem taşır. Şehrin bu kıyı kesiminde kurulması, kıyı kesimde denizin sunduğu nimetlerden insanların yararlanmak istemeleri, geride bir duvar gibi yükselip geçit vermeyen Rize Dağları nedeniyle hiç değilse deniz yoluyla dışarı açılma gayretleri iklimin daha uygun olması gibi nedenlere dayanır. Rize şehrinin kurulduğu yerdeki ilk yerleşmeler ile ilgili bilgilere baktığımızda, avcılık ve balıkçılıkla geçinen kavimlerin olduğunu görüyoruz. Ekonomik olarak kıyı kesimi daha elverişli şartlara sahiptir. Tarım alanı olarak, avcılık, balıkçılık ve ticaret yapmak için uygun bir alan olup korunması kolaydır.

İnsan ihtiyaçlarından doğan yerleşmeler kurulurken, ilk olarak o alanın doğal potansiyeli göz önüne alınır. Ancak, beşeri faaliyetlerin bu alanda ne derece gelişebileceği, geçen zaman içinde belli olur ve o yerleşmenin bir köy mü, kasaba mı veya şehir mi olacağı ortaya çıkar. Hatta beşeri faaliyetlerin gelişme hızına göre o şehrin hangi ölçekte olacağı, ne kadar çabuk büyüyeceği bile belirlenir. Öyle ise, doğal unsurların kullanılmasıyla ortaya çıkan beşeri unsurlar yerleşmelerin kaderini belirlemektedir.

Rize Şehri'nde doğal şartlar daha çok kısıtlayıcı nitelikte olmuştur. Buna rağmen, çevre yerleşmelerin, ihtiyacını karşılayacak nitelikte, fonksiyonel olarak bir şehir, idari olarak da il merkezi olmayı başarmıştır.

İnsanların korunma ihtiyaçları, savaşlarda sığınabilecekleri ve kendilerini savunabilecekleri bir yer bulma istekleri karınlarını doyurabilecekleri, hatta ürün yetiştirebilecekleri alanları tercih ettikleri görülmektedir. İlk dönemde şehrin içinden geçen çay ve derelerin kıyılarında dağ pirinci tarımını yapıldığı, aynı zamanda da kıyıda ve akarsu boylarında balıkçılık yapıldığı bilinmektedir.

RİZE ŞEHİRİ GELİŞME AŞAMALARI HARİTASI

Harita: 4

Nazan KARAKAŞ, ÖZÜR-2001

Dolayısıyla bir alanda insanların ihtiyaçlarını giderebilmeleri çok önemlidir. Burada bulunan özellikler, insanların bu alanda kümelenmeleri için başlangıç oluşturmuştur. Ardından artan nüfus ve gelişen medeniyet, yerleşmenin karakterini değiştirerek günümüze kadar gelinmiştir.

II-ŞEHRİN GELİŞME AŞAMALARI

Rize Şehri de Anadolu'daki tüm yerleşim alanları gibi bir gelişme ve hatta değişme süreci yaşamıştır. Şehirde yerleşmenin tarihi ile ilgili olarak edindiğimiz ilk bilgilerden günümüze kadar, doğal, beşeri ve ekonomik faktörlerin etkisiyle çeşitli değişimler ve gelişmeler yaşanmıştır.

Şehrin tarihine, ilk kurulduğu zamana kadar gidecek olursak, M.Ö. 2000 yıllarından itibaren bu alanda yerleşmenin var olduğunu görürüz. M.Ö.2000 yıllarından öncesine ve yazılı tarih öncesine ait yerleşmelerle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak M.Ö. 2000 yıllarının başlarında burada tarım ve hayvancılıkla geçinen bazı kavimlerin (Taballiler, Kolkhiler ve Mossinoikoller) varlığı, komşu Gürcistan Cumhuriyeti topraklarında rastlanan bulgular sonucu anlaşılmıştır.⁴ Bu nedenle şehrin gelişme aşamalarını incelerken araştırmamızın zamansal sınırlamasını bu tarih ile bağlantılı olarak M.Ö. 2000 yılları ile başlatıp, günümüze kadar ulaştırdık. Ancak, geçmişe doğru ilerlerken özellikle Osmanlı dönemi öncesine ait yeterli ve araştırmamıza ışık tutacak nitelikte bilgiye rastlanmamış olması, oldukça uzun bir zaman dilimini kapsayan bu dönemin bir başlık altında incelenmesi zorunluluğunu getirmiştir. Zira kapalı konumu nedeniyle, yöredeki kalıcı medeniyet unsurlarına ait bulgular, Osmanlı İmparatorluğu öncesinde pek fazla değildir. Dolayısıyla araştırmamızı yaparken, çalışmamıza pratiklik kazandırmak ve konuyu fazla dağıtmamak adına şu üç başlık altında şehrin gelişme aşamaları incelenmiştir.

⁴ YURT ANS. S. 6352 ANKARA

Bu üç grup içinde elde ettiğimiz verilerin çokluğu ve ayrıntı ihtiyacına göre, daha alt başlıklar oluşturulmuştur.

A- OSMANLI İMPARATORLUĞU ÖNCESİ ŞEHİR

Bu dönem, yukarıda da belirtildiği gibi oldukça uzun bir zaman dilimini içine alır. Pek çok kavim, Rize Şehri'nin bu gün olduğu yerde yaşamıştır. Ancak, hepsine birden ulaşip ayrıntı elde etmek mümkün değildir. Bu nedenle, söz konusu zaman zarfında şehrin gelişmesi ile ilgili sunulacak bilgiler, daha yüzeysel olmuştur.

Rize bulunduğu doğal ortamı nedeniyle, güneyinden ulaşılması çok zor bir konumdadır. Bu sayede Anadolu'nun sahne olduğu pek çok savaş ve istilalardan, kavim ve medeniyetlerin etkisinden nispeten uzak kalmıştır. Anadolu'nun büyük kesimini etkisi altında tutan Hititlerin bile, bu alandaki varlıkları ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Böylece şehir, kendine has bir oluşum içerisinde gelişerek günümüze kadar gelmiştir.

Rize şehri, il topraklarının batı kıyısında yer alan ve kuzey rüzgarına siper oluşturan Fener Burnu'nun önündeki koy ile, koyun gerisindeki yamaçlarda kurulmuştur. Şehrin kuruluş tarihi ve yerine baktığımızda, Rize ve çevresinin tarih öncesi çağları ile ilgili yeterli kazı ve araştırmaların yapılmadığını görürüz. Yapılan yüzey araştırmaları, bölgenin yontma taş çağından sonra iskan gördüğünü ortaya koymaktadır. Eski tunç çağına ait bazı buluntular da ele geçmiştir. Tarihi kaynaklarda şehrin adı, Rhizion, Rhizus, Rhition, Rizo, Risso ve Risum olarak geçer.⁵ Şehrin adının kaynağı üzerinde bazı varsayımlar vardır. Arrionus' un belirttiği Rizio Nehri'nin şehrin doğusunda yer alan Taşlıdere olduğu ifade edilmektedir. Yunanca Rihizios "pirinç", Rihiza dağ eteği anlamına

⁵ KIRZIOĞLU, M.F. Rize Dolaylarında Bilinmeyen Tarih Gerçekleri. S.1-2.

gelmektedir. Trabzon tarihi yazarı Şakir Şevket, Rize' nin doğusunda bulunan derenin etrafında pirinç ekildiği için, buraya İriziyos adının verildiği ifade edilmiştir. Ayrıca Rize, Farsça' da "kırılmış- dökülmüş" anlamına gelmektedir. Bu varsayımların hangisinin gerçeğe daha yakın olduğu hakkında kesin bilgiler yoktur. Rize, tarih sahnesinde M.Ö. VI. yüzyılda belirginleşmeye başlar. Bu dönemde İyon göç ve istilaları sonucu, Karadeniz kıyılarında Sinope (Sinop), Amisos (Samsun), ve Trapezus (Trabzon), gibi düzenli koloni şehirleri kurulmuştur. Doğu Karadeniz Bölümünün, (Antik Pontus) Yunan kolonilerinden önce iskan gördüğü kesindir. İlk çağ kaynaklarında Chollis Pontus olarak bilinen Rize çevresinde bazı yerli kavimler yaşamaktadır. Hitit ve Urartu devletlerinin bu bölgeye kadar indikleri sanılmakla birlikte, pek çok tarihi kaynakta bu durum belirtilmemiştir. M.Ö. 8. yüzyılın başlarında, Güney Rusya ve Kafkaslar'da yaşayan Kimmerler'in büyük bir kısmı Rize ve çevresine gelmişlerdir. İskitler de Kimmerleri takip etmişlerdir. M.Ö. 650-550 yılları arasında Miletli'lerin, Karadeniz kıyılarında 90 kadar koloni kurdukları bilinmektedir. Bu dönemde Trabzon ile birlikte Rize'nin de, küçük bir liman ve pazar yeri olarak varolduğunu görüyoruz.⁶

M.Ö. 606 Yılında Doğu Karadeniz Bölümü kısa bir süre Medler'in hakimiyetine girmiştir. M.Ö. 547 yılından sonra, Anadolu'nun bütünü ve aynı zamanda bu bölge Persler'in yönetimi altına alınmıştır. Böylece Rize ve çevresi Pont Sapatlığına bağlanmıştır. M.Ö. 63'de Pompeius'un Pontus kralı Mihridotes'i yenmesinden sonra, bölge artık Roma İmparatorluğu'nun egemenliğindedir.⁷

Roma dönemindeki Trianus zamanında, ülkenin doğusundaki topraklarının koruma altına alınabilmesi için Satala (Kelkit-Sadak Köyü) ve Asparos (Çoruh Nehri ağzındaki Poti Kalesi) gibi

⁶ KIRZIOĞLU, M.M.F., Rize Dolayları'nda Bilinmeyen Tarih Gerçekleri, S.8

⁷ YURT ANS., S.6352

yerlerde, önemli Roma garnizonları kurulmuştur. M.S. 131-132 yılları arasında İstanbul Boğazı'ndan bir gemi ile çıkıp Karadeniz kıyılarını dolaşan Arrianus, "Periplous Eukseinou Pontou" (Karadeniz Kıyılarına Seyhat) adlı eserinde, Rize ve çevresindeki nehirlerden ve Pazar (Atina) ilçesinden bahsetmektedir.⁸

Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle Rize ve çevresi Bizans toprakları içinde kalmıştır. Bizans'ın Pontus Palemiacus Eyaleti içinde yer alan Rize'de, bir askeri garnizon bulunmaktaydı. Hatta bölgede Hıristiyanlığın yayılmasında görev yapan Hagios Orentius'un Rize'de öldüğü ve Rize Kalesi'ndeki manastıra gömüldüğü sanılmaktadır.⁹

Justianianos zamanında (527-565), Rize Kalesi genişletilerek yeniden inşa edilmiştir. Bu dönemde Bizans ordusunda paralı asker olarak Avar, Kuman ve Bulgar Türkleri'nin bulunduğu, özellikle sınırlarda görevlendirildikleri bilinmektedir. Justinyen zamanında bölgede yaşayan Canların itaat altına alınmasına ve doğudaki Laz saldırılarının önlenmesine çalışılmıştır. Lazlar ve Canlar (Canayarlar) bölgenin tarihinde önemli rol oynamışlardır. Bu kavimler İskit (Saka) kökenli Hıristiyan Türk olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde Çoruh Nehri, Bizans'ın sınırını oluşturuyordu. Rize ise, Lazia Themasına bağlı bir bandon (nahiye) idi.¹⁰

1204 Yılında Alexias Komnenans, Gürcüler'in de yardımıyla Trabzon'da bağımsız bir Trabzon-Rum devleti kurmuştur (1204-1461). Böylece Rize, bu devlet sınırları içine girmiştir.

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra hızla Anadolu'ya yayılan Türkler, Rize yöresine de gelip yerleşmişlerdir. Kısa bir süre yöreye hakim olduktan sonra, Türk devletlerinin batıya doğru

⁸ KIRZIOĞLU, M.F., Rize dolayları'nda Bilinmeyen Tarih Gerçekleri, S.9

⁹ KIRZIOĞLU, M.F., Rize dolayları'nda Bilinmeyen Tarih Gerçekleri, S.9

¹⁰ a.g.e. S.9

ilerlemek istemeleri yüzünden bu bölge tekrar Rum Devleti'ne geçmiştir. Özellikle Rize'nin güney kesimleri, Hemşin yöresi Aşağı Çamlıca (Viçe) ve Ülkü Köy'de bulunan koç heykelleri, Orta Asya Türk kültürünün simgeleri olarak Türkler'in buradaki varlıklarının en bariz delilleri olmuştur.

Rize ve çevresinin 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u fethetmesiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına dahil edildiği kabul edilse de, konu ile ilgili daha kesin bilgiler Yavuz Sultan Selim'in Trabzon Valisi olduğu döneme aittir.

B-OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE ŞEHİR

Yukarıda zikredildiği üzere, şehrin fethedilmesi ile ilgili kesin bir ifade ve belirlenmiş bir tarih yoktur. Venedik ve Ceneviz kolonilerini ele geçirerek ve Karadeniz'de üstünlük sağlayan Osmanlı Devletinin, şehrin kurulduğu alandaki varlığı Trabzon Valiliği yapan Yavuz Sultan Selim ile daha belirginleşmiştir. Zira, Yavuz Sultan Selim'in Annesi Gülbahar Sultan'a itafen yapılmış olan Gülbahar Sultan Camisi, bu döneme şahitlik eder. Şehrin Osmanlı hakimiyetine geçmesinin ardından, Osmanlı Devleti'nin kayıtlarındaki yerini de alır. Bu konuda, coğrafyacılara için oldukça verimli bilgiler içeren Tahrir Defterleri önde gelir. Bu defterlerden edindiğimiz bilgilere göre, şehirdeki nüfusun durumu ve özellikleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir. Bu tabloya göre, ilk yıllarda o yörenin yerli halkını oluşturan gayr-i Müslimler çoğunluktadır. Ancak daha sonra, bu durum değişmiştir. Hatta Fatih Sultan Mehmet 1461 senesinde Trabzon'u fethettiğinde bu olay Tahrir Defterlerinde şöyle yer almıştır; “ Gönnye Kalesi ve Hopa dahil, Çoruh Nehri ağzına kadar olan yerler fethedilmiştir. Fethi müteakip Samsun, Ordu ve Sivas bölgelerinden gelme Türk köylüleri ıssız ve sahipleri kaçmış köylere yerleştirilmiştir. ”¹¹ Ayrıca bu durumdan

1516 Tarihli Tahrir Defteri'nde de bahsedilmektedir.¹² Yine Yavuz Sultan Selim döneminde Akkoyunlu' larla yapılan mücadeleler sonucu Akkoyunlu' lardan Osmanlılar' a sığınan Sünni Akkoyunlu' ların büyük çoğunluğu da Rize ve Trabzon yöresine yerleştirilmiştir.¹³ Bu sayede yörede Türk nüfusunun oranı artmaya başlamıştır (Tablo:4).Elbette ki, nüfustaki bazı dalgalanmaların çeşitli göç olayları, savaşlar ve hatta salgın hastalık gibi olaylarla ilgisi vardır.

YILLAR	DİNİ GRUPLAR	HANE	BİVE	MÜCERRED	ZEMİN	BAŞTINA	MÜSELLEMLER				KALE GÖREVLİSİ	KIŞI SAYISI	TOPLAM
							HANE	BİVE	MÜCERRED	BAŞTINA			
1486	Diğer	195	30	13	---	---	---	---	---	---	1 108	1 219	
	Müslim	---	---	---	---	---	---	---	---	31	111		
1515	Diğer	215	26	17	---	41	2	1	2	1	---	1 422	1 608
	Müslim	2	---	---	---	---	---	---	---	---	48	186	
1520	Diğer	215	26	17	---	41	2	1	2	1	---	1 422	1 543
	Müslim	2	---	---	---	---	---	---	---	---	31	121	
1544	Diğer	125	---	49	---	64	---	---	---	---	---	994	999
	Müslim	1	---	---	---	---	---	---	---	---	---	5	
1583	Diğer	185	---	---	---	61	---	---	---	---	---	1230	1 685
	Müslim	33	---	---	36	---	---	---	---	---	30	445	

Tablo:4- Rize Şehri'nde 1486-1583 Yılları Arasında Nüfusun Durumu.

Osmanlı İmparatorluğu' nun Karadeniz'de üstünlük sağlaması, geçimlerini Venedik-Osmanlı ticaretinden sağlayan ve Rize-Sohum (Gürcistan) arasında yaşayan Abazaları oldukça etkiledi. Bu kıyı şeridinin nemli iklimi ile bataklıklardan oluşan yapısı, geçim için başka bir faaliyete de yer vermeyince, Abazalar korsanlık yapmaya başladılar. Rize yöresi bu durumdan zarar görmüştür. Osmanlı Devleti uzun bir süre bu karışıklıkları

¹¹ Rize İl Yıllığı, (1976), Ankara Önder Matbaası, S.90-91, ANKARA.

¹² Sivas Beylerbeyliği'ne Bağlı Trabzon Sancağı Defteri, (1516), İstanbul Başbakanlık Arşivleri Gen. Müd. İST.

önlemeye çalışmış, hatta kıyıları top ateşine tutmuş, aldığı sıkı tedbirler sayesinde suküneti sağlayabilmiştir.

XIX. Yüzyılda yörenin nüfuzlu ailelerinden Tuzcuoğulları'nın çıkardığı isyan ile tekrar karışıklıklar başlamıştır. Osmanlı Hükümeti'nin merkezi yönetimin gücünü artırma çabaları, bu ailenin çıkarlarına ters düşmüş, 1814-1834 yılları arasında isyan devam etmiştir. Osmanlı Devleti'ni bir hayli uğraştıran Tuzcuoğulları, Rusçuk ve Varna'ya sürgün edilmişler, bu sayede isyan son bulmuştur.

Rize Şehri'nin Osmanlı Devleti sınırları içinde gelişip büyümesi yavaş tempoda gerçekleşmiştir. Hicri 1313 tarihli Trabzon vilayet salnamesinde şu bilgiler yer almaktadır;

“Lazistan Sancağı Vilayeti'nin doğu yönünde olup, doğuda Batum, kuzeyde Karadeniz, güneyde Erzurum ve batıda Trabzon Sancağı ile çevrili ve 24257 haneye toplanmış Atina (Pazar İlçesi-Rize) ve merkez liva olan Rize kazası ile altı nahiyeye sahiptir...”

Rize Kazasını teşkil eden hanelerin bir çoğu sahil boyunda ayrılmış ve dağınık surette yapılmış, kargir, çoğunluğu muntazam binalardan ibaret olup kasabanın genel görünümü ilk bakışta uzunca bir şekil ortaya koymaktadır. Sahip olduğu hanelerin bir kısmı da kasabanın arkasındaki dağ ve tepeler arasında yerleşmiş olup, genelinin manzarası görülmeye değerdir...

Rize Kasabası öteden beri iskele ticareti ile meşguldür. Rize Kasabasında senede 40 bin top kadar ince ve kalın gömleklik keten bez imal edilerek, Erzurum, Bağdat, İstanbul, Mekke-i Mükerreme ve sair yere nakil ve satış olunduğu gibi, ketenden peşkir, döşek çarşafı, senelik 15 bin toptan fazla şal tabir olunan yün kumaş dahi dokunur...

¹³Rize İl Yıllığı, (1976), Ankara Önder Matbaası, S.90-91, ANKARA

Rize’de diğ er sanayi bilindiğ i gibi, Rize balıkçıları Sürmene balıkçıları gibi her sene yunus balıklarını avlayarak bunlardan balık yağ ı imal ile dış arıya nakletmektedirler...

Rize kasabasının mahallelerinde 28 adet mektebi iptidaiye vardır.”¹⁴

XIX. Yüzyıl başlarında Eyalet-i Trabzon; Liva-i Trabzon ve Liva-i Gönye’ den oluşmaktaydı. Yine hicri 1322 tarihli Trabzon vilayet salnamesinde Rize ile ilgili ř u bilgiler yer almaktadır;

“Lazistan Sancağ ının merkezidir. Yeş illiklerle kaplı, portakal, limon bahçelerine sahiptir. Sahil düzlüktür. Şehir yedi tepe üzerine kurulmuş tur. Mahalleler arazi darlığ ı yüzünden uzaklara yayılır. Baharı ılıktır, yazı rutubetlidir. En güzel mevsim sonbahardır. Arazi mevcut ahaliyi geçindirmez. Ziraat azdır, Halk Rusya’ya, Romanya’ya ve diğ er şehirlere gurbete gider. Rençperliğ in yanısıra taş cılık ve bıçkıcılık yapılır. Cesur kahraman halkın adetleri ve dil hususiyetleri farklıdır. Zıpka mîntan giyer, fes yerine başlarına başlık takarlar. Şehirde bir hükümet dairesi, bir askeri kışla ve müteaddit redif depoları, üç kütüphane bir mekteb-i rüştiye (ortaokul), 24 ilkokul, 4 medrese, 30’a yakın cami ve mescit, 2 tekke ve 2 Rum kilisesi mevcuttur. Merkez kazasında 16223 ev, 500 dükkan, 5 misafirhane, 25 fırın, 10 işçi dükkanı, 3 lokanta 15 kahvehane bulunmaktadır. Yaylacılık yaygındır. Ormanlar ve madenler bakımından zengindir. Mısır fasulye arpa çavdar gibi ürünler yetiş tirilir. Limon, portakal, elma, armut önemli meyveleridir. Keten bezi önemli gelir kaynağ ıdır. Muhtelif cinsleri ihraç edilir. Gümüş tel işlemeli elbiseler, karyola örtüleri kutular yapılır. Hayvan ürünleri, minzi, tereyağ ı, bal ve balıkyağ ıdır.”¹⁵

¹⁴ Salname-i Trabzon, H.1313, S.171-177, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, ANKARA.

¹⁵ Salname-i Trabzon, H.1322, S.171-177, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, ANKARA.

Yukarıda belirtilenler çerçevesinde şehrin genel yapısı hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Yöresel ihtiyaçları karşılayan ve bazı ürünleriyle de, ülke çapında ticarete katılan bir liman şehri konumundadır.

Şehrin, bu dönemdeki idari durumuna baktığımızda Liva-i Trabzon'a bağlı olduğunu görürüz.1846'Daki yönetsel düzenlemede Trabzon Eyaleti'nin 5 Sancağı vardı. Bu sancaklar Trabzon Merkez Sancağı, Karahisar-ı Şarki, Canik, Gönnye ve Batum sancaklarıydı. 1846 Yılına ait Salnamede bir nahiye olarak görünen Rize Trabzon Merkez Sancağı'na bağlıydı.¹⁶

1867'De Trabzon Vilayeti'nin sancak sayısı 4'e düşmüştür. Bunlar Trabzon Merkez Sancağı, Batum, Canik ve Gümüşhane sancaklarıdır. Trabzon Sancağı vilayetin merkezi olup altı kazaya sahipti. Bu kazalar Merkez Kazası, Giresun, Bucak, Rize, Of, Tirebolu kazalarıdır.

1877 Yılında Trabzon Vilayeti'nin sancak sayısı aynı kaldı ve Rize'de merkez sancağa bağlı bir nahiye konumundaydı. Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından yeniden yapılanmaya çalışan Osmanlı sistemi nedeniyle, burada Lazistan Sancağı kurulmuştur. Lazistan Sancağı'nın merkezi de Rize olmuştur. 1880 Yılı Vilayet Nizamnamesi bize Trabzon Vilayeti'nin üç sancağının bulunmakta olduğunu göstermektedir.¹⁷ Bu üç sancaktan biri olan Lazistan Sancağı ile ilgili olarak V. Cuinet 1890 yılı başlarında bazı bilgiler vermiş, Rize'nin sancak merkezi olduğunu ve Atina (Pazar) ilçesinin de önemli ilçelerden biri olduğunu belirtmiştir.¹⁸

1896-1903 Yıllarında da Rize Lazistan Sancağı'nın merkezliğini yapmış, Atina(Pazar) ve Hopa ise bu sancağın en

¹⁶ Trabzon Vilayet Salnamesi, H.1313, S.272-290, Trabzon Vilayet Matbaası, TRABZON.

¹⁷ Yurt Ans. S.6356, ANKARA.

önemli kazaları olmuştur. Eldeki verilere göre II. Meşrutiyet ve takip eden yıllarda da şehrin bu konumu değişmemiş, Lazistan sancağı ve sancak merkezi olma özelliği 1918 yılına kadar devam etmiştir.

Şehrin idari yapısındaki gelişme ve değişmeler sayesinde şehrin genel yapısı da değişmiş, idari fonksiyonlar ile birlikte ekonomik sosyal fonksiyonlar da gelişmiştir. Bu durum, nüfus miktarı ve yapısında da değişikliklerin olmasını sağlamıştır. Nüfus konusunda sunulacak bilgiler daha çok rakamsal değerlere dayandığı ve bu konudaki rakamsal değerlerin Osmanlı döneminde yapılan ilk nüfus sayımı ile ortaya çıktığı düşünülürse, şehrin nüfus gelişimi ile ilgili bilgileri sunarken tarihsel süreç içinde çok da geriye gitmek mümkün olmayacaktır. Ancak yararlandığımız bazı kaynaklar bu tarihten daha önceleri için de bize tahmin imkanı tanımaktadır. Bunlardan özellikle tapu tahrir defterleri içindeki veriler coğrafyacıların da yararlanabileceği nitelikte olup, nüfus hakkında da fikir vermektedir.

Osmanlı döneminde Hacıgandan Tuğrukeş Hacı Ethem Efendi'nin düzenlediği 1831 yılında yapılan Osmanlı nüfus sayımı verilerine baktığımızda Rize ve Hemşin kazalarında toplam 30547 Müslüman erkek kayıtlı olduğunu görmekteyiz. Bu tarihten daha öncesine baktığımızda 1486, 1515, 1520, 1544, 1583 yıllarına ait tahrir defterlerinden elde ettiğimiz veriler bize nüfus hakkında fikir vermektedir. Konu ile ilgili tablomuza baktığımızda Rize Kazası merkez nüfusunun yıllara göre gelişimi görülmektedir (Tablo-4).

Tahrir defterlerinden elde edilen verilere göre hazırlanan bu tabloda görüyoruz ki, yıllara göre nüfus miktarlarında dalgalanmalar var. Sebep olarak çok net bir şey söylenemese de Hıristiyan nüfusun, Osmanlı'nın gelip yerleşmesinin ardından,

¹⁸ Yurt Ans. S.6357, ANKARA.

yavaş yavaş bu alanı terk etmiştir. Osmanlı'nın devlet politikası olarak fethedilen yerlere Türkmenlerin getirip yerleştirilmesi dalgalanmaların sebebi olabilir.

Bu verilerde tarihsel olarak yakınlarla doğru gelindikçe güvenilirlik oranının arttığını söylemek çok da yanlış olmaz. 1881 Yılındaki sayımın daha çok erkek nüfusa yönelik olması bu sayımdaki rakamların da güvenilirliği konusunda şüphe arz eder. Bundan sonraki nüfus verilerini vilayet salnamelerinden öğreniyoruz.1872 Yılına ait Trabzon Vilayet Salnamesi'nde Rize Kazası'nda 6150'si Müslüman, 81'i de Rum Ortodoks olmak üzere toplam 6231 hane bulunduğu belirtilmiştir. Aynı salnameden alınan bilgiye göre Rize Kazası'nın 31 mahalle ve 89 köyü bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, şehrin 1872 yılından 1914 yılına kadar elde edilen nüfus miktarları görülmektedir. Trabzon Vilayet Salnamelerinden elde edilen bilgiler ışığında hazırlanan bu tablo, o dönem için şehrin nüfus miktarı ile ilgili bize bilgi vermektedir. Özellikle 1885 yılı ile birlikte başlayan bir artışın görüldüğü ve bu artışın 1914 yılında 123562 kişiye ulaştığı tabloda ifade edilmiştir (Tablo:5).

YILLAR	DİNİ GRUPLAR	KİŞİ SAYISI	TOPLAM
1872	MÜSLÜMAN	19 604	20 155
	DİĞER	551	
1885	MÜSLÜMAN	72 749	73 390
	DİĞER	641	
1901	MÜSLÜMAN	87 828	88 746
	DİĞER	918	
1902	MÜSLÜMAN	92 934	93 927
	DİĞER	993	
1914	MÜSLÜMAN	122055	123562
	DİĞER	1507	

Tablo:5- Rize Şehri'nde 1872,1914 Yıllarına Ait Nüfus Miktarları¹⁹

¹⁹ Yurt Ans. S.6356,

Cuinet 1890 yılı başlarında Lazistan sancağı nüfusunun 160000 olduğuna, bunun 138820'sinin Müslüman, 16000 Rum-Ortodoks ve 5000'inin de Ermeni Gregoryen olduğunu belirtmiştir.²⁰ XIX. Yüzyıl sonlarında bu alanda oturan gayri Müslim nüfusun çoğunluğu ticaretin yoğun olduğu kıyı kentlerinde oturmakta, balıkçılık ve ticaretle uğraşmaktaydılar. Yine Cuinet' e göre, Rize kazasında 26693 kişi yol yapımında çalışmakla yükümlüdür. Cuinet 1890 yılı başlarında Lazistan Sancağında yaşatan Lazlar' ın, Türkler ve Gürcülerin karışmasıyla ortaya çıktığını, Yunanca' dan türeyen Lazca denilen ayrı bir dil konuştuklarını belirtmektedir. Rize XIX. yüzyıl sonlarında deniz kıyısı ile dik dağlar arasına sıkışmış bir kasabadır. Sancak merkezi olacak kadar büyük bir kasaba olmamasına rağmen, Batum' un Osmanlı-Rus Savaşı sonucu Ruslara verilmesi nedeniyle sancak merkezi olma konumuna gelmiştir.

Osmanlı döneminde Rize önce küçük bir yerleşim alanı iken, bu dönemin sonlarına doğru nüfus artmış, ticari faaliyetler ile şehir içi bayındırlık faaliyetleri de buna paralel gelişme göstermiştir. Özellikle de Lazistan Sancağının merkezi olduktan sonra gelişme süreci hızlanmıştır. Yine aynı zaman diliminde üstlendiği idari fonksiyon nedeniyle, hükümet konağı ve benzer işlevi olan binaların yapılması gelişmenin diğer dinamikleridir. Ayrıntılarına daha sonra değinilecek olan diğer fonksiyon alanları da çeşitlenmiştir. Trabzon' da yer alan daha büyük ve elverişli liman nedeniyle çok fazla gelişme imkanı bulamayan Rize limanı, yine sözü edilen gelişme sayesinde, bir nebze de olsa canlanmaya başlamıştır.

Osmanlı döneminin sonunu oluşturan I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında, Anadolu'daki pek çok şehir gibi işgal ve savaş ortamı Rize'de de görülmüştür. Şehir I. Dünya Savaşında

²⁰ Yurt Ans. S.6357-6358 ANKARA.

Ruslar tarafından işgal edilmiş, bu dönemde oldukça ağır şartlar altında yaşamak zorunda kalmıştır. Yörede yaşayan Ermeni halk Ruslar ile birlik olmuş ve şehir halkının malına canına kast etmiş, geri çekilirken de, her yeri ateşe vererek büyük kayıplar verdirmişlerdir. Şehir işgalden 1918 yılında kurtulmuştur.

Milli mücadele yıllarında özellikle bu yörede kurulmak istenen Rum Pontus devleti yandaşları, Orta ve Doğu Karadeniz Bölümleri köy ve kasabalarına baskınlar düzenleyip, kundaklama eylemlerinde bulunmuşlardır. Bu durum yöre halkını zor durumda bırakmış, maddi ve manevi yıkıma uğratmıştır. Yine söz konusu yıllarda Anadolu'da ilk kurulan cemiyetlerden biri olan Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin faaliyetlerine Rize Şehri de aktif olarak katılmış ve cemiyetin bir şubesi de Rize'de açılmıştı. Takip eden yıllarda, Milli mücadele hareketlerine gerek mecliste, gerekse savaş alanlarında iştirak ederek, bu dönemi Anadolu'nun diğer şehirleri gibi mücadele içinde geçirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, 20 nisan 1924 yılında il durumuna getirilmiştir. Bu tarihe kadar Lazistan vilayeti olarak temsil edilen Rize, bundan sonra Rize İli olarak ve İl merkezi de Rize Şehri olarak yeni hayatına başlamıştır (Fotoğraf:2).

C-CUMHURİYET DÖNEMİNDE ŞEHİR

Rize milli mücadele yılları boyunca hem yurt savunmasında bulunmuş, hem de o yörede faaliyet gösteren Rum Pontus çetelerine karşı savaşmıştır. Milli mücadele bitip de Cumhuriyet kurulunca daha önce Lazistan Sancağı olarak temsil edilen Rize'nin durumu da değişmiştir.

Türkiye, 20 nisan 1924 günü yürürlüğe giren 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu' nun 89. Maddesiyle, coğrafi durumu ve

ekonomik ilişkileri bakımından illere, ilçelere ve bucaklara ayrılmış, Rize İli de kurularak Rize Şehri il merkezi olmuştur.

Cumhuriyet dönemindeki gelişimine baktığımızda aslında tüm ülkede yaşanan gelişme ve değişmelerin sonucunda oluşan bazı periyotların şehirde de varlığını hissettirdiği görülmüştür. Dolayısıyla şehre özel oluşumların da etkisiyle belli dönem noktalarını işaret eden tarihlerin oluştuğu tespit edilmiştir. Şehrin geçen 74 yıl süresince çizdiği grafik, söz konusu tarihleri öne çıkaracak şekilde oluşur. Bu zaman zarfında görülen değişmeler, hem genel anlamda ülke şehirlerinin geçirdiği gelişim ve değişim, hem de özel anlamda Rize Şhrinde yaşanan bazı farklılıklarla doğrudan ilişkilidir.

Şehirlerin kuruluş ve gelişmeleri insanların ihtiyaçları doğrultusunda yön alır. Necdet Tunçdilek' e göre "Anadolu'nun fiziki ve sosyo-ekonomik yapısı pek çok kentin yanyana kurulmasına neden olmuş, kentler çevrenin ihtiyaçları ve desteğiyle günümüze kadar gelebilmişlerdir."²¹ Bu görüş ışığında çevresindeki daha küçük alanların Pazar yeri ve limanı konumundaki Rize Şehri'nin geçmişten günümüze kadar kırsal alandan destek alarak geldiğini, ardından idari merkez olma konumuna ulaşmasının da bu duruma olumlu yönde etki ettiğini, dolayısıyla bu günün gelişmekte olan Rize Şehri'nin ortaya çıktığını söylememiz mümkündür. Yine Anadolu' da kurulmuş geçmişin derinliklerinde var olan ve günümüzde de hala ayakta olan pek çok şehir gibi, Rize'nin de M.Ö. II Bin yıllarına dayanan yerleşim tarihi göz önüne alınırsa bugünkü şehrin oturmuş olduğu temeller daha iyi anlaşılır. Zira kıyı şeridinin dar oluşu ardülkesini de daraltmış iç kesimler ile yani güneyi ile ve kuzeyindeki hırçın dalgalı Karadeniz nedeniyle bu yönlerde açılma imkanı bulamamıştır. Doğu batı yönlü iletişimi ise, birbirine paralel uzanan akarsular tarafından kesintiye uğratılmış, yalı şeridinde çok yakında yer alan Trabzon gibi bir

²¹ TUNÇDİLEK, N., (1986), Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi, İ.Ü. Yay. No:3367, S. 90-91, İST.

şehrin varlığı bile etkili olamamıştır. Yaklaşık 80 kilometre uzaklıktaki iki şehir, bu kesintiler nedeniyle birbirlerinden uzak kalmışlardır. Şehir, kendi etki alanı içerisinde yani kendine ulaşabilen kırsal alanın doyurduğu ve bu kırsal alana hizmet veren bir konumda gelişimine devam etmiştir. Bugün denizde ve karada ulaşım faaliyetlerinin gelişimi ile, ilişki kurulan çevre daha da genişlemiş, doğuda Sarp Sınır Kapisına batıda ise Türkiye'nin hemen her yeriyle bağlantı kurmak mümkün olmuştur. Elbette ki, genişleyen ulaşım ağı şehrsel ortamın dışarıyla ilişkisini artırarak, gelişmenin hız kazanmasına neden olmuştur.

Cumhuriyet ile birlikte tüm Anadolu'da başlayan yeni umutlar, yeniden inşa etme, var olanı onarma ve hepsinden önemlisi gelişerek öteye, daha öteye gitme isteği, şehirlerin çehresinin değişmesinde önemli rol oynamıştır. Savaştan hatta uzun süren savaşlardan çıkan şehirlerin yeniden dirilişleri de yine halkın psikolojisine, liderlerin bu yöndeki heyecanına bağlıdır. Ancak ekonomik sıkıntılar, bu isteklerin ve azmin meyvelerinin 1950'ler sonrasında somut görüntülere ulaşmasına neden olacaklardır. Yine Necdet Tunçdilek Hoca' nın belirttiği gibi "Eski kent gövdeleri üzerine yenileri inşa edilmiş, eski kent gövdeleri bu yenileri içinde erimiştir. İlk büyük değişim 1950'lerden sonra demiryolunun yerine karayolunun geçmesi, motorlu araçların yaygınlaşıp motorlu araç sanayiinin gelişmesiyle olmuştur." ²² Bu görüş, bütün Anadolu şehirlerine ait ortak bir paydadır. Ancak karayolunun tüm ülkede 1950'lerden sonra gelişmeye başlamasına karşın, Rize Şehri'ne 1971 yılında ulaşabilmiştir. Bugün şehrin hayat damarlarından olan sahil yolu bu tarihte hizmete açılmıştır. Bu tarihe kadar dış dünya ile bağlantı kurmak için tek seçeneği doğu-batı yönünde hareket etmek olan Rize Şehri, yolun açılmasıyla yukarıda söz edilen büyük değişim içine girebilmiştir. Bu dönem şehrin hafızasında önem taşıyan bir dönemdir. Hem göç alma, hem de dışarı göç verme açısından sahil yolunun etkisi büyük olmuştur. Şehrin nüfus sayımı

²² TUNÇDİLEK, N., Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi, S.160-161.

tablosunda ve buna bağlı olan grafikte, bu durumun etkisini görmek mumkundur(Tablo:6, Grafik-3 ve 4).

Tablo ve grafikte de gorolduğu gibi, Őhrin cumhuriyet dönemindeki gelişimini u aşama ya da zaman dilimi halinde ifade etmek doğru olacaktır. Bu durum Őhrin nüfus yapısı ile birlikte sosyal, ekonomik ve diğer özelliklerine de yansımıŐ söz konusu özelliklerde bu sınıflandırma ile paralel bir görünüm arz etmiştir. Boyece Őhrin sadece nüfus miktarı ya da yapısı değil tüm özellikleri cumhuriyet döneminde belirgin bir Şekilde değişmiştir. Osmanlı dönemi ve daha öncesinde gorulmemiŐ bir hızda yaşanan gelişme sürecini incelerken, bazı bölümler dahilinde, hatta daha doğru bir ifadeyle bazı evreler halinde belirtmek doğru olacaktır.

Őhrin cumhuriyet döneminde, u aşama göze çarpar. Bu aŐamalardan birincisi, 1923-1950 arasında geçen 27 yıllık süreyi kapsar. Bu dönemde Őhrin yeniden yapılanma ekonomik fonksiyonlar, idari teşkilat, altyapı, eğitim, sağlık gibi pek çok konuda daha durgun bir özellik gösterdiğini söyleyebiliriz. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sıkıntılarla dışa açılmamıŐ, kapalı bir ekonominin getirdiği güçlükler bu zaman zarfında Őhrin daha farklı olduğunu göstermektedir.

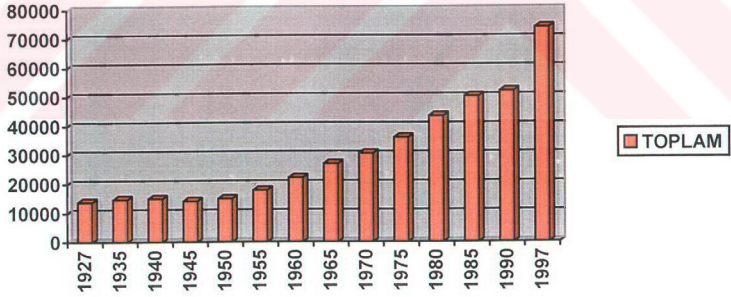
İkinci olarak, 1950-1970 arasında kalan 20 yıllık zaman ele alınacaktır. Bu zaman zarfında devlet destekli bazı sanayi kuruluşları ve çay tarımının yaygınlaşması, araştırma alanımızın çehresinde önemli deęiŐikliklere neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde biriken sermaye ile, Őhrin daha sonraki yıllarda yepyeni bir görünüme kavuŐması mümkün olacaktır.

Son olarak, 1970'den sonra başlayan ve gunuimize kadar devam eden bir uncu dönemden bahsedilecektir. Bu dönemde, artan sermaye sayesinde özel sektör faaliyetleri canlılık kazanmış, sahil yolunun 1971 yılında açılması ulaşım-ticaret ikilisini hareketlendirmiŐ, buna bağlı olarak da Őhirselsel ortam değişmiştir.

YILLAR	TOPLAM	ARTIŞ MİKTARI	RİZE ŞEHRİNDE NÜFUS ARTIŞ ORANI %	TÜRKİYE'DE ŞEHİR NÜFUSU ARTIŞ ORANI %
1927	13881			
1935	14717	836	6	13
1940	15036	319	2	13
1945	14186	-850	-6	7
1950	15067	881	6	11
1955	17871	2804	16	24
1960	22181	4310	19	22
1965	26989	4808	18	18
1970	30532	3543	12	21
1975	36044	5512	15	19
1980	43407	7363	17	14
1985	50221	6814	14	27
1990	52031	1810	4	19

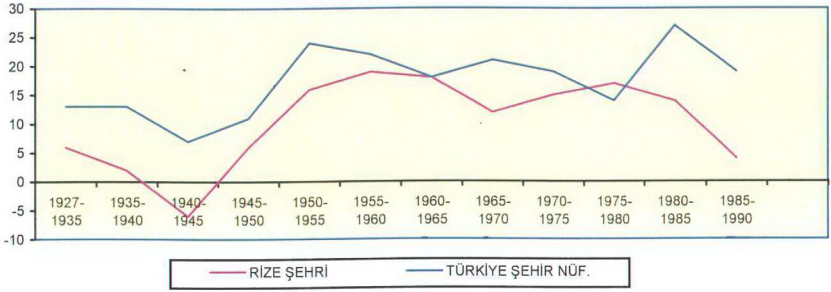
Tablo:6-Rize Şehri'nde Sayım Yıllarına Göre Nüfus Miktarları, Artışları ve Artış Oranları.

Kişi

Grafik:3-Rize Şehri'nde Sayım Yıllarına Göre Nüfus Miktarları.

ARTIŞ ORANI(%)

Grafik:4- Rize Şehri ve Türkiye’de 1927-1990 Arasında Şehir Nüfusu Artış Oranları.

Yukarıda sunulan tablo ve grafikler incelendiğinde de söz konusu dönemlerin nüfus hareketlerinde de etkisi olduğu görülür. Bu tablo ve grafiklerden, belirtilen dönemleri incelerken zaman zaman yaralanılacaktır.

Bu kısa açıklamaların ardından sözü edilen dönemleri daha ayrıntılı biçimde elimizdeki bilgi ve bulgular ışığında bölümler halinde sunalım.

1-1923-1950 Yılları Arasında Şehir:

Cumhuriyetin kurulmasıyla başlayan bu ilk dönemi incelerken, öncelikle nüfus verilerinden yola çıkmak doğru olacaktır. Zira pek çok fonksiyonun gelişmesinde, nüfusun miktarının ve yıllara göre gösterdiği gelişimin etkisi büyüktür. Dönemin ilk 4 yılındaki nüfus miktarı ile ilgili bir veri yoktur. Ancak, dört yıl sonra yapılan nüfus sayımının sonuçları bizim esas aldığımız değer olacaktır. 1927 Yılında yapılan Cumhuriyet tarihinin ilk nüfus sayımına göre şehrin nüfusu, 13881 kişi olarak

belirlenmiştir. Bu nüfus miktarının 7571'i kadın, 6310'u ise erkektir (Tablo:6). Bu tarihten sonra yapılan ikinci sayım 8 yıl sonra 1935 yılındadır. Bu iki sayım yılı arasında nüfus sadece 836 kişi artmış ve 14717'ye ulaşarak % 6 oranında artmıştır. Ülkemiz genelinde ise söz konusu yıllarda % 13'lük bir artış görülmüştür. Bu artış oranının ülke ortalamasına göre düşük olmasının bazı nedenleri vardır. Bu nedenler içinde savaştan yeni çıkmış olmanın verdiği olumsuzluklar, ulaşım faaliyetlerinin çok güç şartlarda gerçekleştiriliyor olması, nüfus hareketlerinin çok kısıtlı veya az olması ve son olarak doğal yollardan da hızlı bir artış gerçekleşmemesi sayılabilir. Bu iki sayım yılı arasında şehir ile ilgili olarak gerçekleşen en önemli olay, 1933 yılında Artvin İli'nin (Yusufeli hariç) Rize İli ile birleşmesidir. Sonuçta yeni il merkezi Rize Şehri olmuş ve bu durum 1936 yılına kadar devam etmiştir. Ancak, ulaşım faaliyetlerinin olumsuzluğu etkileşim sürecinin kısa olması nedenleriyle, birleşmenin etkileri fazlaca hissedilmemiştir. Uzun süre dış dünya ile özellikle de Anadolu'nun diğer şehirleriyle bağlantı kuramayan şehrin, nüfus miktarı da doğal artışlar dışında, ekonomisi ve diğer özellikleri gibi belli bir zaman yavaş tempoda seyretmiştir (Tablo:6).

Burada dikkati çeken şey bazı yıllarda görülen azalmalar ile bazı yıllarda görülen daha hızlı artış eğilimleridir. 1935-40 Yılları arasında bir önceki döneme göre daha düşük bir artış görülür. Zira bu iki sayım arasında şehrin nüfusu 319 kişi artmıştır. Devam eden ekonomik sıkıntılar, genç ve orta yaşlı nüfus oranının halen düşük olması ile bunlara bağlı olarak oluşan diğer sosyal, kültürel, psikolojik olumsuzluklar % 2'lik bir artış oluşmasına zemin hazırlamıştır. Nüfus miktarlarına baktığımızda, 1940-45 arasında bir önceki döneme göre bir farklılık görülür. Hem ilgili tabloda hem de ilgili grafikte görüldüğü üzere, şehrin nüfus artış hızının en düşük olduğu dönem bu söz konusu dönemdir (Tablo:6, grafik:4). Genel olarak ülke şehirlerinde görülen artış oranlarına uyar görünümde olan Rize Şehri, bu dönemde oldukça düşük bir oranla

(%6), ülke ortalamasının (%7) çok altında kalır. Ülkemizde de sayım yılları arasında en düşük artış oranı bu dönemde yaşanmıştır. Bu durumun nedeni, aslında bütün dünyayı etkileyen II. Dünya Savaşı'nın belirtilen dönemde gerçekleşmiş olmasıdır. Her ne kadar ülkemiz savaşa girmemiş olsa da, o yıllar içerisinde ekonomik ve sosyal birçok sıkıntı yaşamıştır. Zaten Kurtuluş Savaşı'nın yaralarını henüz saramamış iken oluşan bu olumsuz durum, nüfus artışını da etkilemiştir. Özellikle nüfusta kadın nüfusu ile erkek nüfusu arasındaki dengesizlik, savaşa ilgili olarak erkeklerin silah altına alınmaları sonucunda oluşmuştur. Kadın nüfusu 7707 iken erkek nüfusu 6479 olup bir önceki sayım sonucuna göre (1940 yılı: 7161 kişi) 682 kişi azalmıştır. Kadın nüfusu 7875'den 7707'ye düşmek suretiyle 168 kişi azalmıştır. Bu azalma, erkek nüfusuna göre daha normal ve doğal bir görüntü çizer ve geçen 5 yıllık sürede normal yollarla olduğu söylenebilir.

İkinci Dünya Savaşı'nın 1949'da bitmesi, bir sonraki sayımın ise 1950'de yapılması, silah altına alınanların dönmeleri, savaşın getirdiği sıkıntıların bitmesi, 1950 yılındaki sayımın artış oranının yükselmesine neden olmuştur. Bu tarihten sonra, artış oranlarında hızlı bir çıkış gözlenir. Bu eğilim bize, Şehrin yeni bir döneme girdiğini göstermektedir.

Rize Şehri 1923-1950 yılları arasında, ülkemiz nüfusunun genel eğilimlerine uyan bir tablo çizer (Grafik-4).

Şehrin gelişiminde inceleyeceğimiz 1923-50 yılları arasında yukarıda nüfusun gelişmesi açısından değerlendirdik. Şimdi de diğer özelliklerine bakacağız. Örneğin şehir, bu dönem zarfında hep il merkezi konumunda kalmıştır. Hatta yukarıda bahsedildiği gibi bir ara (1933-1936 arası) bugün il olan Artvin de Rize iline dahil edilmiştir. Bu durum, kısa sürmüş ve yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı fazla etkili olmamıştır. Şehrin resmi dairelerinin kurulması, iş ve ticaret merkezlerinin çeşitlenmesiyle

sosyal alandaki gelişmeler ise, bu dönemin ekonomik sıkıntıları ve dışa kapalı olma özelliği nedeniyle, daha sonraki tarihlerde gerçekleşmiştir.

Bu dönemde şehrin ilk ve tek bankası olan Ziraat Bankası, 1929 yılında kurulmuştur. 1924 Yılında çıkarılan ilk çay kanunu ile, Osmanlı döneminden beri burada yetiştirilmeye çalışılan çay bitkisinin ekilmesine özendirilmeye çalışılmıştır. Ancak yöre halkı bu ürünün pazarlaması konusunda tereddüt etmiş ve daha uzun yıllar yaygın olarak ekilmesi sağlanamamıştır.

Yörede çayın yetiştirilmesi fikri ilk defa Halkalı Yüksek Tarım Okulu Botanik ve Bitki Hastalıkları Bölümü öğretim üyesi Ali Rıza Erten tarafından ortaya atılmıştır.²³ 1918 Yılında Kafkasya, Kars, Ardahan, Batum ile ticaret ilişkileri olan yöre, 1917 Rus Devrimi sonucunda bu bağlantısını kaybetmiştir. Zaten kıt olan kaynaklar ve hızlı artan nüfus nedeniyle kıyı şeridinde yoğunluk oluşturan halk, ekonomik bunalıma düşmüştür. İşte böyle bir dönemde, iyi gelir getiren çay bitkisinin yöre halkı için bir çıkış oluşturması düşünülmüştür. Ali Rıza Erten' in bu fikrinin ardından, ziraat yüksek mühendisi Zihni Derin de bu konuda adım atmak isteyince, 1924 yılında 407 sayılı "Rize ile Borçka Kazası'nda fındık limon portakal mandalina ve çay yetiştirilmesine dair" yasa çıkarılmıştır. Yasayı uygulamak, söz konusu alanda çay ve turunçgiller tarımı için gerekli ön hazırlıkları yapmak üzere bir Çay Araştırma Enstitüsü' nün kurulması görevi Zihni Derin' e verilmiştir (Fotoğraf:16).

Zihni Derin Batum' dan getirttiği çay fidanları ve tohumlarıyla enstitü bahçesinde ilk çay fidanlığını kurmuştur. Bu dönemde getirilen fidan ve tohumların bir kısmı da halka dağıtılmış, fakat halk arasında hemen kabul görüp yaygınlaşmamıştır. Köylünün tarih boyunca gelişen geleneksel

²³ Yurt Ans. S.6371

tarım anlayışını bırakıp, yetiştirmesini, bakımını hiç bilmediği yabancı bir bitkiyi hemen kabullenmemesi doğaldı. Ayrıca tarıma elverişli alanların çok az yer kaplaması ve bu alanlarda köylünün ekmeğini sağladığı mısırı yetiştirmesi, çok kıymetli olan topraklarını çay ekimine ayrılmasını güçleştirmiştir. Bunun dışında yörede henüz bu bitkiyi işleyecek sanayinin kurulmamış olması, üreticinin bu hassas ürünü pazarlayamama endişesi, kabullenmeyi güçleştiren diğer unsurlardır. İşte bu nedenler çayın çok daha önceleri getirilmesine karşın ancak 1950'den sonra yaygınlaşması sonucunu doğurmuştur.

1933 Yılında tekrar çay yetiştirme işi üzerinde durulmuş, 1935'te zamanın tarım bakanının bölgedeki incelemeleri ardından, konu ile ilgili ciddi çalışmalar yapılmış, 1937'de tekrar 2 ton tohum getirilmiş, enstitüye bağlı fidanlıklarda çay fidanı üretilmeye başlanmıştır.1940'da çıkarılan 3788 Sayılı kanunla, çay tarımı bakanlık denetimi ve güvencesi altına alınmıştır. Çay alanları Araklı'dan (Trabzon) Gürcistan sınırına kadar ve kıyından 15 km içeri 30 bin dönümlük bir alan olarak belirlenmiş bu alanda çay yetiştireceklere 5 yıl faizsiz kredi verilmiş ödeme için 6 yıl sonrası öngörülmüştür. Çay yapraklarının ise, Devlet Ziraat İşletmeleri kurumu tarafından saptanan bir bedel karşılığında alınması zorunlu tutulmuştur. Bu yasa sayesinde, 1950'ye kadar öngörülen 30 bin dönüm alan çay bahçesi haline getirilmiştir.

Üretilen yaş çay yaprakları, Zihni Derin tarafından kurulan atölyelerde işlenerek değerlendirilmiştir. Ancak çay kapasitesinin artması sonucu, 1946 yılında çay işlenmesi Devlet Ziraat İşletmelerine verilmiş ve bu kurum tarafından 1947'de ilk çay fabrikası kurulmuştur. Bugün işletmeye açık olmayan bu fabrika (Merkez Zihni Derin Çay Fabrikası) yıkılmıştır.

1923-1950 Arası dönem sosyal alanda pek fazla gelişmelere sahne olmamıştır. Yukarıda belirtilen nedenlerin birbiriyle

etkileşimi sonucu şehirleşme sürecindeki gelişiminin bu dönemde daha yavaş olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır.

2-1950-1970 Yılları Arasında Şehir:

Şehrin özellikle devlet desteğiyle uyanmaya başladığı, bazı yenilik ve gelişmelerin yaşandığı dönemdir. Bu zaman dilimi içerisinde nüfus artışı hız kazanmış, ekonomik ve sosyal hayat belli bir rahatlığa ulaşmış uzun geçen savaş yıllarının, yokluk ve sıkıntıların etkisi silinmiştir.

Öncelikle, bu döneme ait nüfus özelliklerinden söz etmek gerekir. 1950 nüfus sayımına göre, 15067 kişi olan Rize şehri nüfusu aradan geçen beş yıllık süre zarfında, % 16 oranında artmış ve 17871 kişiye ulaşmıştır. Böylece 1923'ten bu yana görülen en yüksek artış oranını oluşturarak, daha sonraki sayım yıllarında devam edecek olan artış eğiliminin başlangıcı olmuştur (Tablo:6, Grafik:4).

Sosyal ve ekonomik olarak rahata kavuşan halkın göç oranı da azalmıştır. Yörenin doğal kaynaklarının hızlı artan nüfusu besleyememesi, öteden beri bu alanda göçü zorunlu kılmış ve bu dar sahil şeridi adeta belirli bir nüfus miktarından fazlasını bünyesinde barındırmamıştır. Ancak, 1950 yıllarında devlet desteğiyle getirilip yetiştirilen çay yaygınlaşmış ve çiftçiye belirli oranda gelir getirir hale gelmiştir. Başlangıçta tereddütle bakılan bu bitki artık yöre insanına iyi gelir getiren, hatta tercih gören konuma ulaşmıştır. Merkez ilçede kurulan çay fabrikasının ardından yenileri açılmış ve bu dönemde ekim alanları genişlemiştir. Bu faaliyetlerden elde edilen sermaye 1950- 1970 döneminde kısmen dışarı taşınsa da, şehirdeki ticaretin ve inşaat sektörünün canlanmasına neden olmuştur.

Şehirde 1950 den sonra daha hızlı bir gelişme yaşanmaya başlamıştır. 1955- 1960 Döneminde bir daha ulaşılamamış olan, % 19'luk artış oranı da bu gelişmeye şahitlik eder. Söz konusu dönem içerisinde nüfus, 17871 kişiden 22181 kişiye yükselmiştir. Nüfusun bu artışı, yaşanan ekonomik rahatlığa bağlı olarak doğal yollardan gerçekleşen bir durumdur. Bunun yanı sıra şehirde yeni açılan iş yerleri, ticaret ve inşaat sektöründe görülen gelişmeler insanlara yeni iş imkanları doğurarak şehirden göçü engellemiş ve şehri göçe açık hale getirerek, nüfusun bu şekilde de artmasına neden olmuştur. Bu arada özellikle kırsal kesimden göç kabul eder duruma gelmiştir. Çay tarımının gerektirdiği iş gücü ihtiyacı, çay ekim alanlarının yaygınlaşmasıyla oldukça artmış, dışarıdan işçi getirme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. 1955- 1960 Yılları arasında ülkemiz nüfusunun genel eğilimi de Rize'de yaşanan artışa paralel oranda gerçekleşmiştir. Ülke politikası olarak nüfus artışı özendirilmiş ve yapılan çalışmaların etkisi söz konusu yıllar ve takip eden yıllarda yakından hissedilmiştir (Tablo:6, Grafik:4).

1960-1965 Yılları arasında da artış devam etmiş ancak bir önceki sayım dönemine oranla daha az olmuştur (%18). Aslında bir önceki dönemde artan nüfus , çayın getirdiği ekonomik rahatlık ve sermaye birikimi sayesinde dışarı yönelme çabası başlamıştır. Zira kıt olan kaynaklar, birden bire büyük oranda artan nüfus için yine sıkıntı oluşturmaya başlamış ve göç tekrar canlanmıştır. Sonraki yıllarda artış devam ederken daha önceki yıllar kadar yüksek rakamlara ulaşamamıştır(%12). Bu rakamlar ülke şehirlerinin ulaştığı artış oranlarının altında kalmıştır. Çünkü Rize Şehri'nin dış dünya ile bağlantısını sağlayan sahil yolu 1971 yılında açılmıştır.

Genel olarak incelendiğinde 1950-70 arasında geçen 20 yıllık sürede, devlet desteğiyle çay fabrikaları artmış ve ekim alanları genişlemiştir. Böylece her yönden olumlu sonuçlar ortaya çıkmış, nüfus miktarı artmıştır.5 Adet yeni fabrika daha açılmış,

devlet tekelindeki sanayi kuruluşları çeşitlenmiştir. 1956'da Ardeşen Kereste Fabrikası 1958'de Üçel Kollektif Ş.T.İ' nin şekerli yiyecekler fabrikası, 1959'da Perili Ticaret' in Tuz Fabrikası, 1967'de Karadeniz Meşrubat Sanayinin meyve suyu fabrikası bu dönemde kurulan sanayi kuruluşlarıdır. Ayrıca özel kesime ait bir mutfak eşyası işleyen fabrika, 2 un , 3 ekmek fabrikası da kurulmuştur.

Bu dönemde Rize İli sınırları içinde çayın önemi artmış, en iyi en verimli tarım alanları çay ekimi için ayrılmıştır. Çayın yaygınlaşması ve iyi gelir getirmesinin ardından kurulan fabrikalar ve sermaye birikimi, 1950 öncesi yaşanan tarıma dayalı ekonomi ile geleneksel yapıyı değiştirmiş ve hızlı bir kentleşme sürecine girilmiştir. Özellikle pazara açılma ve diğer kentlerle ilişkilerin artması sosyo- kültürel yapının düzeyini de değiştirmiştir. Şehre kırsal kesimden ve diğer yerlerden gelen göç miktarı artmış, dolayısıyla şehirselleşme alanlarının genişlemesi zorunlu olmuştur. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra bu ihtiyaç daha da artmış, yörenin fiziki yapısının elverişsizliği ise bu ihtiyacın karşılanmasında olumsuz bir unsur oluşturmuştur. Bu olumsuzluğu aşmak ve bir çıkış yolu bulmak için 1960'lı yıllardan sonra deniz doldurma çalışmaları başlatılmıştır. Gelen göçmenler yeni doldurulan kesimlere yerleştirilmiştir. Ancak daha sonraları şehrin en gözde mekanları haline gelen dolgu alanlarına, gelir seviyesi yüksek kişilerin yoğunlaştığı pahalı ve lüks binalar yapılmıştır.

Şehre Erzurum, İspir(Erzurum), Artvin, Şavşat(Artvin) ve Borçka(Artvin) gibi yerlerden önce çalışmak için gelenler daha sonra yerleşmeye başlamıştır. Öncelikle Yeniköy ve Tophane Mahallelerinde yoğun olarak yerleşen bu insanlar, bugün yöre halkıyla kaynaşmışlardır.

1950 Sonrası gelişen ve yükselen maddi seviye, sosyal ve kültürel etkinliklerin de hızla gelişmesine yol açmıştır. Hayat

standardı yükselmiş, ailelerin kullandıkları dayanıklı tüketim mallarının oranı artmıştır. Ayrıca asgari gelir düzeyi, sosyal seviye ve hayat standartları belli bir noktanın üzerine çıkan şehir halkı kültürel etkinlikler ile ilgilenmeye başlamıştır. Tüm bu gelişmeler halkın giyim kuşamında, örf ve adetlerinde değişmelere neden olmuştur.

Dolayısıyla diyebiliriz ki, önceleri az gelişmiş bir görüntüye sahip olan Rize Şehri, 1950 yılından sonra çay tarımının getirdiği maddi güç sayesinde gelişmiş, her alanda ilerleme kaydetmiştir. Yine bu sayede şehirleşmenin belirtileri görülmeye başlamış, geleneksel yapının değişime uğraması ve dış dünya ile kurulan (en azından ticari ilişkiler) ilişkiler sayesinde, sosyal hayat renklenmiş, yüzyıllardır içine kapanık yaşayan bu sahil şeridi kendine ait kültürel özellikleriyle dışarı açılmanın ilk adımlarını 1950-1970 yılları arasında yaşanan 20 yıllık sürede atmıştır. Hizmet sektörünün gelişmesi ve çeşitlenmesi de yine aynı süre zarfında gerçekleşen olaylar zincirinin bir halkası olarak söz konusu 20 yıl içine ilave edilebilir.

3-1970'Den Günümüze Kadar Şehir:

1970 Yılı, tıpkı 1950 yılı gibi Rize Şehri için önemli bir dönüm noktasıdır. 1950-70 Arasında geçen 20 yıllık süreye çayın damgasını vurduğunu görüyoruz. 1970'Den sonra da çayın rolü değişmemiştir. Ancak, Rize şehrsel görünüm bu dönemde daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Şehrsel hayatın getirdiği roller çeşitlenmiş, çeşitlenme hemen her sektörde kendini hissettirmiştir.

Konuya nüfus gelişimi açısından bakarak yapılacak bir başlangıç, bazı diğer niteliklerin kazanılmasındaki soru işaretlerini ortadan kaldıracaktır.1965-1970 Yılları arasında nüfusun artış oranındaki duraklamayı, birden artan nüfusa mevcut şartların yeterli olmayışıyla açıklamıştık (Tablo:6 Grafik:4). Oysa, 1970'den

sonra nüfus artış hız grafiğinin daha sakin bir yol izlediğini görüyoruz. Artış oranındaki düzgün gidiş 1980 yılı sonrasında bozularak daha farklı bir boyut kazanmıştır. 1980 yılına kadar bir yükselme söz konusu iken, daha sonraları artış oranında gerileme olduğu görülür (Tablo:6,Grafik:4).

1970-75 Sayım yılları arasında bir önceki sayım dönemine göre oransal olarak bir artış görülmektedir. Bu artışın temelinde, sahil yolunun açılmasıyla büsbütün dışa açılan şehre çevre yerleşmelerden gelen işçilerin ailelerini de getirerek yerleşmelerinin, gurbetçi olarak büyük şehirlere giden ve memleketlerindeki iş imkanlarının cazip hale gelmesiyle geri dönenlerin, rolleri büyüktür. Özellikle göç faaliyetleri ile konunun ilişkilendirilmesinin bir nedeni de şehrin nüfusu artarken aynı sayım döneminde kırsal kesimin nüfusunun büyük oranda azalma göstermesidir. Bu azalma bize kırsal kesimin şehre doğru hareket ettiğini gösterir.

Bu durum 1975-1980 döneminde de etkisini devam ettirerek beş yıllık dilimlerdeki artış oranı % 17'ye çıkmıştır. 1975 Yılında 36044 kişi iken 1980 yılında 43407 kişiye ulaşan nüfus, artık daha rahat bir ortamın oluştuğunu gösterecektir. Ekonomik olarak belirli bir refah düzeyine ulaşılması, iş imkanlarının çeşitlenmesi ve Rize'nin bir şehir görüntüsüne ulaşması, kırsal kesimden göçü hızlandırırken şehir merkezinden dışarı göçleri yavaşlatmıştır.

Sonraki dönemlere baktığımızda nüfus artış hızının yavaşladığını ve son sayım döneminde % 14 'e kadar düştüğünü görüyoruz. 1980-1985 Yılları arasında nüfus % 14 oranında artmış, 43407 kişiden 50221 kişiye yükselmiştir. Bu duraklama, daha sonraki yıllarda yaşanacak düşüşün habercisi gibidir. Zira dışarı açılan ve şehirleşen Rize'de oluşan rahat ortam nüfusun hızlı artmasına neden olmuş, ancak bu artışı karşılayacak mekan bulmak zorlaşmıştır. Deniz doldurma çalışmaları da yeterli olmamış, yer

kıtlığı yüzünden arsa fiyatları artmıştır. Köyden gelenler için cazibesini yitirmiş olan şehir bir atlama basamağı olarak kullanılmış bu yıllarda kırsal kesimde devam eden boşalma hareketi şehri çok fazla etkilememiştir (Tablo:6, Grafik:4).

Söz konusu duraklama ve azalma ile ilgili bir başka husus da, duraklamaların tüm ülkede yaşanan genel bir eğilim olmasıdır. Özellikle 80'li yıllarda doruk noktasına ulaşan artış hızı, bu noktadan sonra devlet politikalarının etkisiyle ivme kaybetmiştir. Ülke genelinde yaşanan duraklama, Rize Şehri'nde de kendini göstermiştir.

1970'Li yılların ardından çay fabrikalarının artmasıyla ve devlet tarafından kurulan bu endüstri kolunun gelişip sermaye birikimi sağlamasıyla, özel sektörde de kıpırdanmalar olmuş, ilk etapta dışarıya yönelen sermaye şehrin içinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Özellikle artan şehirselleşmenin ihtiyacını karşılamak üzere inşaat sektörü gelişmiş, şehirselleşme alanında birbiri ardınca çok katlı yapılar ve kooperatifler kurulmuştur. Yine çay üretimi ve ticaretinden sağlanan birikim ile, imalat sanayi çeşitlenmeye özel sektör yatırımları artmaya başlamıştır.

1980 Yılı sonrasında 10'dan çok işçi çalıştıran 55 kuruluş mevcuttur. Bunların 42'si gıda,3'ü orman ürünleri, 7'si metal eşya, 2'si kimya, 1'i de kağıt sanayi dallarındadır. İlk özel girişim Rize Un Fabrikasıdır. İnşaat sektörünün gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan sanayi kolları da gelişmiştir. Örneğin Karadeniz Çivi ve Tel Fabrikası gibi (Tablo:7).

Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere özellikle bu dönemde 13 adet sanayi kuruluşu faaliyete geçmiştir. Öyle ise şehrin sanayi alanında esas atılımını söz konusu dönem içinde yani 1970'den sonra günümüze kadar geçen yıllar süresince yapmıştır. Oluşan

gelişim süreci elbette ki, sanayi kuruluşları dışında şehirle ilgili pek çok alanı da etkilemiştir.

Yine, sahil yolunun 1971 yılında açılması transit geçen araç trafiğini artırmıştır. Bunun sonucunda yol boyunca oto tamir ve yedek parçasına dayalı iş kolları gelişip çeşitlenmiştir. Karadeniz kıyılarımızın en doğusundaki tek il merkezi olan şehir, 1988 yılında Sarp Sınır Kapısının açılmasıyla bu yönden batıya doğru açılan ilk kapı, ilk merkez olmuştur. Takip eden yıllarda ticaret yüksek düzeylere ulaşmıştır. Bavul ticareti diye adlandırılan Sarp Sınır Kapısı aracılığı ile Gürcistan ve Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan gelen malların değiş tokuşu, şehre yeni bir soluk getirmiştir. Ticaret için gelenlerin kalması için oteller yapılmış, artan talepler nedeniyle lokanta ve diğer toptan perakende satış merkezlerinin sayısı artmıştır.

Şehirsel ortamda yaşanan bu canlılık birbirine paralel olarak alt yapı sosyal hizmetler kültürel faaliyetler alanında da etkili olmuş ve şehrin çehresi değişmiştir. Yirmiikinci yüzyıla girerken, Rize şehri orta ölçekli gelişmekte olan bir şehir karakterine bürünmüştür.

TESİSİN ADI	KONUM	YERİ	KURULUŞ TARİHİ	ÜRETİM KONUSU	İŞÇİ SAYISI
Rize Çay Paketleme Fab.	K.İ.T.	İslampaşa Mah.	1970	Kuru çay paketl.	579
Zihni Derin Çay Fab.	K.İ.T.	Fener Mah.	1947	Kuru çay	298
Taşlıdere Çay Fab.	K.İ.T.	İslampaşa Mah.	1960	Kuru çay	432
Cumhuriyet Çay Fab.	K.İ.T.	Engindere Mah.	1975	Kuru çay	663
Ana Tamir Fab.	K.İ.T.	Engindere Mah.	1975	Tamir	210
Altınbaşak Çay Fab.	ÖZEL	Hayrat Mah.	1988	Kuru çay	120
Doğu Çay Fab.	ÖZEL	Kavaklı Mah.	1988	Kuru çay	83
Artanlar Çay Fab.	ÖZEL	Değirmendere M.	1990	Kuru çay	85
Karadeniz Un Fab.	ÖZEL	Engindere Mah.	1965	Un ve kepek	25
Bağdatlı Un Fab.	ÖZEL	Bağdatlı Mah.	1967	Un ve kepek	25
Risaş (Çivi-Tel) Fab.	ÖZEL	Engindere Mah.	1972	Çivi, İnş.- Bag. teli	62
Üçel (Helva-Reçel-Şek.) Fab.	ÖZEL	Gülbahar Mah.	1958	Helva, reçel, şeker	24
Selçuk Para Kasası Fab.	ÖZEL	Yeniköy Mah.	1986	Çelik kasa	7
Rize Belediyesi Asfalt Fab.	K.İ.T.	Fener Mah.	1944	Asfalt	10
Rize Belediyesi Mıçır Fab.	K.İ.T.	Fener Mah.	1994	Mıçır	5

Tablo:7- Rize Şehri'nde Özel ve Kamu Kuruluşlarına Ait Sanayi Tesisleri.

III- ŐEHİRİN FONKSİYONEL SINIFLANDIRMADAKİ YERİ VE FONKSİYON ALANLARI

Araştırma konumuzu oluşturan kuruluş ve gelişme çalışması başlığı altında Şehrin kurulduğu yer, bu yerin seçimi ve özellikleri, kurulduğu zamandan bu güne geçirdiği tarihsel süreç ve bu süreçte yaşananlar, bir önceki bölümde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ise daha çok fonksiyon alanları, bu alanların doğuşu, çeşitlenmesi, bu günkü özellikleri ele alınırken, Şehirsel diğer özellikler etki alanları, tarihsel süreç içersinde Şehrin gelişimi ve ne tipte bir Şehir olduğu üzerinde durulacaktır.

Rousseau' nun "Beşer kabiliyetinin erişebileceği doruk noktaları" nazarıyla baktığı Şehirler, coğrafya için barındırdığı nüfus yapısıyla, ortamda oluşturduğu Őekilsel zellikler ile ekonomik sosyal hayatın düğüm noktası olması ve gün geçtikçe sayıların artması açısından son derece önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Şehirlerin coğrafi yönden incelenmesi, Şehir ve yakın çevresinin fonksiyonel açıdan ele alınmasıyla mümkün olacaktır. Fonksiyonel açıdan Şehirleri ele aldığımızda yerel fonksiyonel özellikler (ki bunlar Şehirsel ortam içerisindeki insanların ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitlenen özelliklerdir), bölgesel fonksiyonel özellikler ve bölgeler üstü fonksiyonel özellikler olarak üç kısımda incelemek gerekir. Rize Şehrinin fonksiyonel özelliklerini incelerken; Şehirsel donatımların (İdari, sosyal, endüstriyel, ticari, ulaşımla ilgili, turistik, askeri, kültürel, eğitim ve sağlıkla ilgili) toplandığı merkez ile bunlardan yararlanan halkın yaşadığı alanlardan oluşan sistem ele alınacak, bu sistemin çevresi ile etkileşimi ve çevresine göre konumu belirtilecektir.

A-ŞEHRİN FONKSİYONEL SINIFLANDIRMADAKİ YERİ

Araştırma alanımızı oluşturan Rize şehrinin fonksiyonel özelliklerini incelerken mekansal olarak çizdiğimiz çerçeve şehrsel özellikleri içinde barındıran belediye hizmet sınırı olmuştur. Zira, başka bazı özelliklere göre araştırma alanının sınırlandırılması pratiklikten uzaklaşmaya yol açacak ve biraz daha göreceli kavramların işin içine girmesine neden olacaktır. Oysa ki, amacımız alan içerisindeki özelliklere değinmek ve bunların oluşturduğu sonuçlar üzerinde durmaktır.

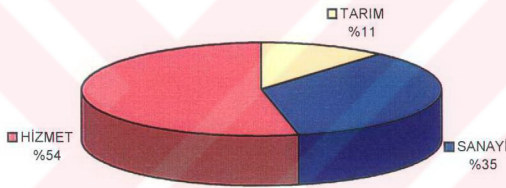
Şehrin fonksiyonel olarak sınıflandırılmasında önce, şehrsel ortamın ele alınması gerekir. Şehrin nüfus yapısı, bu nüfusun uğraştığı ekonomik faaliyet kolları ile nüfusun nitelikleri bu bağlamda bize yol gösterecektir. Yani, yerel diye nitelenebilecek fonksiyonel özellikler ele alınacaktır. Konu ile ilgili ulaşabildiğimiz veriler Devlet İstatistik Enstitüsünün nüfus sayımı ve nüfusun nitelikleriyle ilgili bültenleridir. İkinci olarak, şehrin bölgesel fonksiyonel özellikleri ve etki alanı üzerinde durulacak ve sınıflandırmadaki yerinden söz edilecektir. Son olarak da, bölgeler üstü etki alanı hakkında bilgi verilecektir.

Şehrin yerel bazı özellikleri, nüfus yapısı, sektörlere göre işgücü dağılımı gibi bilgiler bizi yerel fonksiyonel özelliklere götürür. Aşağıdaki tabloda daha net görüleceği üzere şehrin bugün bir hizmet şehri olduğu söylenebilir.

1990 Yılı itibariyle, hizmet sektörünün diğer sektörlerle oranla daha fazla değere sahip olduğu görülüyor. Şehrin bu günkü görüntüsünün hizmet sektörü ağırlıklı çıkmasının nedeni, şehirde zaman içerisinde canlanan çeşitli fonksiyonlardır.

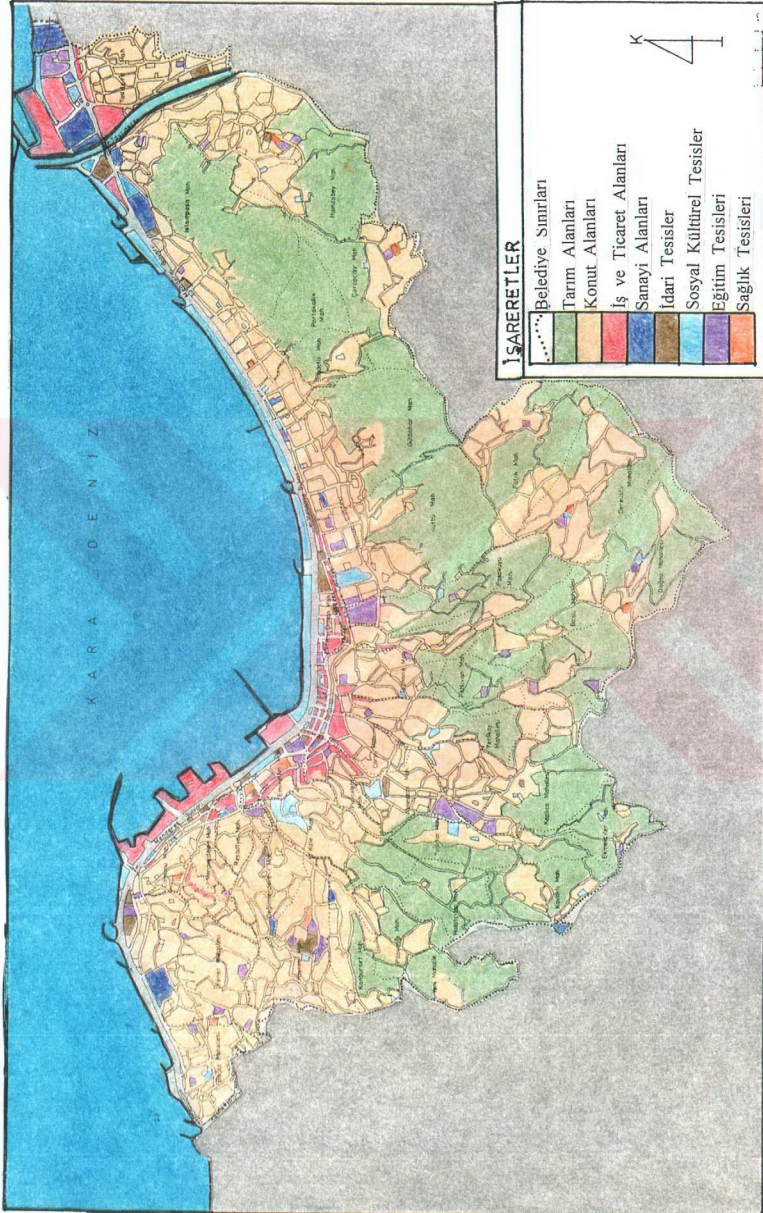
SEKTÖR	YILLAR			
	1955(%)	1965(%)	1975(%)	1990(%)
Tarım	59,2	51,36	45,33	11,4
Sanayi	4,81	8,76	16,48	35,2
Hizmet	36,17	39,88	38,19	53,4

Tablo:8 Rize Şehri'nde Faal Nüfusun (1955, 1965, 1975,1990) Sektörlere Dağılımı

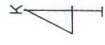
Grafik:5- Rize Şehrinde Faal Nüfusun (1990) Sektörlere Dağılımı.

Geçmiş yıllarda yaşanan duruma baktığımızda, biraz daha farklı olduğunu görüyoruz. Şehrin genel yapısı incelendiğinde, 1955 yılında tarımsal faaliyetlerle uğraşan bu işi birincil olarak yapan faal nüfus oranı, % 59,2'lik bir rakamı gösterir. Bu, o dönemde iyice yaygınlaşan çay tarımının oluşturduğu bir görüntüdür. Zaten, o dönemde diğer ekonomik faaliyet alanları da çok gelişmemiş, tarıma dayalı bir ekonomisi olan şehir çayın yaygınlaşmasıyla bu durumu daha belirgin olarak yaşamaya başlamıştır. Takip eden yıllarda ise, sermayenin diğer faaliyet kollarına doğru yavaş yavaş kaydığı görülmektedir. Çay işlemek

İŞARETLER

- Belediye Sınırları
- Tarım Alanları
- Konut Alanları
- İş ve Ticaret Alanları
- Sanayi Alanları
- İdari Tesisler
- Sosyal Kültürel Tesisler
- Eğitim Tesisleri
- Sağlık Tesisleri

HARITA: 5

için açılan fabrikaların ardından, diğer özel sektör girişimleri imalat sanayiinin canlanmasına neden olmuş, 1955'te % 4,81 olan oran, 1990'da 35,2'ye ulaşarak faal nüfus içinde ikinci grubu oluşturmuştur. Hizmet sektörü içerisinde, özellikle 1990 yılında tarım sektöründen bir kayma yaşandığı ve % 53,4'lük rakama bu sayede ulaşıldığı söylenebilir. Artık şehrsel ortamın getirdiği bazı ekonomik faaliyet kollarının canlandığı, resmi ve idari dairelerin okul sayısının, hastane, üniversite, bankacılık ve sigortacılık hizmetlerinin yaygınlaşıp arttığını görmekteyiz. Elbette ki, Sarp sınır kapısının açılmasıyla ticaret ve turizmim ivme kazanması hizmet sektörünü de doğru orantılı etkilemiştir. Sonuçta, şehir önceleri tarımsal faaliyetlerin ağırlıkta olduğu ve iktisaden aktif olan nüfusun genelinin tarımla uğraştığı bir yapıya sahipken, bu durum, 1990 yılı nüfus sayımı verilerinde de açıkça görüldüğü gibi değişmiş ve ağırlıklı olarak hizmet sektörü şehrin bütününe hakim olmuştur. Yaşanan değişimin nedeni, yukarıda açıklandığı gibi yüksek gelir getiren tarımsal faaliyetin ticaret ve imalat kollarına zaman içinde yansması ve artan gelir düzeyinin oluşturduğu yeni arayışlardır.

Böylece şehrin iktisaden faal olduğu en önemli faaliyet kolu olarak hizmet sektörü karşımıza çıkıyor. Ancak her ne kadar hizmet sektörü rakamsal olarak ön sırada gözüküyorsa da, bir coğrafyacı ve saha araştırmacısı olarak bize düşen görev bu durumun gerçekte nasıl yaşandığını bizzat yerinde incelemektir. Nitekim, yaptığımız incelemeler ve görüşmeler neticesinde halkın iktisadi faaliyetlerin birden fazlasını aynı anda gerçekleştirdiğini tespit ettik. İstatistik sayımlarında esas işi hizmet sektöründe görünen kişiler, aynı zamanda aktif olarak tarım da yapmaktadırlar. Resmi sonuçlara yansımayan bu durum, tarım sektöründe çalışanların oranını düşürmektedir.

Şehrin iktisaden hangi guruba girdiğini belirledikten sonra, fonksiyonel sınıflandırma yaparken etkili olduğunu düşündüğümüz

şehrin nüfusuna ait bazı özelliklerin de kısaca üzerinde duracağız. Belirtilen özelliklerden biri cinsiyet ve yaş gruplarına göre dağılımdır. Çünkü nüfusun yaş yapısı, iktisaden faal nüfus ile yakından ilgilidir. Cinsiyet yapısı da, ülke genelinde çalışan nüfusun erkekler hanesinde daha yoğun olması dolayısıyla aktif nüfus ve aktif olmayan nüfus dengesi konusunda bize fikir verecektir. Konu ile ilgili hazırladığımız tabloda ülkemiz bütününe ait değerler ve Rize Şehri'ne ait değerler birlikte sunulmuştur (Tablo:9).

YAŞ GRUPLARI	RİZE (%)	TÜRKİYE(%)
0-14	33,3	35
15-64	62,9	60,7
65+	3,8	4,3

Tablo-9: Türkiye ve Rize'de Nüfusun Yaş Grupları itibari ile Yüzdeler oranları.

Rize Şehri'nde nüfusun büyük çoğunluğunun 15-64 grubuna dahil olduğunu görüyoruz. Ülkemiz ortalamalarında da, aynı özellik göze çarpmaktadır. Yani, genç bir nüfus yapısı vardır ve bu grup aynı zamanda iktisaden faal olan gruptur. Nüfusun cinsiyet yapısı ise genel olarak dengededir. Aktif nüfus ve daha alt nüfus gurubunda bu durum daha belirgin iken, 65 yaş üzerinde tüm ülkede olduğu gibi kadın oranı erkek oranına göre fazladır. Nüfusun bu özelliklerindeki denge ve normal gidiş, yerel fonksiyonel özelliklerin gelişimini iyi yönde etkilemenin ötesinde bunların olumlu açıdan gelişimini sağlayacaktır. Örneğin, genç nüfusun fazlalığı iş gücünü artıracaktır. Çay tarımında oldukça ihtiyaç duyulan iş gücü, şehrin kendi potansiyeli ile karşılanabilecektir.

Bu bilgiler ışığında, şehrin yerel fonksiyonel özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz. Öncelikle şehir, bir hizmet şehridir. Yani

hizmet fonksiyonu diğ er sektö rler iç erisinde ö ncelikli sektö rdür. Bu sayede ç evresindeki ve kendi bünyesi iç inde barınd ırđ ı nüfusun ihtiyaç larını giderecek durumdadır. Ü stlendiğ i idari fonksiyon nedeniyle, hizmet sektö rünü doyuracak kadar potansiyele sahiptir. Bunun yanı sıra oldukça uzun bir sahil ş eridinde ekimi yapılan ç ay bitkisinin ekimi, hasadı ve diğ er tüm iş lemlerinin yürütü ldü ğ ü genel merkez Ş ehir alanı iç inde kurulmuşt ur. Yerel ö zellikler iç erisinde, Sarp Sınır kapısı ile canlılık kazanan ticaret ve artan sermayenin oluşt urduğ u iş kollarının ç eş itlendirdiğ i faaliyetlerin tümü belirtilebilir.

Fonksiyonel Ö zellikler ile ilgili ele alınacak bir diğ er konu ise bölgesel fonksiyondur. Etki alanı kademeleş mesine göre, ş ehrin nitelikleri IV. kademe merkez ö zelliğ i gösterir. İdari etki alanı sayesinde ekonomik etki alanı da geniş lemiş , bu sayede bölgesel anlamda kendine yer edinmiştir . Etki alanı Gürcistan Sınırından Trabzon'a kadar olan sahil ve iç kesimler olan ş ehrin, bu söz konusu alanda tek il merkezi olması idari iş lerden tutun da sağ lık ve eđ itim gibi pek ç ok konuda ihtiyaç merkezi olmasına neden olmuşt ur. Ancak ş ehrin bölgesel etkisi henüz istenilen düzeyde değ ildir ve bu durumu yavaşlatan etken de ş ehrin ç ok yakınında Trabzon gibi bir il merkezinin varlığ ıdır. Ş ehrin faaliyetlerinde ve etki alanını geniş letmesinde olumsuz rol oynayan, pastadaki büyük payı kapatan Trabzon'un varlığ ı, bu anlamda ş ehri kötü yönde etkilemiştir .

Ş ehrin bölgeler üstü etkisi ise genel anlamda yoktur denilebilir. Ancak, bu ölçekteki diğ er ş ehirlerin konumundan farklı olarak Rize Ş ehri'nde tarımı yapılan ç ayın, ülke bütününde ekilen ve üretileninin %90'ını kendi bünyesinde barınd ırması, bu anlamda bölgeler üstü bir etki alanı oluş masına yol açıyor. Tüm ülke ihtiyacını karşılaması bakımından olaya yaklaşıld ığında, ş ehrin bu faaliyet alanında bütün ülkeyi etkilediğ ini söyleyebiliriz. Eğer bu

faaliyet göz önünde bulundurulursa bölgeler üstü bir etkiden söz edilebilir.

B-FONKSİYON ALANLARI

Şehrin fonksiyon alanları başlığı altında şehrsel ortam içerisinde bulunan ve şehrsel dokuya ait vazgeçilmez olan unsurlardan söz edilecektir. Şehrsel donatım olarak bahsedilen bu unsurlar idari, ticari, eğitim ve kültürel özellikli, sosyal, sağlıkla ilgili ve insanların barındığı binalar olarak ifadelendirilebilir. Söz konusu unsurların incelenmesinde yukarıda belirtilen gibi bir sıralama veya sınıflandırma yapılacaktır. Yapılan sınıflandırma genel anlamda bu tür araştırmalarda kullanılan özellikleri bünyesinde barındırmaktadır.²⁴ İncelememizde en başta belirtilen sıralama dahilinde konut alanları, iş ve ticaret alanları, sanayi alanları, idari merkezler, sosyal ve kültürel tesisler, eğitim tesisleri, sağlık tesisleri, tarım alanları altyapı ve sosyal tesisler başlıkları belirlenmiştir.

1-Konut Alanları

Konut alanları şehirlerin belkemiğini oluşturan, şekil ve nitelik açısından şehre bir karakter kazandıran, aynı zamanda da şehrin görünüşünü kapladığı alanın diğer fonksiyon alanlarından fazla olması dolayısıyla çok fazla etkileyen ortamlardır. Bu alanlarda yaşayan insanlardan tutun da onların ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen konutlara kadar konut alanlarının şehir arazi kullanımını içindeki yeri de dahil olmak üzere pek çok konu bu başlık içinde incelenecektir.

Araştırma alanımızdaki konut alanlarının genel uzanış ve görüntüsü haritamıza baktığımızda şu özellikleri göstermektedir.

²⁴ ÖZÇAĞLAR, A., (1994), "Zile'nin Kuruluş Gelişimi ve Bu Günkü Fonksiyonel Özellikleri", A.Ü. Türkiye Coğ. Araş. Ve Uyg. Merk. Derg., Sayı:3, S.219-243, ANKARA

Burada da görüldüğü üzere merkez olarak Kale Mahallesi ve çevresinden başlayan konut alanları nüvesi, zamanla doğu ve batıya doğru sahil şeridi boyunca yayılmıştır. Dar olan sahil şeridi sonraki yıllarda denizin doldurulmasıyla nispeten genişlemiş ve hatta bu alanda yeni mahalleler ortaya çıkmıştır (Fotoğraf:13).

Konut alanlarının dağılışını incelerken tarihsel süreç içerisinde geçmişten günümüze kadar yaşanan durumdan söz etmek doğru olacaktır. Cumhuriyet öncesinde şehrsel ortam bu kadar gelişmemiş olsa da konut alanlarının varlığı kesindir. İlk yerleşim alanın olan Kale Mahallesi'nde yer alan Kale Tepe ve çevresinde toplanan konut alanları bu merkezden çevreye doğru sahil şeridi, sahil gerisinde yükselen yamaçlar bu yamaçları parçalayan akarsu vadileri boyunca tek tek seyrek bir yapıda dağılmıştır. Bu genel görüntü Osmanlı dönemi boyunca çok fazla değişikliğe uğramadan devam etmiş, cumhuriyet döneminde artan nüfus ve şehrin gelişmesi, seyrek yapının sıklaşmasına ve doğu batı doğrultulu bir yayılmaya yerini bırakmıştır (Fotoğraf:1,3,24).

19.Yüzyıl salnamelerinde şehri tanıtırken tepelik alana serpilmiş gibi görünen ve vadi yamaçları boyunca dizilen konutlardan tek tek yapılmış evlerden söz edilir.²⁵ Bu görüntü cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etmiştir Fotoğraf:1,3). Çayın yaygınlaşması sonucu oluşan sermaye birikimi, gerek göçle gerekse doğal olarak artan nüfus önce inşaat sektörünü canlandırmış seyrek şehirsek doku yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Bu değişimin en çok hissedilmeye başlandığı dönem 1950'li yılların sonrasıdır. Bu dönemde daha önce de söylendiği gibi tüm şehrsel ortam bir değişim ve kalkınma sürecine girmiştir.1970'li yıllar ise artık konutlar için yer sorununun olduğu kooperatifleşmenin başladığı yıllardır. Söz konusu yılları takiben şehrin gelişimi hız kazanarak, doğu ve batı sahil şeridi boyunca ilerlemeye

²⁵ Salname-i Trabzon, H.1313,1318,S.272-290, Trabzon Vilayet Matbaası, TRABZON.

çalışmış, ancak doğu yönünün daha müsait olması bu yöndeki ilerlemeyi belirgin kılmıştır. Bir yandan şehir arazisi içinde önemli yer kaplayan çay bahçeleri yerini konut alanlarına bırakmış, öte yandan deniz doldurulması suretiyle kazanılan yerler hızla çoğunluğu konut alanı olmak üzere doldurulmuştur (Fotoğraf:12,13).

Şehrin esas tarihi dokusu Fener burnundan doğuya doğru Kale ve Çarşı mahallelerini içine alan kesimdir. Burası aynı zamanda ilk kuruluş yeridir ve burada bulunan Rize Kalesi bugün hala ayakta olan en eski tarihi yapıdır. Hakim bir tepe üzerinde kurulmuş olan kalenin hangi tarihte yapıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte (1297-1330 Yıllarında) Roma döneminde Alexios zamanında dış kalenin tamir gördüğü iç kalenin ise 527-565 yıllarında Jüstinyen zamanında inşa edildiği belirtilmiştir.²⁶ Kale Osmanlı döneminde de tamirat görmüştür. Şehrin Osmanlıların eline geçmesi ve idari olarak bir konum kazanması ile birlikte şehrsel özellikler de gelişmeye başlamıştır. Yukarıda söylendiği gibi önce Kale mahallesi ve Çarşı Mahallesi içine alan ilk kuruluş yeri bu dönemde genişleyerek İslampaşa Mahallesi'ne kadar uzanmıştır (Harita:4). Bugün İslampaşa Mahallesi'nde bulunan Kurşunlu ve İslampaşa Camileri bu döneme ait yapılardır. Ayrıca Yavuz Sultan Selim'in Annesi için yapılan Gülbahar Sultan Camisi de Osmanlı Dönemi yapılarından. Gülbahar Mahallesi'nde yapılan bu cami şehrin buralara kadar uzandığını bize göstermektedir.

Günümüzde Rize Şehri kurulduğu ilk yerleşim alanı çevresinde gelişmeye devam etmiş, bu çekirdek etrafında büyüyerek doğu batı doğrultusunda ilerlemiştir. Daha önceleri de belirtildiği gibi 1960'tan sonra denizin doldurulması sonucu kazanılan alan bugünkü kentleşmiş alanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

²⁶ Yurt Ans. S.6354, ANK.

Şehirde toplam 38 mahalle vardır. Doğu-batı doğrultulu sahil şeridi dışında başka çıkıl kapısı olmadığı için, eski şehir merkezinin olduğu yer dışında mahalleler adeta birbirleri peşi sıra sıralanırlar (Harita:5).

Konut alanlarını doğuda Taşlıdere Vadisi, batıda Çiftekavak Deresi Vadisi, Güneyde Moliva ve Ekmekçiler Tepeleri sınırlamaktadır. Yaklaşık 15 kilometrelik bir sahil çizgisi ise şehri Karadeniz ile buluşturmaktadır. Bu sınırlar içerisinde her an gösterdiği gelişme potansiyeli sayesinde hem doğuda hem de batıda bulunan diğer yerleşmelerin konut alanları ile komşu duruma gelmiştir.

Günümüzde şehrin merkezi durumunda olan sahanın önemli bir kısmının 1960'lı yıllardan önce deniz suları altında olduğu belirtilmektedir. 1950'li yılların ardından gelen büyüme ve işgücü artışı dolayısıyla nüfus artışı kentleşme hızını da artırmış, dar bir kıyı şeridinde kurulmuş olan şehrin mevcut durumu ihtiyaca cevap veremeyince eski belediye başkanlarından merhum Ekrem Orhon'un öncülüğünde deniz doldurma çalışmaları başlatılmıştır. Deniz doldurulmadan önceki kıyı çizgisi Rize Devlet Hastanesi, eski hükümet konağı, Turist otel ve Rize Lisesi'nin önünden geçmekte iken şimdi bu yapılar kıyı çizgisinden oldukça içeride kalmıştır. Hatta Devlet Hastanesi'nin yanında bir balıkçı barınağı olduğu ve burada balık tutulduğu söylenmektedir (Fotoğraf:3,14,6,9).

Yöre halkı deniz doldurma çalışmalarına önceleri çok sıcak bakmamıştır. Ancak sonraları bu dolgu alanları yerleşime açılınca şehir bu yöne doğru kaymaya başlamış halk da bu durumu kabullenmiştir.

Bugün resmi binaların sanayi ve ticaret kuruluşlarının önemli bir kısmı bu dolgu sahasında yer alır. Şehrin yeni

mahallelerinden biri olan Ekrem Orhon Mahallesi tamamıyla dolgu sahasında yer almaktadır. Buradaki konutlar sahil yolu boyunca oldukça yüksek binalar halinde ve birbirlerine çok yakın halde yapılmışlardır. Bu binaların adeta bir set gibi kıyı ile iç bölgeler arasında yer alması, özellikle yaz aylarında oluşan boğucu ve rutubetli havanın iç kesime hapsolmesine neden olmakta ve hava sirkülasyonunu engellemektedir (Fotoğraf:13).

Kentsel yerleşme alanı güneydeki 250-500 metre eşyüksekti eğrisi ile kuzeyde 0 metre eşyüksekti eğrisi arasında yer alır. Güney kesimde % 40-50 arasında değişirken denize doğru azalarak kıyı kesimde %0-1 'e iner.

Şehirdeki mahalle sayısı 38'dir. Bu mahallelere ait nüfus miktarları, aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere oldukça farklı rakam değerleri içerir. 1990 Yılı nüfus sayımına göre 280 kişi ile Halatçılar Mahallesi en az nüfus barındıran mahalle iken, 6599 kişi ile en çok nüfusa Tophane Mahallesi sahiptir. Halatçılar Mahallesi şehrin güney kesiminde eğitim oranının oldukça fazla olduğu bir arazide yayılmıştır. Genellikle bu eğimli yamaçlar çay tarımına ayrılarak, çok az bir alan konut için ayrılmıştır (Harita:5).

Yine söz konusu tablo incelendiğinde, nüfus miktarı fazla olan mahallerin genellikle kıyı şeridinde ve iş merkezlerinin çok olduğu şehrin ilk kuruluş yeri ile çekirdeğini oluşturan alanda yoğunlaştığı görülür. Zaten fonksiyon alanları ile ilgili haritamız üzerinde de görüldüğü üzere konut alanlarının sıklaştığı kesimler de hemen hemen bu alana tekabül etmektedir (Harita:5).

Elimizde şehre ait nüfus verileri olduğu halde mahallelere ait alanlar ile ilgili bilgiye ulaşamamıştır. Bu durumda yoğunlukla ilgili kesinlik taşıyan rakamlar yerine, gözlemlere dayalı bilgiler verilecektir. Yerleşim alanı olarak en kıymetli sahalara, elbetteki eğimin azaldığı, ulaşımın kolaylaştığı, sağlıkla ilgili ihtiyaçların

ve alış-veriş ihtiyacının giderilmesinde rahatlık sağlayan kıyı şerididir. Dolayısıyla bu sahalar hem nüfus miktarı, hem de yoğunluğu açısından daha öndedirler. Tabloda görüleceği üzere 1000 kişinin üzerinde nüfusa sahip olan mahallelerin tümü kıyı şeridinde yer alırlar. İç kısımlarda bulunan Dereüstü, Kambursırt, Kavaklı, Balsu Yeni Mahalle gibi mahalleler yerleştikleri alan itibariyle zaten konut alanlarının genişlemesine müsait değildiler. Söz konusu mahallelerde konut alanları tarım alanları içine serpilmiş durumdadır (Harita:5)

Kıyı kesimde ise yüksek olan nüfus yoğunluğuna paralel olarak bina yoğunluğu da göze çarpmaktadır. Ayrıca binaların çok katlı apartman şeklinde olmaları nüfus yoğunluğunu artıran bir nedendir. Yukarıdaki nüfus özellikleri ve mahalleler ile ilgili özellikler bize konut alanları ile ilgili fikir vermesi açısından belirtilmiştir. Ancak mahallelerin nüfus miktarları alanları ile de bağlantılıdır. Alan ile ilgili kesin rakamlarımız olmasa da, haritamız üzerinde görüldüğü kadarıyla şu bağıntıyı kurmak mümkündür. Alanı geniş olan ancak yamaçlara doğru yayılmış olan mahallelerde nüfus miktarı az, kıyı kesimde alanı daha dar olmasına rağmen çok katlı yapılar sayesinde nüfus miktarı fazla mahalleler yer alır.

	MAHALLE ADI	NÜFUSMİKTARI (1990)
1	HALATÇILAR	280
2	DEREÜSTÜ MAHALLESİ	327
3	BALSU MAHALLESİ	329
4	KAVAKLI MAHALLESİ	365
5	YENİ MAHALLE	381
6	KAMBURSIRT	422
7	BOĞAZ MAHALLESİ	439
8	ARKA MAHALLEİ	441
9	EKMEKÇİLER	485
10	PEHLİVAN MAHALLESİ	542
11	MERMERDELEN	562
12	DEĞİRMENDERE	590
13	BAĞDATLI MAHALLESİ	609
14	YAĞLITAŞ MAHALLESİ	632
15	HAYRAT MAHALLESİ	633
16	PİLAVDAĞI MAHALLESİ	663
17	PORTAKALLIK	700
18	HAMZABEY	764
19	DAĞSU MAHALLESİ	764
20	ÇORAPÇILAR	894
21	KALE MAHALLESİ	914
22	CAMIÖNÜ MAHALLESİ	970
23	EKREM ORHON	1144
24	PAŞAKUYU MAHALLESİ	1268
25	REŞADİYE MAHALLESİ	1316
26	GÜLBAHAR MAHALLESİ	1514
27	ENGİNDERE	1566
28	ATMEYDANI	1650
29	ÇAMLİBEL MAHALLESİ	1799
30	PİRİÇELEBİ MAHALLESİ	1844
31	FENER MAHALLESİ	1950
32	KAPLICA MAHALLESİ	2020
33	EMİETTİN MAHALLESİ	2064
34	İSLAMPAŞA	2279
35	MÜFTÜ MAHALLESİ	3397
36	ÇARŞI MAHALLESİ	3610
37	YENİKÖY MAHALLESİ	5305
38	TOPHANE MAHALLESİ	6599
	TOPLAM	52031

Tablo:10- Rize Şehri'nde Mahallelerin Nüfus Miktarları.

Konut alanlarını incelerken araştırmamızın tüm aşamalarında olduğu gibi geçmişten günümüze kadar gelen durum ortaya konulmaya çalışılacak, bunun yanı sıra konut alanlarını yayılışı dağılışı konut türleri ve konutlara ait diğer özellikler üzerinde durulacaktır.

Şehrin tarihinden söz ederken kuruluş tarihi olarak M.Ö. 200 yıllarında bu alanda yerleşmenin var olduğu belirtilmişti. Ancak o dönem ile ilgili çok fazla ayrıntı üzerinde durmak mümkün olamamıştır. Hatta şehir ile ilgili ayrıntılı bilgilere ancak Osmanlı Devleti dönemiyle birlikte ulaşılabilmektedir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine doğru özellikle de şehrin idari olarak Lazistan Sancağı'nın merkezi olması sonrasında, önceleri küçük bir kasaba görüntüsünde olan şehir canlanmaya başlamıştır. Bu nedenledir ki, konut alanlarını incelerken çok eskiden kalan tarihi nitelikli yapıların sayısının fazla olmadığı dikkat çeker.

Şehirdeki en eski yapı Rize Kalesi' dir. Birçok devletin ele geçirip onarmak suretiyle kendi izlerini bıraktığı Kale bugün Kale Mahallesi sınırları içerisinde kısmen restore edilmiş ve ziyarete açık bir haldedir. Ayrıca XV. ve XVI. Yüzyıllardan kalma birkaç eser vardır ki, bunlar restore edilerek korunmuştur. Eskiden kalan bu konutlar Karadeniz Bölgesi mimarisinin kendine özgü görüntü ve mimarisiyle yapılmıştır. Ancak daha sonraki dönemlere ait olan ve yöre mimarisini yansıtan eski binalar, gün geçtikçe yerini modern tarzda yapılan betonarme apartmanlara bırakmaktadır (Fotoğraf:19).

Rize halkının 18.yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarından itibaren Batum²⁷ ve İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerle gitmesi, diğer başka konularda olduğu gibi, yöre mimarisi ve konutların yapılması konusunda bazı şeylerin değişmesine neden olmuştur. Özellikle inşaat sektöründe ülke çapında söz sahibi olan

²⁷ Gürcistan'a ait bir şehir.

yöre halkının bu özelliği konutlarının geçen yıllar içerisindeki farklılaşmasına da zemin hazırlamıştır. Bilindiği gibi, tipik Karadeniz mimarisinde görölen ahşap oranı fazla olan yapı tarzı yerine betonarme binalar sadece şehir merkezinde değil, uzak kırsal alanda bile karşımıza çıkar olmuştur. Hatta yakın yıllarda yaylalar kuşağındaki bu yapılaşma yöre mimarisine ters düştüğü ve yayla turizmini olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle, devlet tarafından kontrol altına alınmıştır.

Şehirdeki eski yapıların büyük çoğunluğu Kale, Eminettin, Çarşı, Fener gibi ilk kuruluş merkezini oluşturan mahallelerde yer alır. Günümüze kadar gelmiş olan bu konutlarda taş ve ahşap kullanılmış, yörenin nemli ve yağışlı iklimi nedeniyle yağmur ve neme uzun süre dayanan, kolay yanmayan, kurt işlemeyecek kadar sert olan kestane ağacı daha çok tercih edilmiştir. Alt katlarda kullanılan taşın üstüne bir ya da iki kat ahşap kullanılarak yapılr. Alt katlar genelde ahır depo gibi kısımlardır. Oturma alanını oluşturan iki veya üçüncü katlar ise ahşaptan kendine özgü bir duvar örgüsüne sahiptir. Bu eski konutların çatıları iklimsel özelliklere bağlı olarak inşa edilmiştir. Çatı kısmındaki boşluk geniş tutulmuş, hatta depo olarak kullanılmıştır. Yağmur sularının hemen akıp gitmesi için çatılar oldukça eğimli ve yüksek yapılmıştır. Yine yağıştan duvarların etkilenmemesi için saçaklar geniş bırakılmıştır. Duvarlar taşıyıcı özellikte olduğu için oldukça enlidir.

Söz konusu eski konutlar bahçe içinde bulunmaktadırlar. Bu tür konutların sayıları gün geçtikçe azalmakta, yerine daha az yer kaplayan ama daha çok insanın barınabileceği nitelikte binalar geçmektedir. Eski konutlar ise çok katlı binaların arasına sıkışmış bir görüntü sunmaktadır. (Fotoğraf:13).

İkinci olarak yeni çok katlı ve modern görünümlü binalar ile eski yapılar arasında bir geçiş oluşturan 3-4 katlı betonarme binalar ele alınmalıdır. Bu binalar aslında geçiş tipleridir. Genellikle kişilerin kendi imkanları ile gerçekleştirdikleri, hatta bir ailenin fertlerinin sayısına göre kat sayısının belirlendiği görülen bu binaların kendilerine has özellikleri mevcuttur. Örneğin her katın bir kardeşe ait olduğu bir binada, her kardeş kendi katının inşasını üstlenmekte ve bazen üst kat tamamlanıp yerleşildiği halde orta katın duvarlarının bile örülmeden kaldığı görülmektedir. Adeta yarım yamalak görünen bu binalar şehre gelen yabancıların ilk etapta dikkatini çekmektedir. Hemen her mahallede rastlanabilen bu görüntü 1980 'li yıllarda egemen unsur olsa da bugün baktığımızda yerini çok katlı binalar kooperatif evleri lojman v.s. gibi binalara bırakmıştır. Ancak şehrin güney kanadı ile kuzyedeki kıyı şeridi ve dolgu alanlarından oluşan düzlükler arasında belirgin farklılıkların olduğunu da belirtmek gerekir. Özellikle söz konusu 2-3 katlı binaların güney kesimde daha yoğun, kıyı kesimde ise daha az olduğunu ve hatta gün geçtikçe de azalıp çok katlı binalara yerini bıraktığını ifade etmek doğru olur. Zira bahçe içinde geniş alanlara sahip olan kimi zaman önünde bir çay bahçesi yer alan bu konutlar arazinin çok pahalı olduğu kıyı kesimde varlıklarını koruyamamışlardır.

Üçüncü sırada söz edeceğimiz apartmanlar şehrin kıyı kesiminde yoğun olmak üzere yamaçlara doğru yayılırlar. Özellikle Engendere, İslampaşa, Gülbahar, Bağdatlı, Portakallık ve Müftü mahallelerinde kooperatifler şeklinde görülen çok katlı yapılar 5-6 kattan 10-15 kata kadar varan görüntüye sahiptirler. Özellikle kooperatifler yan yana düzenli görünüşleri ile dikkat çekerler. Bahçe düzenlemesi ve park yeri gibi ihtiyaçların da düşünülerek yapıldığı bu binalar dışında şehrin imar planına uygun görünümü diğer binalar da çok katlı ve genel görünüşü bozmayacak şekilde modernidir. Bu binalar fazla miktarda nüfus barındırdıkları için buldukları yerde yoğunluğu artırır. Özellikle kıyı kesimindeki

nüfus yoğunluğu buradaki bina yoğunluğu ile paralel olarak artmıştır.

Konut alanları içerisinde gelir düzeyi yüksek olan kişilerin yaptırmış olduğu oldukça lüks villa tipi yapılar ve yine apartman tipli ama lüks yapıları da belirtmek gerekir. Genel olarak çok fazla miktarda ve geniş alanlara yayılmış halde olmasalar da özellikle kıyı kesimde Ekrem Orhon Mahallesi'nde daha çok yoğunluk kazandıkları görülmüştür. Söz konusu konutlarda yaşayan nüfus ekonomik olarak gelir düzeyi yüksek olan kişilerden oluşmaktadır.

Son olarak resmi dairelerin lojmanları da bu konu içine dahil edilmelidir. Orman İşletme Şefliği, Çaykur Genel Müdürlüğü, Askerlik şubesi, Polis, Jandarma, Karayolları ve Devlet Hastanesi gibi devlet dairelerine ait lojmanlar bu dairelerin bulunduğu alanlarda bu dairelerin yanında yer alırlar. Yoğunluğu kıyı kesimde uzanan bu resmi dairelerin lojmanları da kıyı kesimde yer alır.

Konut alanları şehrin genel görüntüsü içinde en önemli yeri kaplayan, belki de şehrin vitrinini oluşturan kullanım alanlarıdır. Rize Şehri'nde de konut alanları aynı şekilde şehre damgasını vuran genel görüntü içinde önemli yer kaplayan alanlardır. Genel olarak baktığımızda yeşillikler arasına serpilmiş bir görüntüye sahip olan şehir her dönem bu özelliğini korumuştur. Hatta bu özelliği ile Evliya Çelebi' nin övgülerine de mazhar olmuştur. Bugün kıyı kesimde belirginleşen bina yoğunluğu ile yamaçlarda çay bahçeleri arasına serpilmiş konutlardan oluşan bir dokuya sahiptir.

2-İş ve ticaret Alanları

Şehirsel ortamlar için ticaret, şehrin oluşumunda ve gelişiminde rol oynaması açısından oldukça önemlidir. Şehirlerin çevreleriyle özellikle de kırsal alanla etkileşimi düşünülürse, hatta şehrin oluşumunda kırsal kesimin alış veriş yapabileceği ortak bir mekan ihtiyacının varlığı göz önüne alınırsa şehirsel ortamda ticarethanelerin önemi gözler önüne serilir. Küçük pazar yerlerinden panayırlara, çevresel ihtiyaca hizmet veren bakkallardan süpermarketlere ve toptancılara kadar ticari işletmeler şehrin bir ölçüde kalbini oluşturur. Bu nedendir ki, ticaretin ve ticari işletmelerin yoğun olduğu alanlar şehirlerde “centrum” yani “şehir merkezi” ifadesiyle, adeta bu fonksiyonun önemi bir kez daha vurgulanır. Şehirlerin özelliklerine göre değişen ticari merkezler alan olarak değişiklik gösterebilirler de, geçmişten günümüze hep aynı amaca hizmet için var olmuşlar ve şehrin gelişip büyümesinde daima önemli rol oynamışlardır.

Rize Şehri'ndeki iş ve ticaret merkezlerini incelerken, bulabildiğimiz bilgi kaynakları ışığında ulaşabildiğimiz kadar geriye gitmeye çalıştık. Elimizdeki Trabzon Vilayeti Salnamelerine göre 1872 ve 1902 yılları arasında muhtelif yıllara ait verilerde Lazistan Sancağı merkezi olan Rize Şehrine ait bilgiler bize o dönemdeki ticarethaneler ile ilgili bilgi vermektedir.

1872 Yılına ait Trabzon Vilayet Salnamesi'nde Rize'de 1170 hane(ev), 31 oda, 31 cami ve mescit, 11 medrese, 10 kayıkthane, 353 dükkan, 53 mağaza, 63 değirmen ve 16 fırın olduğu kayıtlıdır. Rize Kazası'nın başlıca taşınmaz malları aşağıdaki gibidir.

Bu bilgilere göre 1 gümrük binası, 2 kömür satış yeri 2 tane han 2 tane hamam 63 değirmen 16 fırın, 353 dükkan 53 mağaza 1

boyahane, 3 mezbaha, 39 kahvehane olmak üzere toplam 535 adet ticari işyerinin var olduğu görülüyor. Bunlar bugünkü Çarşı Mahallesi çevresinde odaklanan ve hem şehrin hem de kırsal kesimdeki belli bir alanın ihtiyacına yönelik olarak çalışmaktaydı.

1873 yılına ait işletmeler		1878 Yılına Ait İşletmeler	
Taşınmaz Mal		Taşınmaz Mal	
Han	3	Mağaza ve Dükkan	492
Dükkan	357	Değirmen	522
Fırın	16	Fırın	73
1880 Yılına ait işletmeler		1902 Yılına ait işletmeler	
Taşınmaz Mal		Taşınmaz mal	
Han	2	Dükkan	500
Hamam	2	Fırın	25
Dükkan	542	Lokanta	10
Değirmen	453	Aşçı dükkanı	3
Fırın	20	Kahvehane	15
İmalathane	17		

Tablo: 11- Lazistan Sancak Merkezine Ait Taşınmaz Mallar (1873, 1878, 1880, 1902).

Yukarıda belirtildiği gibi 19. ve 20. yüzyıllarda Rize Kazası'nda ticari işletmelerin varlığı ve bunların sayıları bize, şehrin o dönemde bile çevresindeki belli bir alana ticari hizmet verdiğini gösterir. Ayrıca o dönemde liman da ticari açıdan önem taşımaktadır. Yine eldeki kaynaklara göre, 1890-91 ve 1904 yıllarına ait dış alım ve dış satım miktar ve türleri incelendiğinde özellikle elma, fasulye, keten bezi başta olmak üzere balık yağı, sade yağ, balmumu ve fındık gibi ürünlerin dış satıma konu oldukları görülmüştür. Dışarıdan alınan ürünlere baktığımızda manifatura, un, madeni eşya, şeker, çivi, sabun, kibrit vb.

maddelerin başta geldiği görülmüştür. Bu ürünlerin pazarlanması liman üzerinden yani deniz yolu ile yapılmıştır.Şehrin Osmanlı döneminde vaşata yakın olan ticari yaşantısı, bölgesel ihtiyaçlara cevap vermekten öteye gidememiştir.

Şehrin cumhuriyet kurulduktan sonraki ticari fonksiyonu bazı değişiklikler arz eder. Zira tarımda bir numaraya yükselen çayın etkisi sermaye akışını sağlarken, ulaşım ağındaki canlılık ulaşım araçlarının çeşitlenmesi ve son dönemde Sarp Sınır kapısının açılması ticari fonksiyonun bu süre zarfında gelişmesine neden olmuştur. Etki alanı çoğu kez doğal engeller nedeniyle sınırlanmış olan şehrin, çok yakınında Trabzon gibi geçmişten günümüze hep önemini koruyan bir merkezin varlığı kıyı şeridinde batı yönündeki sınırı oluşturmuştur. Ancak Sarp sınır kapısının açılması ve doğudan gelirken karşılaşılan ilk şehrin Rize olması, bir avantaj olmuştur. Burada kurulan Rus pazarları ilk yıllardaki kadar olmasa da hala ticari merkez konumundadır.

Rize Limanı yeterince büyük olmaması nedeniyle, fazla aktif değildir. Yine Trabzon'da bulunan daha büyük ve modern liman yöresel ihtiyaçları karşılamada tercih edilmektedir. Zaten liman ile ilgili yapılan yenilikler henüz tam anlamıyla bitirilememiş bir inşaat olarak devam etmektedir.

Ayrıca Şehir' den güneye en kısa ulaşım yolu olan Erzurum-İkizdere yolu tam olarak aktif olmasa da önemlidir. İç kesimlerle bağlantı kurabilmek için önemli olan bu hattın, ulaşımına daha uygun bir hale getirilmesi oldukça geniş kitleleri birbirlerine bağlayacaktır (Fotoğraf:4).

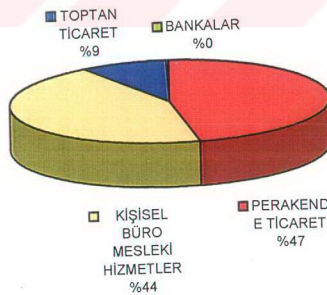
Kısacası ticari etki alanı açısından Gürcistan sınırından ve hatta bu sınırın ötesinden Trabzon'a kadar olan sahil şeridi ve bu şeridin gerisinde bulunan yerleşim alanlarını etkilediğini söylemek yanlış olmaz. Fakat özel bir durum olarak %90'ı ilde yetişen çay

bitkisinin tüm ülke ihtiyacına karşılık verdiği ve bu geniş ticari ağın Rize Şehri'nde bulunan Çaykur Genel Müdürlüğü'nden organize edildiği düşünülürse yöresel ve bölgesel etkinin üzerinde bir etkiden söz etmek yanlış olmaz. Bu durum ticarete olduğu kadar şehrin her fonksiyonunu etkileyen ve şehre bugünkü karakterini veren esas unsurdur.

Şehirde yer alan ticari işletmelerin dağılımına baktığımızda % 47'lik bir payla perakende ticaretin yaygın olduğu görülür (Tablo:12).

TİCARİ İŞLETME ADI	SAYI	%
Perakende Ticaret	1702	47
Kişisel Büro Mesleki Hizmetler	1620	44
Toptan Ticaret	323	8,7
Bankalar	12	0,3
TOPLAM	3657	100

Tablo:12- Rize Şehri'nde Bulunan Ticari İşletmelerin Dağılımı.

Grafik:6- Rize Şehri'nde Bulunan Ticari İşletmelerin Dağılımı.

Tablodan da anlaşılacağı üzere, şehirde henüz büyük çaplı ticari organizasyon gelişmemiştir. Örneğin liman faaliyetleri sınırlıdır. Çay ticareti her ne kadar önemli yer tutsa da, genel olarak perakende alış veriş hakimdir. Toptan alış-veriş ve büyük tüketim merkezlerine mal sevkiyatı sınırlıdır.

Şehrin alanı üzerinde iş ve ticaret merkezlerinin dağılışına baktığımızda bazı sonuçlara varabiliriz. Genel olarak tüm diğer yeni gelişmekte olan şehirlerde, ya da şehre ait nitelikleri olgunlaşma aşamasında olan yerleşmelerde görülen özellikler, burada da karşımıza çıkmıştır. Farklı olan şeyler ise, yüzey şekillerinin, yöresel ve beşeri özelliklerinin etkisiyle ortaya çıkan unsurlardır.

Şehirde resmi daireler, ticari kuruluşlar ve hatta sanayi kuruluşları, eğimin 0'a yakın olduğu dolgu sahası ve kıyı kesiminde yoğunlaşmış, doğu batı doğrultulu şerit şeklinde uzanmıştır. Özellikle ilk kuruluş yeri çevresi bu alanların çekirdeğini oluşturmuş, burada yoğunlaşan iş ve ticaret merkezleri doğu ve batı yönleri ile güneydeki yamaçlara doğru seyrekleşerek ortadan kalkmaktadır (Harita:5).

Şehir merkezi olarak nitelenen iş ve ticaret merkezlerinin olduğu, şehrin kalbinin attığı alanlar yüzey şekillerinin daha önce bahsedilen etkileri nedeniyle kıyıya paralel caddeler boyunca uzanmaktadır. Şehrin en büyük ve işlek caddeleri olan bu caddeler üzerinde çeşitli ticari işletmeler uzmanlaşma sürecindedir. Bunlardan Cumhuriyet ve Deniz Caddeleri üzerinde toptancılar, Atatürk caddesi üzerinde eczaneler, muayenehaneler, Kazım Karabekir Caddesi üzerinde konfeksiyoncular, manifaturacılar, kuyumcular vb. toplanmıştır. Daha ayrıntılı olarak aşağıda belirtilecek olan bu uzmanlaşma belirtileri, henüz büyük bir şehirde istenen ve beklenen düzeyde değildir. Zaten dar bir çevreyi etkileyen şehir, ancak kendi ihtiyacına yönelik bir ticaret

anlayışına sahiptir. O nedenle ticaret alanlarında yapılacak inceleme bizi fazla bir ayrıntıya götürmez. Sadece ticaretle uğraşanlar arasında gelir düzeyine göre bir sınıflandırma yapmak suretiyle şehirdeki ticari işletmeler hakkında fikir sahibi olunabilir. Zira küçük çaplı ticaret erbabı ile toptancılar ve daha çok sermaye gerektiren ticari işletmeleri birbirinden ayırmak gerekir.

Rize Şehri'nde ticaret ile uğraşanların aktif nüfus içindeki payı %34,5'tir. Şehirde 3657 adet ticari işletme mevcuttur. Bu işletmelerin şehir içindeki dağılışı ve yayılışı, şehrsel ortam ile daha basit anlamda ticari hizmet veren kasabalar arasındaki farkı gösterir. Ticari işletmelerin dağılışı ve nitelikleri göz önüne alınırsa, şehrin gelişme ve büyüme yolunda olduğu görülür.

Genel olarak konuya baktığımızda bütün şehirlerde iş ve ticaret alanı vardır. Ancak, iş merkezleri ile bu konuda uzmanlaşmış yoğun ticaretin yaşandığı bir alanın oluşması, belli şartlar gerektiren bir süreçtir. Öncelikle konut alanı ve ticaret alanları karışık haldeyken, şehirler büyüdükçe, yalnızca konutların alt katlarında bulunan iş yerleri ve ticarethaneler üst katlara da çıkmaya başlarlar. Bu sayede, sadece ticaretin söz konusu olduğu veya ticari işletmelerle karışık diğer iş yerlerinin var olduğu binalar ve iş hanları ortaya çıkar. Böylece iş ve ticaret alanları tamamıyla iş hayatına ayrılarak şehrsel ortamda bir iş ve ticaret merkezleri alanı meydana gelir. Söz konusu ticaret merkezlerinin ilk oluşum aşamasında, genellikle yüksek toplumsal tabakaya mensup olanlar burada oturmaktadır. Bu alanda toplumsal sınıfın taleplerine uygun olarak, yüksek kaliteli mal ve hizmetler sunulmaktadır.

Rize orta büyüklükte bir şehirdir. Büyük şehirlere özgü ticaret merkezleri şehirde oluşum aşamasındadır. Ticaret merkezleri sahil boyunca birbirine paralel olarak uzanan, doğu batı

doğrultulu caddeler boyunca, ancak Çarşı Mahallesi odaklı bir görünüme sahiptir. Kazım Karabekir, Cumhuriyet, Atatürk ve Deniz caddeleri ile kuzey güney doğrultulu Pazar Caddesi ticaret merkezlerinin yoğunluk gösterdiği caddelerdir. Gelişim sürecinin sonucu olarak bu caddeler üzerinde belli konularda hizmet veren ticarethaneler yoğunlaşmıştır. Atatürk caddesi en işlek cadde olup, bu cadde boyunca genellikle eczaneler, muayenehaneler, dayanıklı tüketim malı satan mağazalar, lokantalar, kırtasiye, pastane, ayakkabı ve giyim mağazaları gibi uzmanlaşmış ticarethaneler yer almaktadır (Harita:5). Bu cadde batıda Fener Mahallesi sınırları içinde başlayıp, Portakallık Mahallesi'ne kadar devam eder. Sahile paralel olarak uzayan cadde boyunca yukarıda sayılan ticarethanelerin, daha çok Eminettin ve Çamlıbel Mahalleleri arasında yoğunlaştığı ve söz konusu alanın eskiden beri şehrin ilk kuruluş noktası ve merkezi olduğu görülmektedir (Harita:5).

Şehrin ticaret merkezlerinin yoğunlaştığı bir diğer cadde Atatürk caddesine paralel bir uzanış gösteren Cumhuriyet caddesidir. Bu cadde boyunca konfeksiyon, lokanta, toptancılar, mobilya ve dayanıklı tüketim malları satan mağazalar yer alır. Atatürk caddesi kadar uzun olmasa da, Camiönü Mahallesi'nden Müftü Mahallesi'ne kadar uzanır. Aslında caddenin geneli hareketli bir görünüme sahip olsa da, asıl yoğunluk tıpkı Atatürk Caddesi'nde olduğu gibi şehrin merkez kısmını oluşturan kesimde daha fazladır. Özellikle Tophane, Çarşı, Piriçelebi, Yeniköy Mahalleleri Sınırları içinde kalan kısımda ticaretin yoğun yaşandığı kullanım alanları mevcuttur.

Bunların dışında, şehrin merkezine açılan, fakat güneye doğru uzanan, Pazar Caddesi boyunca yerleşmiş ticaret alanları vardır. Bu cadde üzerindeki ticarethaneler, özellikle iç kesimde yer alan mahallerin ihtiyaçlarını, merkeze kadar gitmelerine gerek olmayacak şekilde görmektedir. Kasap, manav, pastane, bakkal, fırın vb. çevresel ihtiyaçlara hizmet veren ticaret alanları cadde

üzerinde sıralanmıştır. Yeniköy Mahallesi'nde yer alan bu cadde Yüksekokul yolu üzerinde olduğu için belli bir potansiyele sahiptir.

Bu işlek caddeler dışında kendi çapında kümelenmiş görüntüde ticaret alanları vardır. Bunlardan biri, Orta Cami arkasında yer alan sebze-meyve ve gıda maddeleri ile kırsal kesimde üretilen hayvansal ürünlerin satıldığı 30'a yakın dükkan bulunduğu alandır. Sahil camisi arkasında Ekrem Orhon Mahallesi'nde yer alan 3000m²' lik alana sahip Belediye sebze-meyve hali, 20 civarında dükkan ile bu belirtilen alanlara ek olarak ifade edilebilir (Harita:5).

Ayrıca küçük çaplı da olsa bazı konularda uzmanlaşmış ticaret alanları vardır. Meydan Caddesi boyunca hayvansal ürünler satan dükkanlar, Hacı Eşref Caddesi üzerinde yorgancılar ve konfeksiyoncular bulunur. Bunlar dışında hemen her mahallede yerel ihtiyaçları karşılamak üzere gıda maddeleri satan dükkanlar, tamirat dükkanları, terzi ve berber gibi dükkanlar yer alır.

Şehirde son yıllarda daha hızlı bir gelişme gösteren ve Doğu Karadeniz sahil transit yolu boyunca birbiri ardınca dizilmiş olan çoğunluğu oto tamir ve parçası ile ilgili ticarethaneler, Taşlıdere Mahallesi'nde daha yoğun olmak üzere kıyıda oluşmuş diğer bir ticaret alanıdır (Harita:5).

İş ve ticaret merkezlerinin yoğun olduğu alanlarda konut alanları da mevcuttur. Daha önce açıklandığı gibi, gelişmekte olan şehir ortamlarında konut alanları ve ticaret alanları karma bir yapı gösterirken, ileri aşamalarda bu durum ticaret alanları lehine değişecektir. Genellikle alt katlar ticarethane olurken, üst katlar konut alanı halindedir. İş hanı şeklindeki binaların henüz çok yoğunluk göstermediği şehirde, tek ürün satan mağazalar ya da

uzmanlaşmış dükkanların yeni yeni kümelenmeye başladığı görülmektedir.

Şehirde ticarete konu olan en önemli ürün çaydır. Buna bağlı olarak gelişen yan sektörlerin yanısıra, genel ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan ürünler de ticarete konu olmaktadır. Ayrıca çaydan önce bu yörede var olan dokuma ürünleri, orman ürünleri, fasulye gibi çeşitli sebzeler, çeşitli meyveler ve balık ticarete konu olan diğer birkaç üründür.

1950 Yılına kadar orman ürünleri, dokuma ürünleri ve tarımsal ürünler ticarete konu olurken günümüzde çay tüm bunların yerini almı, toplamdaki oranlarını azaltmıştır. İyi gelir getiren bu ürün sayesinde sermaye akışı hızlanmış, gelir seviyesi yükselmiş, yatırımlar artmıştır.

3- Sanayi Alanları

Şehirde şu an mevcut olan sanayi kuruluşlarını incelediğimizde, geçmişlerinin çok eskilere dayanmadığı, modern anlamda sanayi kuruluşlarının tarihlerinin 1950'li yıllara kadar gittiği görülmüştür. Oysa ki bu tarihten daha öncesinde ilkel anlamda dokuma tezgahları (Rize bezi denilen yöreye has bir kumaş dokunmaktadır), orman ürünleri ile çeşitli metal işleme kuruluşları ve gıda üreten işletmeler şehrin en önemli sanayi kuruluşlarını oluşturmaktaydı. Çay tarımının başlaması ile devlet eliyle kurulan çay işleme ve paketleme fabrikaları büyük hızla yayılmış, şehrin sanayisinin belkemiği haline gelmiştir. Atılan ilk adımın ardından oluşan sermaye birikimi, diğer sanayi kollarının modern anlamda oluşmasını sağlamıştır. Böylece çalışan nüfus içerisinde sanayi alanında çalışanların payı %35'e ulaşmıştır (Tablo: 8).

Şehirdeki sanayi ile ilgili alanları ifade ederken küçük sanayi ve daha büyük çaplı sanayi kuruluşları olarak bir ayırım yapmak doğru olacaktır. Zira bu iki grup kapladıkları alan, fiziki yapı ve diğer tüm özellikler açısından belirgin farklılıklar gösterir. Özellikle küçük sanayi kuruluşları daha eskiye dayalı, geleneksel bir görünüme sahipken, büyük sanayi kuruluşları daha modern ve geniş alanlara yayılmıştır. Küçük sanayi alanları şehir içinde daha dar alanlarda bile kendine yer bulabilmiş, belli alanlarda kümelenmiştir.

Şehirde toplam 1181 adet küçük sanayi kuruluşu vardır ve çoğunluğu 1960 yılından sonra faaliyete geçmiştir. Bu kuruluşların şehir içinde dağılışına baktığımızda, 26 tanesinin eski sanayi sitesinde (Kale Mahallesi), 226'sının yeni sanayi sitesinde (Engindere Mahallesi) ve 929'unun da şehir içinde muhtelif yerlere dağıldığı görülmektedir.

Kale Mahallesi'nde kale merkezine çıkan yol üzerinde yerleşmiş olan eski sanayi sitesinde. oto tamircisi, demirci, kaportacı, kasacı ve tornacı gibi meslek sahiplerine ait dükkanlar yer almaktadır. Şimdi şehrin merkezinde kalmış olan eski sanayi sitesi, adeta şehirselleşen ortam içerisinde sıkışmıştır. Bu durum yüzünden site esnafı gün geçtikçe yeni sanayi sitesine doğru yönelmektedir.

Şehrin doğusunda yer alan Engindere Mahallesi'nde 1983 yılında kurulmuş olan, 62286 m² lik alana sahip yeni sanayi sitesinde oto tamircileri yoğunluktadır. Yeni sanayi sitesinin özellikle sahil transit yolunun kenarında yer alması, hem şehir merkezine hem de transit geçiş yapanlara hizmet vermesine imkan tanımaktadır. Genellikle buradan geçen motorlu taşıtlara hizmet verdiği için oto tamir ve bakımı, boyacı, elektrikçi, tornacı, kaportacı, demirci gibi meslek dallarına ait kuruluşlar yoğunlukta olup, bunlara ek olarak hızar atölyeleri, marangoz ve mobilyacılar

da aynı sitede yer alır. Toplam 226 adet dükkan bulunan site gelecekte şehrin ihtiyaçları için yeterli olmayacaktır. Ancak hemen her alanda olduğu gibi sanayi tesislerinin kurulmasında da öncelikle yer sorunu ağır basmaktadır.

Küçük sanayi kuruluşları içinde ele alınacak diğer bir alan Yeniköy Mahallesi'nde yer alır. Bu alanda kalaycı, sobacı, teneke, şemsiye ve bisiklet tamircisi gibi iş kollarına ait işletmeler bulunmaktadır. Şehrin ilk yerleşim alanlarından biri olan bu kesim, dar sokakları, küçük dükkanları, belli bir yaşın üzerindeki esnafı ve eskiye ait bir görünüm arz etmesiyle dikkat çeker.

Çamlıbel Mahallesi sınırları içinde İl Sağlık Müdürlüğü karşısında kümelenmiş mobilyacı, marangoz ve demircilerden oluşan dükkanlar mevcuttur (Harita:5).

Şehirde değişik kesimlere dağılmış olan sanayi alanları şehrin gelişimine bağlı olarak gelişmiştir. Özellikle şehre çay tarımı ile giren sermaye ile Sarp Sınır Kapısı'nın açılması küçük sanayi kuruluşlarının sayısını artırmıştır.

Sanayi kuruluşları içinde en önemli husus, büyük sanayi içine giren sanayi kuruluşlarıdır. Söz konusu kuruluşların çıkış noktaları 1950'den sonra devlet eliyle gelişen çay sanayisidir. Bu sanayi kolu ile birlikte diğer sanayi kolları da gelişmeye başlamıştır.

Rize'de sanayi kuruluşları içerisinde en büyüğü Çaykur 100.Yıl Çay Paketleme Fabrikası'dır. İslampaşa Mahallesi'nde yer alan fabrika, şehrin doğu kesiminde 1970 yılında kurulmuştur. Kapalı alanı 1500 m² ve kurulu alanı 33000 m² olan fabrikada, geçici işçilerle birlikte yaklaşık 579 işçi çalışmaktadır. Günlük 170 ton çay paketleyebilen fabrikanın üretimi, yılda 45000 tona ulaşır. Bu özellikleriyle Türkiye'deki üç fabrika içinde en büyüğüdür

(Diğerleri Ankara ve İstanbul'dadır). Fabrika ülke genelinde ve yurt dışında da (. Avrupa, Ortadoğu Ülkeleri, Rusya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne) geniş bir alanda pazarlama yapmaktadır (Tablo:12, Fotoğraf:15).

Şehirde sanayi kuruluşları içinde çay ile ilgili olanların yoğunlukta olduğu belirtilmişti. Az önce üzerinde durulan paketleme fabrikası dışında çay işleme fabrikaları da mevcuttur. Bunlardan Zihni Derin, Cumhuriyet ve Taşlıdere Çay Fabrikaları devlete ait, Altınbaşak, Doğu ve Artanlar Çay Fabrikaları ise özel sektöre aittir.

Zihni Derin Çay Fabrikası Fener Mahallesi'nde yer alır. 1947 Yılında kurulmuş olup, şehirdeki ilk çay fabrikasıdır. Fabrikanın kurulu alanı 9142 m² ve kapalı alanı 3663 m²' dir. Fabrika günümüzde faaliyet halinde değildir. Fabrika binası da yıkılmıştır.

Taşlıdere Mahallesi'nde yer alan Taşlıdere Çay Fabrikası 1960 yılında 4217'si kapalı olmak üzere 14601 m²' lik alanda kurulmuştur.375 İşçinin çalıştığı fabrikanın çay işleme kapasitesi 105 tondur. Engindere Mahallesi'nde 1975 yılında kurulmuş olan Cumhuriyet Çay fabrikası ise 9610 m²'si kapalı olmak üzere 46241 m² alana sahiptir. Çay işleme kapasitesi 160 ton olan fabrikada 502 işçi çalışmaktadır. Özel sektörün bu alanda yatırım yapması 1990'dan sonra olmuştur. Özel sektöre ait olan Altınbaşak Çay Fabrikası Hayrat Mahallesi'nde, Doğu Çay Fabrikası Kavaklı Mahallesi'nde ve Artanlar Çay Fabrikası ise Değirmendere Mahallesinde yer alır (Harita:5, Tablo:12).

Yukarıda belirtilen fabrikalar yaş çay işleyen fabrikalarıdır. Bu nedenle belirli bir çalışma sezonları vardır. Kışın çalışmadıkları için bu mevsimde işçi sayıları oldukça azalır.

Bu gruba dahil yan sanayi kuruluşlarından biri de Çaykur Ana Tamir Fabrikasıdır. Kapalı alanı 51500 m² ve kurulu alanı 115000 m² olan fabrika Engindere Mahallesi'nde yer almaktadır. Fabrika 1947'de açılan Zihni Derin Çay Fabrikası bünyesinde faaliyete geçmiş, gelişen çay sanayisinin ihtiyacını karşılayabilmek için Engindere Mahalesi'ndeki yerine taşınmıştır. Çaykur çatısı altındaki 45 çay işleme, 3 paketleme, 1 araştırma enstitüsü ve 8 bölge stok müdürlüğüne ait ünite olmak üzere geniş bir alana hizmet vermektedir (Tablo:12).

TESİSİN ADI	SEKTÖRÜ	YERİ	TARİHİ	ÜRETİM KONUSU	İŞÇİ SAYISI
Rize Çay Paketleme Fab.	KİT	İslampaşa Mah.	1970	Paketleme	579
Zihni Derin Çay Fab.	KİT	Fener Mah.	1947	Çay İşleme	298
Taşlıdere Çay fab.	KİT	İslampaşa Mah.	1960	Çay İşleme	432
Cumhuriyet Çay Fab.	KİT	Engindere Mah	1975	Çay İşleme	663
Anatamir Çay Fab.	KİT	Engindere Mah	1975	Tamir	210
Altınbaşak Çay Fab.	Özel	Hayrat mah.	1988	Çay İşleme	120
Doğu Çay Fab.	Özel	Kavaklı Mah.	1988	Çay İşleme	83
Artanlar Çay Fab.	Özel	Değirmendere M.	1990	Çay İşleme	85

Tablo:13- Rize Şehri'nde Yer Alan Çay Fabrikaları,Kuruluş Yerleri, Tarihleri, İşçi Sayıları ve Üretim Konuları.

Şehirdeki sanayi kuruluşları, çay sanayisinin gelişip yaygınlaşmasının ardından başka konularda da faaliyet verir hale gelmiştir. Elbette, önceden beri var olan üretim faaliyetlerinin, artan sermaye sayesinde gelişip büyümesinin de bu çeşitlenmede payı vardır.

Şehrin tarıma dayalı sanayi kolları içerisinde un fabrikaları önde gelir. Engindere Mahallesi'ndeki Karadeniz un fabrikasında 1965 yılından beri üretim yapılmaktadır. Bağdatlı Mahallesi'ndeki Bağdatlı Un Fabrikası ise, 1967 yılında hizmete açılmıştır. Son

olarak Gülbahar Mahallesi'ndeki Üçel helva-reçel şekerleme fabrikası bu grupta incelenebilir (Tablo:13).

Tarım ürünü dışındaki mamulleri işleyen fabrikalar arasında ilk sırayı Karadeniz Çivi ve Tel Fabrikası (Risaş) alır. 1972 Yılında kurulan fabrika, Engindere Mahallesi'nde sanayi sitesi karşısında yer alır. Fabrika Karabük Demir Çelik Fabrikası'ndan gelen ham maddeyi işleyerek, şehrin gelişmesine paralel olarak gelişen inşaat sektörünün taleplerine yönelik hizmet vermektedir. Bu gruba dahil edilebilecek bir diğer fabrika çelik kasa fabrikasıdır.

Rize Belediyesi'ne ait olan asfalt fabrikası ve mıcır fabrikası ise şehirdeki öteki sanayi kuruluşlarıdır. Bunlardan asfalt fabrikası Fener Mahallesi'nde yer alır. 1994 Yılında hizmete açılmış olan bu fabrika 2000 m² alan üzerine yerleşmiş olan fabrikada 10 kişi çalışmaktadır. Mıcır fabrikası 1965 yılında yine Fener Mahallesi'nde bulunur. 1000 m² alanda kurulmuş olup 5 işçi çalıştırmaktadır.

Şehirde genel olarak sanayi kuruluşları belli bir alanda toplanmamıştır. Özellikle sanayileşmenin başladığı 1950 yılından sonra şehrin zaten kıt olan düz alanlarına konut alanlarının yığılması sanayi alanları için yer bulma sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda da toplu bir sanayi bölgesi yerine, şehrin değişik yerlerine dağılmış haldeki sanayi kuruluşları, şehrsel dokuda yerini almıştır. Son dönemde şehrin daha çok genişleme imkanı bulduğu doğu kesimde, sanayi kuruluşlarının yoğunlaştığı görülmüştür. Taşlıdere' nin denize doğru genişleyen vadisi ve devam eden kıyı şeridi söz konusu yoğunlaşmanın yaşandığı yerdir.

TESİSİN ADI	YERİ	KURULUŞ TARHİ	ÜRETİM KONUSU	İŞÇİ SAYISI
Karadeniz Un Fab.	Engindere Mah.	1965	Un ve kepek	25
Bağdatlı Un Fab.	Bağdatlı Mah.	1967	Un ve Kepek	25
Risaş Çivi Tel Fab.	Engindere mah.	1972	Çivi ve İnşaat bağlama teli	62
Üçel(Helva,Reçel) Fab.	Gülbahar Mah.	1958	Helva Reçel Şekerleme	24
Selçuk Para Kasası Fab.	Yeniköy Mah.	1986	Çelik kasa	7
Rize Bel. Asfalt fab.	Fener mah.	1994	Asfalt	10
Rize Bel. Mıdır Fab.	Fener Mah.	1965	Mıdır	5

Tablo:14- Rize Şehri'nde Yer Alan Diğer Sanayi Kuruluşları, Kuruluş Yeri, Tarihi, Üretim Konuları ve İşçi Sayıları.

4- İdari Tesisler

Şehrin idari merkezlerinden söz etmeden önce idari yönden geçmişine bakmak gerekir. Ancak konu ile ilgili ayrıntılı bilgiler tarihçe kısmında verildiği için genel bir ifade kullanılacaktır. Bizans döneminde Lazia Themasına bağlı bir bandon²⁸ konumundadır. Ardından Osmanlı Döneminde Trabzon vilayetine bağlı bir kaza durumundadır. Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde Lazistan Sancağı'nın merkezi konumuna geliyor. I. Dünya Savaşı ve takip eden yıllarda işgal gören şehir, 2 mart 1918 yılında işgalden kurtulmuştur. 20 Nisan 1924 günü yürürlüğe giren 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu' nun 89. Maddesiyle Türkiye illere ayrılınca, Rize de il merkezi olmuştur. Bu durum değişmeden günümüze kadar gelmiştir. Bir ara Artvin ili ile birleştirilmiş de 1933 yılında iki il tekrar ayrılmıştır. Bugün 11 ilçesi, merkeze bağlı 4 bucağı, 21 belediyesi ve 331 köyü bulunmaktadır.

²⁸ Nahiyе

Bir yerleşmeye şehrsel vasıfların verilmesi için ekonomik faktörler ve hatta nüfus miktarlarının önemi büyük olsa da özellikle ülkemizde idari işlevin etkisi ve yönlendirme gücü göz ardı edilemez. Söz konusu yerleşmeye verilen idari vasıf; yerleşmenin niteliklerinin değişip gelişmesine ve genelde olumlu sonuçlar doğurmasına neden olmaktadır. Rize Şehri'nin yukarıda belirtilen tarihlerden buyana, çevresindeki yerleşmelere göre farklı idari vasıflar edinmesinin, şehrsel özelliklerinin oluşmasında büyük katkısı olmuştur.

Elde edilen idari vasıflar dar ya da geniş mutlaka belli bir kırsal alanı etkilemiştir. Rize de, idari vasıflarından dolayı belli bir etki alanına hep sahip olmuştur.

İdari merkez olma özelliğine bağlı olarak gelişen ve çeşitlenen idari faaliyet alanları, şehrsel kullanım alanı içerisinde miktar olarak büyük yer tutmasa da doğrudan ve dolaylı olarak pek çok olayı etkilemektedir. Örneğin idari alanlar şehir merkezi kavramının oluşmasında önemli rol oynarlar. Hele orta ölçekli şehirlerde, idari fonksiyon alanları, ticaret alanları, hizmet alanları ve bunlarla etkileşim halinde olabilecek pek çok fonksiyon alanı birbirleriyle etkileşim halinde, bir arada, aynı merkezde kümelenirler. Rize Şehri'nde idari merkezler de bu düşünceye uygun olarak şehrin ilk kurulduğu, şimdi de merkez konumunda olan Çarşı mahallesi ve çevresinde kümelenmiştir (Harta:5). Ancak bu merkezler çeşitlendikçe genişleme ve büyüme ihtiyacı nedeniyle bir bir şehrin içine doğru serpilmişlerdir. Bugün fonksiyon alanlarının dağılışını gösteren haritalara baktığımızda, bunların dağınık bir halde şehrin değişik mahallelerine yayıldığı görülür. Şehrin topografik özelliklerinin olumsuzluğu nedeniyle, deniz doldurma çalışmaları yapılmış ve kazanılan alanın bir kısmı idari merkezler için kullanılmıştır (Harita:5).

İlin hükümet konağı, 1946 yılına kadar Fener Mahallesi'nde yer alan Tuzcuoğulları evi denilen binada hizmet vermiş, bu tarihten sonra Çarşı Mahallesi'nde Atatürk Caddesi üzerindeki binasına taşınmıştır. 1997 yılından sonra da Eminettin Mahallesi'nde sahil yolu üzerindeki yeni ve modern binasına taşınmıştır.

Şehrin Belediye binası Çarşı Mahallesi'nde Atatürk Caddesi üzerindedir. Belediye teşkilatı 1878 yılında kurulmuştur. Belediye binası ise 1904 yılında inşa edilmiş, ihtiyaca cevap veremeyince Kazdal Camisi yanında, aynı cadde üzerinde ek hizmet binası açılmıştır.

Şehirde resmi binalar ile ilgili bir kümelenmeden bahsedilecekse Eminettin Mahallesi sınırları içinde bunu görmek mümkündür. Emniyet Müdürlüğü, Gümrük Müdürlüğü ve Gümrük Muhafaza Müdürlüğü bu mahalle sınırları içinde sahil yolu kenarında yer alır. Valilik, İl Milli eğitim Müdürlüğü, Adliye ve Telefon Telgraf müdürlüğü yeni yapılan Valilik binasında yine Eminettin Mahallesi sınırları içinde hizmet verirler (Fotoğraf:9). Cumhuriyet Caddesi boyunca Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, Planlama Müdürlüğü, Tekel Müdürlüğü ve Nüfus Müdürlüğü aynı binada yer alır. Bu mahallede yer alan diğer idari merkezler, Atatürk Caddesi üzerinde sosyal Sigortalar Kurumu Askerlik Şubesi ile Adliye Caddesi üzerindeki İl Özel İdare Binasıdır.

Çarşı Mahallesi yoğunluk açısından ikinci sırada yer alır. Cumhuriyet caddesi boyunca Rize Belediye Binası bünyesinde Defterdarlık, Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü ile Belediye Bloklarında Vergi Dairesi bulunmaktadır (Harita:5).

Bunların dışında şehrin içerisine serpilmiş durumda bulunan idari merkezler sırasıyla şunlardır. Ekrem Orhon Mahallesi sınırları içinde; Çaykur Genel Müdürlüğü, Telekom Müdürlüğü ile

aynı binada hizmet veren Turizm Müdürlüğü ile İl Kültür Müdürlüğü yer alır. Gülbahar Mahallesi'nde; Tarım İl müdürlüğü ile Cezaevi bulunurken, Atmeydanı Mahallesi'nde; Çay Araştırma Enstitüsü, Çamlıbel Mahallesi'nde; Sağlık Müdürlüğü, Orman İşletme Müdürlüğü, Reşadiye Mahallesi'nde; Bağkur, Meteoroloji Müdürlüğü, P.T.T. Baş Müdürlüğü, İtfaiye Müdürlüğü, Tophane Mahallesi'nde; Müftülük, Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, İslampaşa Mahallesi'nde; Ziraat Donatım Kurumu, Karayolları 103. Şube Şefliği, Fener Mahallesi'nde; İl Jandarma Komutanlığı, Engindere Mahallesi'nde; Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü, Mermerdelen Mahallesi'nde; Liman Başkanlığı, Sivil savunma Müdürlüğü ve Müftü Mahallesi'nde; Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü yer almaktadır.

Yukarıda kısaca değinildiği gibi resmi binalar kapsamına giren idari merkezler şehrin yüzey şekillerinden etkilenerek meydana getirdiği yayılışa uygun, fakat yine yüzey şekillerinden dolayı ortaya çıkan yer darlığından etkilenerek çeşitli mahallelere dağılmış bir şekilde bulunurlar. Bu yapıların önemli bir kısmı, kıyı boyunca sıralanan sahil dolgu alanı üzerinde ve diğerleri de buraya çok yakın olan eski kıyı çizgisi (doldurulmadan önceki) boyunca sıralanmışlardır (Harita:5).

5-Sosyal ve Kültürel Tesisler

Sosyal kültürel tesisler yerleşmelerin kurulduğu andan itibaren yerleşme ile birlikte var olan, yerleşme büyüyüp geliştikçe gelişip, çeşitlenen unsurlardır. Sosyal ve kültürel tesisler şehrin oluşum aşamasında pek dikkat çekmeseler de şehir ortaya çıkınca aranılan özelliklerden olurlar. Bunlar, spor tesisleri, park ve bahçeler, kamuya ait dinlenme tesisleri, tarihi yapılar, dini yapılar, tiyatro, sinema, opera, bale, sergi ve konser salonlarıdır.

Rize şehri orta ölçekli bir şehir olduğuna göre, bu sayılan sosyal tesislerin yoğunluğu çok fazla değildir. Ancak, şehir halkının bu tür sosyal ve kültürel tesislere ilgisi oldukça fazladır. Bu nedenle gün geçtikçe sayılarının artması doğal olacaktır.

Şehirdeki arazi kullanımında sosyal ve kültürel tesislerin yerine baktığımızda yine belli alanlarda yoğunluk yerine şehir merkezinden başlayarak çevreye doğru dağılmıştır (Harita:5).

1985 Yılında açılan ve sahil yolu üzerinde, Ekrem Orhon Mahallesi sınırları içinde yer alan özel idare sitesinde 420 kişilik tiyatro salonu ile sergi salonları bulunmaktadır. Şehirde çok amaçlı bir kültür merkezi yapılması planlanmış, bunun için de Tophane Mahallesi'ndeki Turist Otel' in altı seçilmiş ama henüz gerçekleştirilememiştir.

Tüm Anadolu Şehirleri'nde göze çarpan, her mahalleye birkaç tane yapılmış olan ve bazıları da çok eski tarihi değer taşıyan camiler bir diğer sosyal ve kültürel yapılardır. Toplam 56 adet cami şehirde hizmet vermektedir. Özellikle de güney kesimdeki yamaç alanlarında ulaşımın zorluğu eğimli ve parçalanmış arazi, birbirine yakın gibi görünen pek çok caminin yapılma nedenini oluşturmuştur. Müftülük sitesi sahil yolunda Tophane Mahallesi sınırları içinde 1987 yılında hizmete açılmış, aynı site içerisinde 1000 kişi kapasiteli site camisi de inşa edilmiştir. Ayrıca burada 1700 kitaba sahip bir kütüphane din görevlileri lokali, hac bürosu, diyanet yayınevi ve diyanet vakfı da hizmet vermektedir. Şehirde 16. Yüzyıldan kalma camiler de mevcuttur.

Spor tesisleri içerisinde, Türkiye liglerinde mücadele veren Çaykur Rize Spor Futbol Takımı ve güreş takımına ait 18000 kişi kapasitesi olan Atatürk Stadyumu ile 500 kişilik tribüne sahip Ekrem Orhon açık futbol sahası önemlidir. Rize Belediyesi'ne ait

semt futbol sahası ile Gençlik ve spor Müdürlüğüne ait atış poligonu ve kamp tesisleri diğer önemli spor tesisleridir.

Şehirde 68 adet otel yer almaktadır. Bu oteller genellikle iş ve ticaret alanlarının yoğunluk kazandığı, Çarşı Mahallesi merkez olmak üzere, Cumhuriyet ve Atatürk Caddeleri boyunca toplanmışlardır. Özellikle sarp sınır kapısının açılmasıyla bu tür tesislere olan ihtiyaç artmıştır. Lokanta, çayhane, kahvehane, birahane ve meyhaneler yine şehir merkezi diyebileceğimiz iş ve ticaret alanlarının yer aldığı merkezlerde toplanmıştır (Harita-5). Şehirde bir tane sinema salonu vardır ve 600 kişi kapasitelidir. Çarşı Mahallesi sınırları içinde merkezde yer alır.

Şehir öteden beri yeşillikler arasına serpilmiş manzarasıyla hayranlık uyandırmıştır. Park, bahçe ve diğer yeşil alanları incelendiğinde bu geleneksel yapının bozulmamış olduğu görülür.

Öncelikle şehrin genel yapısında var olan ev ve önünde uzanan çay bahçeleri görüntüsü, özellikle yamaçlarda hala korunmaktadır. Ancak şehirleşmenin daha hızlı gerçekleştiği sahil kesimi ve gerisindeki düzlüklerde bina yoğunluğu, var olan bahçelerin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Şehrsel düzenlemede, bu alanlardaki söz konusu olumsuz durumdan kurtulmak için, özellikle son olarak doldurulan sahil şeridi boyunca yeşil alan, park ve sosyal tesis yapılması planlanmış ve büyük oranda da bu proje bitirilmiştir (Harita:5). Böylece sahil şeridindeki bina yoğunluğundan dolayı ortaya çıkan olumsuz manzara kıyı şeridinin bu şekilde kullanılmasıyla giderilmiştir (Fotoğraf:12,13).

Şehirdeki diğer park alanlarının en önemlilerinden biri Eminettin Mahallesi sınırları içinde Devlet Hastanesi karşısında yer alan 12750 m²'lik alanda kurulmuş olan 100. Yıl Parkıdır. 1980 Yılından sonra doldurularak denizden kazanılan bu alanda, çocuk

oyun parkı, iki tane havuz, çay bahçesi, gazino ve lunapark bulunur. Ayrıca çeşitli ağaç türleri ile ağaçlandırılmıştır. Diğer bir park alanı olan belediye parkı şehrin en eski park alanıdır. Çarşı Mahallesi'nde, Cumhuriyet ve Atatürk caddeleri arasında yer alır. Alanı 3358 m² olan parkta bir havuz, bir çeşme, 4 ayrı köşesinde 4 ayrı büfe bulunur. Çeşitli ağaç ve çiçeklerle zenginleştirilmiş olan park, şehrin merkezinde önemli bir dinlenme alanıdır.

Sosyal tesisler içerisinde yer alan yardım dernekleri, Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Hava Kurumu, siyasi parti örgütleri, mesleki oda ve dernekler; ziraat odası, ticaret, şoför ve otomobilciler derneği, esnaf ve sanatkarlar odası, vakıflar derneği, sosyal yardımlaşma derneği vakfı, çevre koruma vakfı irşat vakfı, İslami ilimlere hizmet vakfı ve Rize Hizmet Vakfı sosyo-kültürel faaliyet gösteren kuruluşlardır.

Şehirde kültürel etkinlikler son yıllarda gelişme göstermiş, yerel yönetimlerin ilgisi ve il yönetiminin desteği bu durumun gelişmesini sağlamıştır. 1978 Yılından beri Rize Belediyesi tarafından organize edilen Rize Çay ve Turizm Festivali önemli bir kültürel faaliyettir. Şehrin tanıtımına büyük katkı sağlayan bu festival, her yıl haziran ayının son haftasında kutlanır ve 3 gün devam eder. Spor turnuvaları, konserler, konferans ve toplantılar düzenlenerek, bu etkinliğin yaşatılmasına çalışılmaktadır. Ayrıca yerli yabancı halk oyunları, yöreye has bazı gösteriler, atma türkü ve fıkra yarışmaları festivaldeki diğer etkinliklerdir. Rize Halk Eğitim Merkezi tarafından 1985 yılından bu yana düzenlenen yöreye has atma türkü yarışması şehrin kültürel etkinlikleri içinde yer alan bir geleneği yaşatma açısından önem taşır.

Halk eğitim merkezinin faaliyetleri sonucu açmış olduğu kurslar, düzenlediği tiyatro gösterileri, konferanslar ve çeşitli toplantılar şehrin sosyal aktiviteleri içinde yer alır.

Şehirde yakın çevreye yayın yapan Rize Televizyonu, Çay Televizyonu ve Kanal 53 adı altında yayın yapan 3 televizyon, Pazar günleri dışında her gün çıkan Zümrüt Rize, Güneş Gazetesi, Yeni Rize ve Rize Postası gibi gazeteler kültürel ve sosyal hayata renk katan diğer unsurlardır.

Şehre ait turistik tesisler ve turizme açılmış tarihi, kültürel ve doğal alanlar da çeşitli mahallelere serpilmiş halde yer alır. Rize Kalesi Kale Mahallesi'nde yer alan söz konusu değerlerden bir tanesidir. Şehrin güneybatısında, şehre hakim yaklaşık 150 m yüksekliğinde bir tepe üzerinde kurulmuş olan kale ile ilgili bilgiler geçmişe doğru gidildikçe silikleşir. İç içe iki kaleden oluşan yapının iç kale kısmı onarılarak günümüze kadar gelmiştir. Dış kale ya da aşağı kale de denilen ikinci kalenin, sadece batı surlarının bir bölümüyle bazı kuleleri mevcuttur. İç kalenin restorasyonu yapılmış ve bu gün çay bahçesi olarak yerli ve yabancı ziyaretçilerin hizmetine açılmıştır (Fotoğraf:8).

Diğer tarihi yerler içinde, İslampaşa ya da Kurşunlu Cami diye de anılan İskender Cafer Paşa Camisi (1570) İslampaşa Mahallesi'nde, Küçük Gülbahar Hatun Camisi, Gülbahar Mahallesi'nde, Tuzcuoğlu Evi, Atatürk Müzesi ya da Mataracı Mehmet Efendi Evi Müftü Mahallesi'nde bulunmaktadır.

6-Eğitim Tesisleri

Şehrin içerisinde yaşayan nüfusun istekleri doğrultusunda gelişen eğitim tesisleri, bugün şehrin yayılışına uygun olarak şehrsel dokunun içine serpilmiştir. Ancak belli alanlarda toplanma ve yoğunlaşma birkaç yer dışında gözlenmemektedir. Bu alanlardan birisi Atmeydanı ve Yağlıtaş Mahalleleir arasında yer alan yüksekokul binalarıdır. Paşakuyu ve Müftü Mahalleleri sınırında yer alan Rize Lisesi, Mimar Sinan Endüstri Meslek Lisesi, Sağırlar

Okulu ve İlköğretim okulunun bulunduğu alan, eğitim alanlarının yoğun görüldüğü bir diğer alandır. Son olarak Engindere Mahallesi'ndeki Ticaret Lisesi, Turizm Otelcilik Meslek Lisesi ve Anadolu Lisesi'nin yanyana bulunduğu alan eğitim tesislerinin yoğunlaştığı yerdir. Her mahallede en az birkaç ilköğretim okulu mevcuttur. Özellikle kıyı ve onun gerisinde yükselen tepelik kesim ile yamaçları, yamaçların üst kesimleri ve yamaçları parçalayan vadiler boyunca uzanan iç kısımlardaki mahalleler de dahil olmak üzere ilköğretim tesisleri geniş alanlara yayılmış, arazinin parçalı yapısına uygun olarak dağılan yerleşim alanlarının mümkün olduğunca eğitim tesisleri ile bağlantıları sağlanmıştır. Ancak bu alanlarda ilköğretim düzeyinde olan eğitim tesisleri mevcuttur ve daha üst seviyedeki hizmetler için az önce belirtilen yerlerde yoğunlaşmış olan lise ve yüksek okulların bulunduğu alanlara gelinmektedir.

Eğitim tesisleri içinde cumhuriyet sonrası kurulan ilk okul, 1926 yılında yapılan Gülbahar Mahallesi'ndeki Gülbahar İlkokuludur. Bu okulun ardından 1927 yılında Eminettin Mahallesi'nde yer alan Kurtuluş İlkokulu (ilköğretim) ve 1945 yılında Tophane Mahallesi'ndeki Kız Meslek Lisesi açılmıştır. Bugün 38 adet ilk ve orta dereceli okul bulunan şehirde 27 adet ilköğretim okulu, 4 genel 7 meslek lisesi toplam 11 lise mevcuttur (Tablo:16).

Şehirde Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne bağlı Rize Meslek Yüksek Okulu, Rize İlahiyat Fakültesi ve Rize Su Ürünleri Fakültesi yer alır.

Meslek yüksekokulu, Atmeydanı ve Kaplıca Mahalleleri sınırları içinde yer alır (Harita:5). İlahiyat fakültesi ise Çarşı Mahallesi'nde Atatürk Caddesi üzerinde, Su Ürünleri Fakültesi Hacı Eşref Caddesi üzerinde ve Atmeydanı Mahallesi'nde yer almaktadır.

Şehrin tek kütüphanesi yetişkinler ve çocuklara hizmet veren okuma salonu ile 250 kişilik konferans salonuna sahiptir. Kütüphanede 36126 adet yazma ve basma eser bulunmaktadır. Örgün eğitim kurumları dışında şehirde yer alan eğitim ile ilgili diğer kuruluşlar İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, Halk eğitim Merkezi ve özel dershanelerdir.

Eğitim tesisleri içinde, özellikle lise ve yüksek öğretim ile ilgili olanları arasında bir kümelenme gözlenmektedir. Bu alanlar sahile yakın alanlarda yer alırlar ve birden fazla lise ve dengi okulu yan yana barındırırlar. Genel olarak tüm şehrin ihtiyacını bu merkezlere gelerek giderdiğini, hatta lise ve daha yüksek seviyedeki okullar için çevre yerleşmelerden gelenlerin bile olduğunu söyleyebiliriz. Ancak şehrin doğu batı yönünde gelişmesi sonucu oluşan, oldukça uzun bir sahil şeridi üzerinde bir uçta bulunan, Anadolu Lisesi ve Ticaret Liselerinin bulunduğu yere şehrin uzak köşelerinden ulaşım sağlamak güç olmaktadır. Yer darlığı nedeniyle daha merkezde bir yere kurulamayan bu okullara ulaşmak için şehir içi dolmuşları ve özel servisleri kullanmak gerekmektedir.

NO	OKUL ADI	NO	OKUL ADI
1	Kurtuluş İlköğretim Okulu	17	Reşadiye İlköğretim Okulu
2	Atatürk İlköğretim Okulu	18	Zihni Derin İlköğretim Okulu
3	Arkamahalle İlköğretim Okulu	19	Mehmet Akif
4	Cumhuriyet İlköğretim Okulu	20	Hasan Sağır
5	Çorapçılar İlköğretim Okulu	21	Çay
6	Dağsu İlköğretim Okulu	22	Rize Lisesi
7	Avni Akyol İlköğretim Okulu	23	Fener Lisesi
8	Ekmekçiler İlköğretim Okulu	24	Anadolu Lisesi
9	50.Yıl İlköğretim Okulu	25	Anadolu Öğretmen Lisesi
10	Engindere İlköğretim Okulu	26	Tevfik İleri End. Mes. Lis.
11	Hayrat İlköğretim Okulu	27	Mimar Sinan End. Mes.Lis.
12	2 Mart İlköğretim Okulu	28	Kız Meslek Lissi
13	İslampaşa İlköğretim Okulu	29	Ticaret Lisesi
14	Kavaklı İlköğretim Okulu	30	İmam Hatip Lisesi
15	Şevket Yardımcı İlköğretim Ok	31	And. Otelcilik ve Tur.Mes.L
16	Pilavdağı İlköğretim Okulu	32	Anadolu Ticaret Lisesi

Tablo:15-Rize Şehri'nde Yer Alan İlk ve Orta Dereceli Eğitim Kuruluşları.

7- Sağlık Tesisleri

Şehre ait yapılar içinde beşeri hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri olan sağlık sektörü, binaları, kullandığı alan ve etkilediği çevre ile şehrsel fonksiyonlar içerisinde yerini alır. Rize Şehri'ne baktığımızda sağlık tesislerinin özellikle toplanıp yoğunlaştığı, uzmanlaşmış ve bölge çapında etkilediği belli bir alana sahip olmadığı görülür. Şehrin kendi ihtiyacına ancak cevap verecek düzeyde olan bu tesisler içinde en önemlisi Eminettin Mahallesi'nde yer alan Devlet Hastanesi ve çevresinde bulunan Verem Savaş Dispanseri, Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Halk Sağlığı Laboratuvarı, 2 Nolu Sağlık Ocağı ve Sosyal Sigortalar Hastanesi'nden oluşan gruptur. Sosyal Sigortalar Hastanesi dışında hepsi Atatürk Caddesi üzerinde yer alır. Sosyal

Sigortalar Hastanesi ise Cumhuriyet Caddesi üzerindedir (Fotoğraf:17).

Bunlar dışında Belediye Tabipliği, Çarşı Mahallesi'ndeki Belediye Binasında, 1 Nolu Sağlık Ocağı, Atmeydanı Mahallesi'ndeki Atatürk Caddesi üzerinde yer alır. Hayrat Mahallesi'ndeki Sağlık meslek lisesi yanında hizmete açılmış olan bir hastane bulunmaktadır. Ayrıca her mahalle sınırları içinde merkezi konumda ilkokul, cami gibi binaları olduğu yerde bir de sağlık ocağı bulunduğu göze çarpar. Diğer tüm özelliklerde olduğu gibi sağlık tesislerinin de gelişmesinde etkili olan önemli unsurlardan biri yüzey şekillerinin olumsuzluğudur. Bu nedenle şehrin yayılış ve uzanışı doğrultusunda sağlık tesisleri de dağılmıştır.

Sağlıkla ilgili olarak hizmet veren özel kuruluşlar ise serbest çalışan doktorlar, laboratuvar ve tıbbi malzeme satış yerleri ile eczaneler daha çok Çarşı Mahallesi sınırları içinde Atatürk Caddesi boyunca sıralanmışlardır.

8-Tarım Alanları

Rize İl arazisi, genel olarak hem küçük hem de eğim şartlarının çok yüksek olduğu bir özelliğe sahiptir. İl alanının % 78'i dağlıktır ya da başka bir ifadeyle çok eğimli yüzeylerden oluşur. Ancak yine aynı alan içerisinde tarım alanı olarak kullanılan, elverişli yerlerin oranı % 92 olarak belirtilmiştir²⁹. Bu durumun nedeni, toprak tutan yüzeylerin hemen tümünün teraslama ve uygun bitki örtüsü kullanma sayesinde işletilmesidir.

Rize Şehri'nin yerleştiği alana baktığımızda yukarıda il genelinde belirtilen özelliklerden pek de farklı sonuçlara ulaşılamaz. Doğu Karadeniz Bölümü'nde Trabzon'dan sonra gelen

²⁹ Bak. Yurt Ansiklopedisi.

bir burun ve bu burnun doğusundaki bir koyun gerisinde kurulmuş olan şehrin, genel yapısını da eğimli yüzeyler oluşturur. Taşlıdere ve Değirmendere ağızlarında genişleyen vadi tabanları ve bu iki dere arasındaki kıyı şeridi şehre ait tek düzlüklerdir. Bu kıyı şeridi gerisinde küçük derelerce parçalanmış, tepelik haline gelmiş eğimli yüzeyler bulunur (Fotoğraf:23). Şehrin kıyı gerisindeki bu yüzeylerin uygun yerlerine doğru genişlediği görülmektedir.

Rize'de tarım alanları şehir içinde diğer şehirler ile benzer ve farklı bazı özellikler gösterir. Bu alana özgü yetişen çay bitkisi şehir içindeki yaşamla hemen hemen bütünleşmiştir. Cumhuriyet sonrasında yayılmaya başlayan özellikle 1950 yılından sonra hem yatayda hem de dikeyde oldukça geniş bir alanda ekilmeye başlanan çay, önce şehir içinde kendine yer bulmuş, her evin kendine göre az çok bahçesi içinde ekilir olmuştur. Tarım alanı halinde olan bu alanlar şehrin gelişmesiyle gün geçtikçe daralmaktadır. Miras yoluyla bölünen parseller üzerine ise, konut inşa edilmiştir.

Geçmişte şehrin, bahçelikler arasına serpilmiş evlerden oluşan bir görüntüsünün olduğu belirtilmiştir. Yani çaydan önce bu alanlarda portakal, limon, mandalina bahçeleri ile yöresel tarıma has fasulye, kara lahana ve mısır ekilmekteydi.

Günümüzde, şehirdeki tarımsal faaliyetler büyük çoğunlukla çay ziraatine dayalıdır. Bunun dışında sebze tarımı ve meyvecilik de yapılır. Özellikle geçmişten günümüze kadar özelliğini ve önemini koruyan Rize mandalinası da tıpkı çay gibi şehir alanı içinde yer alan ancak gün geçtikçe ekim alanı daralan bir üründür. Tüm diğer şehirler gibi artan nüfus, şehrin içinde az ya da çok var olan tarım alanlarının, binalar lehine azalmasına neden olmaktadır.

Rize Şehri Fonksiyon alanları haritasına baktığımızda, esas çay yetiştirme alanı olan kıyı şeridi bugün tamamıyla binalarla

kaplanmış durumdadır. Tarım alanları geride yer alan ve eğitim şartları nedeniyle yerleşmeye pek müsait olmayan yamaçlarda yoğunlaşmıştır. Şehrin bu kesimlere doğru genişleyememesi, buradaki tarım alanlarının varlıklarını korumasına yol açmıştır. Ancak gelecekte teraslama ve daha ileri teknikler kullanma suretiyle, eğimli yüzeylerin konut alanı olarak değerlendirilmesi mümkün olursa, söz konusu tarım alanlarının da büyüyen şehir karşısında direnemeyecekleri kesindir. Belirtilen kesimler dikkate alınırsa, şehirde hala tarım alanları küçümsenmeyecek derecede önem taşır. Bunun nedeni ise yüksek gelir getiren çay bitkisinin, gizli de olsa şehrin ekonomik faaliyetlerinde ilk sıralarda oluşudur. İktisaden faal nüfusun sektörlere dağılışında gördüğümüz rakamlar her ne kadar tarımsal faaliyetleri son sıraya atsa da, yaşanan gerçekler bundan biraz farklıdır. Şehir halkı birinci iş olarak seçtiği iş dışında yan gelir diye nitelediği çay tarımını da bizzat evinin önündeki bahçesinde gerçekleştirmektedir (Fotoğraf:24).

Tarım alanları içinde incelenebilecek olan Ziraat Deneme Çay Bahçesi bugün çok yönlü olarak hizmet vermektedir. Bu alan Atmeydanı Mahallesi sınırları içerisinde, 1924 yılında çay bitkisinin deneme ekimlerinin yapıldığı yerdir. Şehrin içinde kalan bu alan devlet tarafından koruma altına alınmış durumdadır. Burada iyi cins fidan yetiştirme, tohum üretme çalışmaları yapılmakta, ayrıca şehre hakim bir tepe üzerinde olduğu için, bir kısmı çay bahçesi olarak düzenlenerek gelen turistlere şehrin manzarasına karşı çay içme imkanı tanınmaktadır.

Tarım alanlarının şehrin güneyinde yer alan Yeni Mahalle, Halatçılar, Kaplıca, Kavaklı, Yeniköy, Pehlivan, Dağsu, Balsu, Paşakuyu, Müftü, Gülbahar, Fatih Mahallesi, Bağdatlı, Portakallık, Çorapçılar, İsalmpaşa, Hamzabey Mahalleleri'nin alanları içerisinde daha çok yer tuttuğu görülür. Bu mahalleler içinde de özellikle doğuya doğru gidildikçe kıyı şeridinin daha dar ve hemen kıyı gerisinde başlayan yamaçların daha da dar olması nedeniyle

Müftü, Gülbahar, Bağdatlı, Portakallık İslampaşa, Çorapçılar Mahalleleri'nde tarım alanlarının kapladığı alan açısından daha ön planda oldukları görülmektedir (Harita:5).

C-ŞEHRİN ALTYAPI VE SOSYAL TESİSLERİ

Bir şehir için elbette bina yoğunluğu, nüfus miktarı ekonomik ve sosyal faaliyetler ilk başta göze çarpan özelliklerdir. Ancak şehir ortamında oluşturulması gereken ön şartlardan biri şehirdeki altyapı ve sosyal tesislerdir. Bu unsurun varlığı ya da yokluğu o ortamda şehir görüntüsünü oldukça fazla etkiler. Örneğin gecekondular diye tabir edilen ancak, artık günümüzde görüntü olarak şehir binalarından hiç farkı olmayan yapıların kurulduğu ortamlar ile, şehir ortamları arasındaki en önemli fark altyapı tesisi eksikliğidir. Buradan hareketle şehirdeki altyapı tesislerini de fonksiyonel özellikler içine dahil etmeyi uygun gördük.

Rize şehrinde altyapı ve sosyal tesisler incelenirken iki ana başlık altında konu incelenecektir. Bunlardan birisi şehrin hayat damarlarını oluşturan cadde ve sokaklar ile şehir içi ulaşımıdır. Şehrin bu konudaki durumunun, yeterli ya da yetersiz oluşu ve dahası gelecek ile ilgili düşünceler üzerinde durulacaktır. İkinci konu ise yine alt yapı ve sosyal tesisler başlığı altında elektrik, sulama, içme ve kullanma suları ve atık sular olarak incelenecektir.

1-Caddeler Sokaklar ve Şehir İçi Ulaşım

Şehrin ulaşım ağı ve bu ağın faaliyet gösterdiği mekan olan yolları incelerken genel olarak şehir dışına uzanan ve ülke ile bağlantılı yollardan başlayıp, şehir içindeki bağlantıyı sağlayan ana yollar ile bunlara bağlı görev yapan cadde ve sokaklar sırasıyla incelenecektir.

Şehir alanı içerisinde yer kaplayan aynı zamanda şehre gelişme anlamında büyük katkı sağlayan sahil yolundan öncelikle söz etmek gerekir. 1970 Yılından sonra açılan sahil yolu, Samsun'dan başlayarak Ordu, Giresun, Trabzon'u takiben Rize'ye ulaşır. Buradan da doğuya doğru Çayeli, Pazar, Ardeşen, Fındıklı İlçeleri ile Hopa İlçesi'ni geçerek Sarp Sınır Kapısı'nda son bulur. Orta Anadolu ile Doğu Karadeniz kıyı şeridini birbirine bağlayan bu yol sayesinde, ülke ana ulaşım ağı ile de bağlantı sağlanmıştır. Kıyı şeridinin dışa açılması da bu yolla mümkün olmuştur. Bugün yük ve yolcu taşımacılığında oldukça yoğun bir trafik akışına sahip olan bu yolun, Rize Şehri içinde kalan kısmı, kıyıda deniz doldurulması sonucu elde edilmiş bir alanda gidiş geliş olarak hizmet vermektedir. Bu yola paralel olarak uzanan, yer yer ara bağlantılarla yol boyunca sıralanmış mahallelere doğru açılan, ara yollar sayesinde kıyı kesimi ile iç kesimler arasındaki bağlantıyı sağlayan bir ikinci yol vardır. Bu yol transit olan sahil yolu ile şehir arasında yer alır ve daha çok şehre hizmet verir (Fotoğraf:22).

Şehirde yük ve yolcu taşımacılığı her ne kadar limanı olsa da, birinci dereceden kara yoluyla yapılmaktadır. Şehre ait bir hava alanı yoktur. Liman ise küçük çaplı yük taşımacılığında kullanılmaktadır. Sahil yolu faaliyete geçmeden önce limanda yük taşımacılığı ve yolcu trafiğindeki yoğunluk, sahil yolu açılınca karayolu üzerine kaymıştır. Günümüzde limanın eski cazibesini kazanması için çalışmalar yapılmakta, haftada bir gün düzenlenen feribot seferleri sayesinde bu ulaşım türünün tercih edilmesine çalışılmaktadır. Deniz ulaşımının daha ucuz oluşu ve daha kısa sürede ulaşım sağlanması cazip olan yönleridir.

Şehrin kendine ait bir hava alanı yoktur, ancak ihtiyaç duyulduğu zaman yaklaşık 75 km uzaklıktaki Trabzon hava alanına ulaşım son derece kolaydır.

Bu konu içinde, genel anlamda Rize Şehri ile belli başlı bazı merkezler arasındaki karayolu uzaklıkları da belirtilecektir.

RİZE-TRABZON	75 KM	RİZE-SAMSUN	416 KM
RİZE-ARTVİN	164 KM	RİZE-ANKARA	833 KM
RİZE-BAYBURT	189 KM	RİZE-İSTANBUL	1197 KM
RİZE-ERZURUM	339 KM	RİZE-İZMİR	1419 KM

Tablo:16-Rize Şehri'nin Bazı Şehir Merkezlerine Uzaklığı

Şehrin iç kesimlerle ve ilçeleriyle bağlantısına baktığımızda bu alanlardaki ulaşım ağı ve niteliği, arazi şartlarının olumsuzluğuna rağmen, ülkenin pek çok kesimine göre iyi düzeydedir. İlçe merkezleri ile bağlantılı yollar asfalt olup, daha küçük yerleşim birimlerinin yolları kısmen stabilize edilmiştir. Şehrin tüm köylerle bağlantısı vardır ve haftanın her günü periyodik olarak ulaşım sağlanmaktadır. Özellikle köyde oturup şehre çalışmaya gelenlerin oranının çokluğu ve talepleri, bu yolların gün içerisinde aktif olarak kullanılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda çevredeki tek idari merkez olarak, pek çok konuda çevresindeki alanı etkilediği için şehrin kırsal kesimle bağlantısı iyi düzeydedir.

Şehirde, Reşadiye Mahallesi'nde yer alan otogardan, ülkenin her yerine direkt seferler düzenlenmektedir. Şehirden ülkenin herhangi bir yerine gitmek, sahil yolu sayesinde son derece rahat ve kolay olmaktadır.

İlçe ve köylere yapılan servisler ise, sahil kenarında yer alan dolgu sahası üzerinde özel bir alandan gerçekleştirilmektedir. Şehrin çevre ilçelerine uzaklıkları şöyledir: İyidere' ye; 15 km, Der paz ar' na; 8 km, İkizdere' ye; 48 km, Güneysu' ya; 28 km, Çayeli'ne; 25 km, Pazar'a; 40 km, Ardeş en'e; 52 km, Fındıklı'ya; 58 km, Çamlıhemşin' e; 71 km, Hemşin' e; 57 km, Kalkandere' ye; 24 km' dir (Fotoğraf:21).

Şehrin dış dünya ile bağlantısının sağlandığı bu ana yollar dışında şehrin içindeki yollardan da söz etmek gerekir. Şehrin yayıldığı arazi içerisinde önemli kullanım alanlarından biri de, şehir içi ve dışı ulaşımı sağlayan şehir içi yollardır. Elbette ki ulaşım, öncelikle söz konusu alanın niteliğine göre şekil alır. Bu nedenle, öncelikle şehrin nasıl bir ortamda kurulduğu ve kuruluş noktası ile gelişme yönü arasındaki şekil açısından görüntü özelliklerinden bahsetmek gerekir. Rize şehri, daha önce de belirtildiği gibi Doğu Karadeniz Bölümü sahil şeridinde yer alan bir şehirdir. Sahil boyunca çok dar olan bir alanın gerisinde hemen yükselen, kısım kısım parçalanmış eğimli yüzeyler, şehrin kuruluş ve yayılma alanıdır. Ancak, şehir ilk kurulduğu noktadan çevreye doğru yayılırken topoğrafik şartların engellileri nedeniyle daire şeklinde değil de, dar kıyı şeridinin uzanışına uygun görüntüde yayılmıştır. Bu durumda, yerleşim alanları arasında bağlantıyı sağlayan yollar da şehir sistemine uygun biçimde, kıyı çizgisine paralel ana kollar ve mümkün olduğunca bunlara dik inen tali yollar şeklinde olmuştur. Şehir içi ulaşımında kullanılan yolları trafik yoğunluğu ve diğer özellikler açısından belli bir sıralamaya tutmak gerekir. Özellikle daha çok kullanılan ve şehrin önemli noktalarından geçen ya da bunları birleştiren yollardan öncelikle söz etmek gerekir. Şehrin kıyı çizgisini takip eden ve tümüyle deniz doldurmak suretiyle elde edilmiş bir alanda yer alan transit kıyı yoluna paralel geçen, 15 km boyunca uzanan, şehir merkezi ile şehrin doğu ve batısını birbirine bağlayan ana yol, en yoğun olan yoldur. Burası hem transit yol ile bağlantı kurmak için, hem de şehrin uzayıp giden sahil şeridindeki ulaşımı sağlamak için kullanılır.

Şehir içindeki ikinci önemli yol, Atatürk Caddesidir. Cadde yukarıda sözü edilen yola hemen hemen paralel ve biraz daha güneyden geçer. Caddenin, şehir merkezinde özellikle araç ve yaya trafiği ile iş ve ticaret merkezlerinin sıralandığı, doğuda Tophane,

batıda Eminettin mahalleleri arasında kalan kesiminde oldukça yoğun olduğu görülür. Çiftekavak köprüsünde başlayan cadde, doğuya doğru uzunca bir mesafe kat ederek Bağdatlı Mahallesi, Bağdatlı Un Fabrikası civarına kadar devam ederek, sahil yolu ile birleşir. Genel olarak beton ile kaplanmış temiz ve bakımlı bir görüntüye sahiptir. Caddenin çok az bir kesiminde parke taşlar kullanılmıştır.

Şehir içi ulaşımında üçüncü önemli cadde, Cumhuriyet Caddesidir. Sahil yolu ile Atatürk Caddesi arasından paralel olarak geçer. Batıda otogar civarında Reşadiye Mahallesi sınırında başlayıp, doğuda Ekrem Orhon Mahallesi sınırları içindeki Çaykur Genel Müdürlüğü binası ile son bulur. Bu cadde üzerinde, şehrin gelişmesine bağlı olarak gün geçtikçe artan ticarethaneler caddenin ulaşım yoğunluğu kazanmasına neden olmaktadır. Cadde, alt yapısı düzgün görünümlü ve beton kaplamadır.

Yukarıda adı geçen caddeler, Cumhuriyet sonrası gelişen şehrsel ortama hizmet veren ve kıyıdaki düz alanda uzanan geniş ve ferah görünümlü caddelerdir. Ancak, şehir içinden geçen kısımları özellikle bazı alanlarda şehrin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır. Bu caddeler dar olmaları nedeniyle, şehirde artan insan ve araç sayısına karşın yetersiz kalmaktadır.

Bir diğer cadde kuzey-güney doğrultulu Pazar Caddesidir. Güneyde yer alan konut alanları, tarım alanları gibi tepeliklere doğru serpilmiş yerleri kıyı kesimi ile bağlaması açısından önemlidir. Özellikle Atmeydanı Mahallesi, Meslek Yüksek Okulu ile kıyı kesimin bağlantısı bu cadde sayesinde olur. Cadde çok fazla geniş değildir ve kimi yerlerde oldukça daralır. Bu cadde gibi önemli caddelerle, güney kesimleri bağlayan Erzurum Caddesi, Pilevne Caddesi gibi caddeler de vardır.

Şehir içinde ara bağlantıları sağlayan ve ara yolları birbirine bağlayan, ikinci derecede öneme sahip sokak ve caddeler de vardır. Tevfik İleri Caddesi, Yalı Caddesi, Kıbrıs Caddesi, Ordu Caddesi, Laleli Caddesi, Sümbül Sokak, Gençlik Caddesi, Hanımeli Sokak, Karadeniz Caddesi, Güvercin Sokak, Stadyum Sokak ve Çeşme Sokak kuzey-güney doğrultulu olarak uzanırlar. Manolya Sokak, Kemalyeri Caddesi, Deniz Caddesi, Şehitler Caddesi, Meydan Caddesi, Çarşı Caddesi ve Hacışeref Caddesi ise doğu-batı doğrultulu uzanan caddelerdir. Bu cadde ve sokaklar, kısmen yapı malzemelerinin asfalt parke ya da yer yer beton olması ve ticari işlevlerinin azlığı nedeniyle, fazla yoğun olmamaları sonucunda diğerlerinden ayrılırlar. Ancak, şehir içi trafik akışına bağlantı oluşturmak açısından önemli yere sahiptirler.

Şehrin cadde ve sokaklarının mahalleler arasında gösterdiği benzer ve farklı özelliklere de değinmek gerekir. Zira, şehrin cumhuriyet öncesi, hatta ilk kurulduğu dönemlerden beri var olan merkez mahallelerindeki yolların, özellikle de ara yolların düzensiz görünüşte ve zaman zaman da, çıkmaz sokaklarla örülmüş olması dikkati çeker. Yaya ve araç trafiğinin bu günkü nitelikte olmadığı o günlerde yapılan yollar, arazi şartlarının etkisiyle bazı alanlarda tek bir aracın geçeceği darlığa ulaşır. Bu alanlara harita üzerinden baktığımızda, aynı düzensiz görünüş göze çarpar. Ancak, gerek daha sonra yerleşime açılan dolgu alanlarında, gerekse şehrin daha sonra genişlediği doğu ve batı kesimlerinde sokak ve caddelerin daha düzenli bir görünüş arz ettiği dikkati çeker.

Yaptığımız araştırmalar sırasında gördük ki, şehrin genelinde binalar birbirine çok yakın ve çok katlı olarak inşa ediliyor. Buna paralel olarak cadde ve sokaklarda günün ihtiyacını karşılamaktan öte oldukça dar. Bu durum, gelecekte şehir içinde bazı sorunlara neden olacaktır. Elbette ki, şehrin üzerinde kurulmuş olduğu arazi daha önceleri de pek çok kez belirtildiği gibi son derece eğimli ve yetersizdir. Bu nedenle, artan nüfusun

ihtiyaçlarını karşılayacak olan şehirsel ortamın düzenlenmesi de zor olmakta ve bazı alt yapı tesisleri doğanın engeline takılmaktadır.

Belediyeye ait halk otobüsü, şehir içi ulaşımda gün içerisinde belirli periyotlar ile şehrin doğusu ile batısı arasında bağlantı kurmaktadır. Bunun dışında, şehir merkezinden sahildeki mahallelere aynı hat doğrultusunda, dört ayrı noktada son bulmak üzere dolmuş seferi yapılmaktadır. Özel olarak 18 adet taksi durağı mevcuttur. şehirdeki çok yoğun araç trafiği, park sorununu da beraberinde getirmektedir. Zaten dar olan caddeler, park yeri yeterli olmadığı için park eden araçlar nedeniyle, daha da daralmaktadır. Bunun için Eminettin Mahallesinde altı katlı bir otopark inşası dşnlmş ve gerçekleştirilmiştir. Ancak, gelecek senelerde yaşanacak park ve trafik sorunlarının açılması için daha fazlası gerekecektir.

şehirde kaldırımlar dar olması nedeniyle yeterli düzeyde hizmet verememektedir.

Yük taşımacılığında kullanılan kamyonlar için, Turist Otelin aşağı kesiminde bir kamyon parkı bir de, şehirler arası ulaşımı sağlayan otobüs işletmelerinin yer aldığı Reşadiye Mahallesinde otopark, şehrin ulaşım ağı ile ilgili olarak belirtilmesi gereken diğer unsurlarıdır.

2-Elektirik, Sulama, Kullanma, İçme Suyu ve Kanalizasyon Sistemi

Şehrin elektrik enerjisi ihtiyacı, ülkemizin diğer tüm yerleşim alanlarında olduğu gibi ulusal bir dağıtım hattı sayesinde giderilmektedir. Merkez ilçede, Çayeli ve Ardeşen ilçelerinde bulunan trafo merkezlerine 154 KV nakil hatlarıyla gelen elektrik, ihtiyaç alanlarına dağıtılmaktadır. Ana trafo ile 127 tane dağıtım trafosu, özel sektöre ait 18 adet trafo şehirdeki elektrik dağıtım ağını düzenlemektedir. Şehirde 18433 adet konut olmak üzere, 23200 adet elektrik abonesi bulunur.

Bu teknik bilgiler dışında, şehrin yamaçlarındaki mahallelerine ve yer yer birbirinden uzaklaşıp bahçe içine yerleşen tek konutlarına kadar elektrik dağıtımının gerçekleşmiş olduğu görülür. Hem devletin hem de yöre halkının bu konudaki titizliği sayesinde, şehrsel ortamlarda beklenen ve aranan elektrik ağının kurulmuş olduğunu gösterir (Fotoğraf:25). Ancak hemen belirtmek gerekir ki, kıyı kesimdeki düz alanlarda yapılan dağıtım ile yamaçlardaki mahallelere yapılan dağıtım arasında alt yapı ve tesis kurmanın güç olması açısından farklılıklar vardır.

Şehir ortamında incelenmesi gereken bir başka unsur sulardır. İçme, kullanma suları ve bunların atık olarak şehirden uzaklaştırılması, diğer bir ifade ile kanalizasyon şebekeleri bu başlık altında incelenecektir.

Şehirdeki içme ve kullanma suyu ihtiyacının karşılanması, akarsuların arıtılması, kaynak suları, ve yer altı suları olmak üzere üç ayrı yoldan sağlanır. Bunlar içinde şehrin en yaygın olarak kullandığı, kolayca ulaşılabilen yer altı sularıdır. Şehrin su ihtiyacı, özellikle alüvyon dolgular içine depolanmış yer altı sularının motopomlarla çekilmesi sonucu elde edilir. Şehirde

iklimsel özellikler nedeniyle tarımda sulamaya gerek kalmamış, hatta bazı tarım ürünleri için fazla yağışlı olan bu iklim zararlı olmuştur.

Şehirde su ihtiyacı, 1972 yılına kadar yaklaşık 4-5 km uzaklıktaki Hacı Eşref ve Taşcıoğlu kaynaklarından, pik borularla karşılanmıştır. Ancak, bu tarihten sonra şehir suyu, Taşlıdere havzasında açılan kuyulardan elde edilerek şehir merkezine getirilmiştir. Önce, Atmeydanı Mahallesi'nde yer alan Ziraat su deposu (4000 tonluk) ile Hamzabey Mahallesi' nde yer alan Hamzabey su deposunda toplanan sular, çeşitli mahallelerdeki su depolarına gönderilerek dağıtılmaktadır.

Şehrin su ihtiyacı bugün bütünüyle karşılanmaktadır. Yapılan planlamalara göre, 2010 yılına kadar eldeki su kaynaklarının yeteceği belirtilmiştir. Yıllık ortalama su harcama miktarı 22300 m³ olan şehirde, 15100'ü konut olmak üzere 18100 adet su aboneli bulunmaktadır.

Şehrin içme ve kullanma suyunda, şu an için bir problem yoktur. Ancak, gelecekte şehirselleşen atıklar, özellikle de şehir içi çay bahçelerinde kullanılan kimyasal gübreler bol yağış sayesinde yer altına sızarak yer altı sularını kirletebilir. Bugün belirgin bir rahatsızlık hissedilmemekle birlikte, gelecekte bu durumun sorun oluşturması kaçınılmaz olacaktır.

Şehrin su ihtiyacını karşılamak amacıyla gerçekleştirilme aşamasında olan bir proje vardır. Şehrin güneyinde, Taşlıdere köprüsünden güneye doğru yaklaşık 20 km uzaklıkta bulunan Ambarlık Köyü sınırları içinde bulunan Andon içmecelerinden, şehre su getirilmesi planlanmıştır. Şehrin atık ortamından oldukça uzak olan, temiz ve güçlü kaynaklardan beslenen bu sular, gelecekte doğacak su ihtiyacına karşı bir teminattır.

Şehirdeki atık suların bir kısmı, toplam uzunluğu 74 km olan kanalizasyon şebekesine bağlıdır. Diğer bir kısmı da dereler ve fosseptik çukurlarında toplanmışlardır. Mevcut konutların %35'lik bir kısmı, kanalizasyon şebekesine bağlıdır. Bu şebeke ise, denize açılmaktadır. Dolayısıyla, şehrin sahil şeridinde akıntılara bağlı bir kirlenme oluşmaya başlamıştır. Karadeniz'in özelliği nedeniyle kıyı şeridinin dar, denizin derin ve dalgalı olması durumu bir ölçüde perdelemektedir. Ancak gelecekte bu durum da şehir için sorun olabilir. Özellikle şehrin yeni yapılan alanlarında kanalizasyon sistemi tam anlamıyla yerleşmişken, eski mahallelerde yer yer atıkların derelere bırakıldığı da görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

“Rize Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi” adlı yüksek lisans tezimizin sonuç aşamasında, yaklaşık dört yıl süren bu araştırma sürecini değerlendirmek istiyoruz. Sonuç kısmında değerlendirmeyi yaparken önce, genel olarak bu güne kadar yaptığımız inceleme ile ortaya çıkan satır başlarından söz etmek gerekir.

Rize Şehri, ülkemiz idari bölümlenmesi içerisinde yer alan Rize İli'nin merkezini oluşturur. Şehir, Karadeniz Bölgesi Doğu Karadeniz Bölümü sahil şeridinde yer alır. Bugün, ülkemiz şehirleri içinde ortalarda bir yere sahip olan şehir, kendi içerisinde barındırdığı özellikleri ile dikkat çeker.

Şehrin, kuruluş yeri, bu yerin seçimi ve seçilen bu yerde gelişmesi, M.Ö.II. yüzyıllardan itibaren başlar. Yerleşmenin ilk kurulduğu yerin seçiminde, o zamanın istek ve ihtiyaçlarının önemi büyüktür. İnsanların yaşaması için gerekli olan gıda bulma imkanı dışında, korunma ve savunma yapma imkanlarının geniş olduğu yerler, her zaman rağbet görmüştür. Dolayısıyla, kuruluşa etki eden faktörler içerisinde en çok öne çıkanlar bu alanda bulunan Rize Koyu ve Fener Burnu'dur. Bir kıyı şehri olan Rize'nin, özellikle denizden gelen saldırılara karşı korunma imkanı taşıyan Fener Burnu ile aynı zamanda küçük bir liman özelliğinde olan Rize Koyu hemen gerisinde yerleşmenin filizlenmesine elvermiştir. Rize Koyu'nun gerisinde yer alan Kale Tepe ise, aynı nedenlere dayalı olarak yerleşmenin odaklandığı nokta olmuştur.

İnsan ihtiyaçlarının şekillendirdiği yerleşmenin kuruluşunda etkili olan diğer faktörler içerisinde, alanın yüzeyşekilleri, iklimi, bitki örtüsü, hidrografik özellikleri ve yollar sayılabilir.

Rize Şehri bu alanda kurulurken çevreye oranla biraz daha genişleyen sahil şeridi, ılıman yağışlı iklim, bol su kaynağı ve gür bitki örtüsünün sağladığı kolay yakacak bulma imkanı etkili

nedenler oluşturmuştur. Yerleşmenin ilk kuruluş noktasının tespit edilmesi de, yine bu nedenlere bağlı olarak m¼mk¼n olmuştur.

M.Ö.2000 yıllarından itibaren yerleşime açılan bu alanda, kurulmuş olan yerleşmeler bug¼nk¼ şehrin çekirdeğini oluşturmuşlardır. şehrin kuruluşu ve g¼n¼m¼ze kadar gelişmesi, aynı nokta çevresinde gerçekleşmiştir. Roma d¼neminden itibaren var olduğu sanılan kale, geçmişe doğru gidildiğinde en eski yapı olarak karşımıza çıkar. şehir s¼z konusu d¼nemden itibaren, g¼n¼m¼ze kadar ¼zellikle de Osmanlı İmparatorluğu zamanında daha fazla olmak şartıyla, genişlemiş ve gelişmiştir. şehrin gelişme aşmalarına baktığımızda, en çok yolun cumhuriyet d¼neminde alındığı g¼r¼l¼r. Cumhuriyet ¼ncesi, daha k¼¼k kasaba g¼r¼n¼ml¼ bir yerleşim alanı iken, cumhuriyet sonrasında ¼zellikle de 1950 yılından sonra, oldukça hızlı bir gelişme temposu yaşamıştır. Genel olarak, kuruluş yeri ile bu yerde zaman içinde yerleşmenin aldığı Şekil belirli aşamalarda incelenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmeden ¼nce, şehir ile ilgili çok fazla ayrıntılı bilgi yoktur. O nedenle, kuruluşunu incelerken Osmanlı İmparatorluğu ¼ncesi, Osmanlı İmparatorluğu d¼nemi ve cumhuriyet d¼nemi olarak ¼ aşama belirlenmiştir. Bu aşamalardan ilkinde, şehrin Roma ve Bizans hakimiyeti altında kaldığını, bir d¼nem Trabzon Rum Pontus devleti sınırları içinde iken, kısa s¼reli Selçuklu hakimiyeti sonucunda Osmanlı sınırları içine girdiğini g¼r¼yoruz. S¼z konusu d¼nem, şehrin gelişim aşamaları içinde en silik olanıdır. Esasen ekonomik ve sosyal olarak gelişme yaşanmadığı için, kazanılan idari stat¼ler sayesinde adından s¼z ettirebilmiştir. ¼rneęin Bizans d¼neminde bir bandon (nahiye) olduğu ¼ęrenilmiřtir.

Osmanlı d¼neminde de son zamanlara kadar kasaba g¼r¼n¼ml¼ bir yerleşim alanı iken, Osmanlı Rus Savaşı sonunda Lazistan Sancağı'nın merkezi olan Batum Ruslara bırakılınca, Rize şehri Sancak merkezi konumuna gelmiştir. Bu konumun şehre idari alanda getirdiği canlılık, ekonomik ve sosyal alanlara da

yansımıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin son yıllarına doğru yerleşim alanında bir silkinme yaşanmıştır.

Şehrin, kuruluşu ya da şehrin bugünkü bulunduğu alanda ilk yerleşmenin kurulduğu tarih çok eskilere gitmesine rağmen (M.Ö.2000), bir şehirden söz etmek daha yakın tarihlerde mümkün olmuştur. Gerek Osmanlı İmparatorluğu öncesinde, gerekse Osmanlı İmparatorluğu döneminde var olduğunu bildiğimiz yerleşme, ancak cumhuriyet sonrasında şehrsel niteliklere sahip olabilmıştır. Elbette ki eski dönemlerde günümüz şehirlerinde görülen özellikleri aramak yanlış olur. Ancak, dönemin diğer yerleşmeleri ile eş zamanlı olarak kıyaslanırsa Rize'nin yakınındaki Trabzon'a göre daha az gelişmiş bir yapıdadır. Bu nedenle şehrin, kuruluşundan oldukça uzun bir dönem sonunda yani ancak cumhuriyetten sonra hızlı bir değişim ve gelişim göstererek şehrsel niteliklere kavuştuğu görülmektedir (Fotoğraf:24).

Cumhuriyet ile birlikte, bütün ülkede yaşanan toparlanma ve savaş yaralarını sarma sürecinin ardından, II. Dünya Savaşı da son bulunca durulan siyasi çatışma ve ekonomik hayat, tüm Anadolu'da daha rahat huzurlu bir ortamın doğmasına neden olmuştur. Rize Şehri, bu dönemde bir çıkış yolu aramış iklimsel özellikleri sayesinde, aradığı çıkış yoluna çay ziraatı ile kavuşmuştur. Yörede çayın getirilip ekilmesi, halka kabul ettirilip yaygınlaştırılması, geleneksel tarım anlayışından uzaklaşıp, bu yeni ve değişik tarımsal faaliyetin benimsenmesi, devletin uzun çabaları sonucu gerçekleşmiştir.

Esasen, Şehrin gelişiminden söz ederken, çaydan önce ve çaydan sonra diye ikiye ayırmak gerekir. Zira çay tarımı yaygınlaştıktan sonra, oldukça belirgin bir gelişme yaşanmıştır. Çünkü, çay ile birlikte şehre giren sermaye, şehrin daha pek çok alanda kalkınmasına gelişmesine neden olmuştur.

Araştırmamızın ilgili kısımlarında da belirtildiği gibi, çay ile gelen sermaye bir dönem birikmiş ardından diğer sanayi

kollarının canlanmasına yol açmış, buna paralel olarak nüfus miktarı artmış, sosyal hayat canlanmış, çalışan nüfusun faaliyet kollarına göre dağılımında önemli farklılıklar yaşanmıştır. Önceleri tarımda çalışanların oranı fazla iken, 1990 yılı nüfus sayımı verilerine göre hizmet sektöründe çalışanların oranı oldukça yüksek çıkmıştır. Bu durum bize, şehrsel niteliklerin o yerleşmede iyice yerleştiğini göstermesi açısından önemlidir.

Şehrin cumhuriyet kurulduktan sonra yaşadığı gelişmeleri, üç aşamada inceleyerek her dönemde yaşanan değişimleri daha önce belirtmiştik. Burada söz konusu dönemleri genel ifadelerle hatırlatıp, bu dönemlerle ilgili varılan sonuçlar ortaya şu şekilde koyabiliriz.

1923-1950 Yılları arasında şehir, sakin bir seyir izlemiştir. Söz konusu tarihler arasında, savaştan yeni çıkan toplum, ekonomik ve sosyal alanlardaki yaralarını sarmak ve II. Dünya Savaşı ile yeniden yaşanan kriz dönemini atlatmak ile meşguldü. O nedenle, şehrin gelişiminde pek fazla bir aşama kaydedilmemiştir.

1950-1970 Yılları arasında şehirde, tüm geleceği etkileyen faaliyetler başlamıştır. Gerçekte 1950 yılı, bir dönüm noktası olarak şehrin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Az önce de belirtildiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden beri yörede yetiştirilmesi planlanan çay bitkisi nihayet yaygınlık kazanmış ve halka gelir getirecek duruma gelmiştir. Ekonomik olarak oldukça iyi gelir getiren çay bitkisi, devletin desteği ile yöre halkını kalkındırmaya başlamıştır. Biriken sermaye, şehirde diğer ekonomik faaliyetlerde kullanılarak faaliyet kolları çeşitlenmiştir. Bir sonraki dönemde yaşanacak gelişmeler için birikim sağlanmış ve sonuçta 1970 yılından sonra yaşanan gelişmelerin temelleri bu dönemde atılmıştır.

1970 Yılından günümüze kadar geçen dönemde şehirde, elde edilen sermaye birikimi sayesinde diğer sanayi kollarının gelişmesi, hizmet sektörünün çeşitlenmesi ve sosyal alanın

canlanması mümkün olmuştur. Ulaşım imkanlarının gelişip çeşitlenmesi, Sarp Sınır Kapınının açılması, limandaki ve sahil yolundaki genişletme faaliyetleri sayesinde şehrin büyümesi hız kazanacaktır (Fotoğraf:21).

Şehrin fonksiyonel yapısına ve sınıflandırmadaki yerine baktığımızda, IV. sırada bir merkez olduğu belirlenmiştir. Çevresindeki belli bir alanı etkisi altında tutan şehir ülkemiz şartlarında orta ölçekli bir şehirdir.

Şehrin kapladığı alan içerisinde, konut alanlarından ticari merkezlere ve sanayi alanlarına kadar tüm diğer fonksiyon alanları genel olarak ele alınmıştır. Sonuçta doğal yapıdan etkilenen şehrin, bu yapıya uygun şekilde gelişmeye çalıştığı, zaman zaman da bu yapıyı değiştirerek geliştiği görülmüştür. İlk kurulma noktası olan Kale Tepe ve çevresinde başlayan şehirleşme hareketleri, sahil şeridi boyunca ve gerideki yamaçların uygun yerlerine doğru gelişmiş zamanla bu da yetmemiş, oldukça geniş bir alan, denizi doldurmak suretiyle kazanılmıştır. Kıyı bölgelerindeki tüm şehirlerde az çok başvurulan bu iş Rize Şehri gibi düzlük alanı çok az olan yerlerde daha çok önem kazanmıştır (Fotoğraf:9).

Genellikle bu ölçekteki şehirlerin tümünde gözlenen ticaret alanı ve konut alanlarının karışık olması ve yine ticaret alanlarının merkez diye tabir edilebilecek orta noktalarda yoğunlaşması, kenar mahallelerde konut alanının yoğunluk kazanması gibi özellikler, şehrimizde de gözlenmiştir. Ancak, gelişmenin hızı sayesinde şehrin zamanla daha büyük ölçekli şehirlerin niteliklerine de kavuşacağı şüphesizdir.

Şehrin altyapı tesislerinin incelenmesi sonucunda, bu konuda bazı eksikliklerin henüz tamamlanamamış olduğu görülmüştür. Elektrik ve su dağıtımında gerek halkın, gerekse devletin desteği ile sıkıntı yaşanmamaktadır. Ancak şehrin kurulduğu ve yayıldığı alanın engebeli oluşu, bu faaliyetlerin yapılmasını güçleştirmiştir. Kanalizasyon şebekesinin de, tam

olarak yaygınlaştırılmayışının nedeni budur. Özellikle konut alanlarındaki atık suların, ortak bir şebeke ile şehirden uzaklaştırılmasında henüz tam başarı sağlanamamıştır. Bu suların, şehir içindeki derelere ve sahil boyunca denize boşaltılıyor olması önemli bir sorundur.

Şehir ortamı içinde yer alan yeşil alanlar, çay tarımından dolayı var olan çay bahçeleri ve parklardır. Bu alanlar içinde, aynı zamanda tarım alanı olan çay bahçeleri kendilerine has görüntüleri ile, başka bir şehrimizde göremeyeceğimiz manzaralar oluştururlar. Gittikçe yoğunlaşan binalara karşın, sahil şeridi boyunca dolgu alanı üzerinde yeşil alan çalışması yapılmıştır.

Kısacası Rize Şehri, yeşillikler içinde gittikçe gelişme gösteren şirin bir şehrimizdir. Şehrin, bu potansiyeli ile giderilmesi gereken sorunları ve değerlendirilmesi gereken kaynakları da vardır. Gelecekte bunlar iyi tespit edilir ve kullanılırsa, şehrin gelişimine katkıda bulunacaklardır.

Bu konu ile ilgili yaptığımız çalışma sonucunda bizim belirlediğimiz sorunlar, çözüm yolları ve öneriler ise aşağıdaki gibidir.

Öncelikle, şehrin iletişim ve ulaşım sorunu daha geniş kitlelerle bağlantı kurma isteği, geçmişten günümüze hala tam manasıyla giderilememiştir. Önceleri, bugün var olan sahil yolu bağlantısı da yok iken şehir, güneyde duvar gibi yükselen Rize Dağları, kuzeyde hırçın dalgalı Karadeniz tarafından sınırlanmıştır. Doğu ve batıda bol su taşıyan dereler tarafından kesilen kara ulaşımı, yakın zamanlara kadar bu faktörlerin etkisi altında rahatlıkla yapılamamıştır. Bu durum ulaşım kadar genişleyen ve büyüyen şehrin yer darlığı çekmesine de neden olmuş, sonunda bu engeller içinde kuzeye doğru ilerleme kararı ile deniz doldurulmaya başlanmıştır.

Şehirde, 1970 yılında açılan doğu batı doğrultulu sahil yolu ve iç kesimlerdeki yerleşmeler ile bağlanan yolların aktif olarak kullanılmaya başlaması, gelişmeye hız vermiştir. Fakat, bugün mevcut olan bu yollar yeterli değildir. Sahil yolu, sahil boyunca Samsun'a kadar çok fazla yerleşme olmasından dolayı, çok yoğun bir trafik akışına sahiptir. O nedenle, bu yolun genişletilmesi bütününe transit hale gelmesi gerekmektedir. Zira sadece şehir alanı içinde ulaşım ve bağlantı kurma değil, mümkün olduğu kadar geniş bir alana hatta sınırlarımız dışına ulaşmayı amaçlamak gerekmektedir. Özellikle Kafkas ülkeleri ve Rusya Federasyonu ile karayolu üzerinden en yakın bağlantı noktası, şehir alanı içinden de geçen bu yoldur. Yolun taşıdığı öneme ve potansiyeline göre, az önce belirtilen düzenleme ve genişletme tedbirleri alınırca, şehir için çay dışında gelişecek başka bir kazanç kapısı oluşur. Hatta bu hat üzerinde inşa edilecek demiryolu, yalnız yakın mesafeler için değil, az önce adları geçen sınırlarımız dışındaki ülkeler ile ham madde ve mamul madde alışverişinde, hız güvenlik ve ekonomi sunması açısından, tercih edilebilecek bir sistem olabilir. Pek çok yönde doğal engel olmasına karşın, doğu yönündeki bu söz konusu imkanlar değerlendirilerek şehrin ticaret hacmi genişletilebilir.

Bir diğer ulaşım sorunu, hemen güneyde kapalı kalmış olan Çoruh oluğu, onun gerisindeki Doğu Anadolu Havzası'nı kıyı bölgesiyle bağlayacak olan Rize-İkizdere-Erzurum karayolu projesidir. Henüz tam anlamıyla aktif olmayan bu hat üzerinde yapılacak genişletme çalışmaları, söz konusu yolun modern ulaşım imkanlarına kavuşturulması kıyı ile iç bölgeler arasında büyük bir alışveriş potansiyeli oluşturacaktır. Özellikle, ağır kış şartlarının ulaşımına kapanan yolu, dört mevsim açık hale getirilmesi yararlı olacaktır.

Şehrin ulaşımı ile ilgili bir diğer sorunu, limanını tam kapasite ile kullanamamasıdır. Çok yakında bulunan ülkemizin büyük limanlarından olan Trabzon limanı, hemen tüm bölgeye hitap etmekte, daha geniş imkanlar sunmakta ve bölgeyi kendine

çekerek rekabet ortamı oluşturmaktadır. Rize limanı ise, doğal olarak zaten fazla büyük değildir. Ancak, suni olarak genişletilip büyütülebilir ve bölgede pastadan kendisine düşen payı artırabilir. Rize konumu nedeniyle, doğudan gelindiğinde kıyıdaki ilk il merkezi olduğu için, bu yönde yurt içi ve dışından gelenlerin durak noktasıdır. O nedenle şehir söz konusu avantajı değerlendirmelidir.

Hava yolu ulaşımı açısından çok yakınındaki Trabzon havaalanından yararlanan şehir, bu konuda yüzey şekillerinin olumsuzluğu nedeniyle gelişme gösteremez.

Şehir içi faaliyetler içinde, öncelikle sanayinin desteklenmesi gerekmektedir. Sanayi faaliyetlerinin toplandığı sanayi sitesi, gelişen şehrin ihtiyaçlarını gidermemekte ve yeni bir oluşuma gerek duyulmaktadır. Bu konuda en büyük sorun, yer sorunudur. Şehir ortamı içinde, artan nüfusun ihtiyaçları için bile yer sıkıntısı yaşanmaktadır. Konutların çok sıkışık olması, çok katlı yapılması hatta şehir alanının hızlı bir tempoda kıyı boyunca genişlemesi, hep alan darlığı yüzündendir. Tüm bunlara çözüm olarak iki alternatif olabilir; birincisi kara yüzeyi üzerinde uygun yönde kıyı boyunca uzanan diğer küçük yerleşmeler ile birleşmek kaydıyla genişlemek, diğeri ise deniz doldurma çalışmalarına hız vermektir. İkinci çözümün sarsıntı ve çökme gibi tehlikeli sonuçları olabilir.

Şehrin ticari kapasitesini artırmak, hız kazandırmak ve destek vermek amacıyla, bir diğer tedbir serbest bölge oluşturmaktır. Bu sayede, ticari kapasite devletin de desteği ile artacaktır.

Şehrin sorunlarından bir tanesi de, katı atıkların değerlendirilmesi, imhası ya da saklanmasıdır. Bu iş, oldukça güç şartlarda gerçekleştirilmektedir. Şehirde arazinin yapısı nedeniyle, bu atıkların depolanabileceği uygun bir saha yoktur. Kırsal yerleşmelerin dağınık olması, diğer alanlarda da böyle bir depo alanını oluşturulmasını engellemektedir. Bu iş için, hala devam

eden deniz dolgu çalışmalarının yapıldığı Çaykur Genel Müdürlüğü önünde bulunan alan kullanılmaktadır. Fakat görüntü olarak, denizi kirletmesi açısından ve çıkan koku ile, o güzelim sahil şeridini çok kötü etkilemektedir. Sahil boyunca kesintisiz devam eden yürüyüş alanları, yer yer kurulmuş olan çay bahçesi ve kafeteryalar bu kötü manzara ve koku ile karşı karşıyadırlar. Bu sorunun çözülmesi, eldeki tüm maddi olanakların kullanılarak bir çöp arıtma ünitesinin kurulması sayesinde, katı atıklardan bütünüyle kurtularak mümkün olabilir. Bu iş için, belki de diğer şehirlerin bu konuya ayırdıkları maddi imkanlardan daha fazlası gerekecek ama, tamir edilemez geriye dönüşü mümkün olmayan bir hata yapmaktan çok daha ekonomik olduğu kesindir. Çünkü, İstanbul'da yaşanan deniz kirliliği, önceleri bu şekilde yapılan basit görünen hataların bedelidir ve şehir halkına daha sonra ağır bir faturaya mal olmuştur. Gelişmekte olan Rize gibi şehirlerin geleceği görerek, gerek katı, gerekse sıvı, ev ve sanayi kaynaklı atıklarını değerlendirecek çevreye doğal ortama en az zararlı yöntemi bulmaları gerekmektedir. Bunu yaparken de, en önemli kriter olarak yatırımın maliyeti değil, gelecekte kazanılacak temiz çevre ve sağlık düşünülmelidir.

Rize Şehri el değmemiş doğası ile, hemen kısa mesafelerde ulaşılabilinecek dağları ve yaylaları ile, şehir içindeki ve köylerindeki Karadeniz mimarisinin en güzel örnekleri ile, kendine has mutfağında yer alan mısır ekmeği, hayvansal ürünleri, kara lahanası, özel dokumasıyla turizm değerleri açısından işlenmemiş bir cevherdir. Öncelikle, sahil şeridinde plaj turizmi fazla mümkün olamasa da, denizin mavisini ile karanın yeşilinin kaynaştığı uzun sahil şeridi ve yeşil yamaçlara mücevher taşları gibi serpilmiş yapıları ile, görülmeye değer bir yerleşmedir. Çok kısa mesafelerde bulunan turistik yerlere, gününbirlik gitmek için konaklama ve diğer ihtiyaçların giderilmesinde tercih edilecek bir merkezdir. Dağcılar için çok cazip olan Kaçgar Dağları'nın zirveleri, hemen şehrin kurulduğu yamaçların gerisinde yükselir. Temiz havası bol

suları ve yeşillikleri ile tüm ülkede ün yapmış olan Ayder Yaylası, yine şehre çok yakın bir mesafede gününbirlik gidilebilecek özelliktedir.

Yukarıda saymayı unuttuğumuz pek çok doğal ve tarihi turizm değerleri, şehrin kısa mesafede ulaşabileceği noktalardadır. Bu durum, şehrin lehine değerlendirilmelidir. Araştırmamız sonucu gördük ki, şehirde henüz turizm faaliyetleri çok aktif değil. Bu konu üzerine eğilerek, gerekli altyapı çalışmalarının yapılması sayesinde, şehir için önemli bir kazanç kapısı daha açılmış olacaktır.

Rize Şehrinin, tarihten günümüze gelişip gelen özel Rize Bezi diye belirtilen bir tür el dokuma kumaşı vardır. Küçük işletmeler halinde yaşatılmaya çalışılan bu faaliyet üzerinde durularak, son dönemde unutulmuş bu kültür hazinesinin gelecek kuşaklara da aktarılması sağlanabilir. Konu ile ilgili küçük çaplı bir kooperatif kurulmuş, bu faaliyet canlandırılmaya çalışılmıştır. Ancak, yeterli olmamakta günümüz ekonomik şartlarında Rize bezi dokumacılığının ve dokunan ürünün ticaretinin, desteklenmesi gerekmektedir.

Sonuçta, şehrin kaybolmaya yüz tutmuş pek çok kültürel özelliği bu başlık altında geliştirilmeli, şehre ait bir değer olarak gelecek kuşaklara aktarılmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- AKDAĞ, M---** (1979). Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi. Tekin Yayınevi, Cilt:2, No:1453-1559, ANKARA
- AKTÜRE, S.---**(1981).19.Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti-Mekansal Yapı Çözümlemesi. ANKARA
- AKTÜRE, S.---**(1975). "17. Yüzyıl Başlarından 19.Yüzyıl Ortalarına Kadar ki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehirlerinde Şehirsal Yapının Değişme Süreci." Ö.T.D.Ü. Mimarlık Fak. Derg. Cilt:1,Sayı:1, ANKARA
- AKSU, E.---** (1967). Rize Tarihi. Rize İl Yıllığı, RİZE.
- ARDEL, A.---** (1963). "Samsun'la Hopa Arasındaki Kıyı Bölgesinde Coğrafi Müşahedeler." İ.Ü. Coğ. Ens. Derg. Yay. Sayı:13, S.36-49, İSTANBUL.
- ARDEL, A.---**(1954). "Karadenizin Morfolojisi." İ.Ü. Coğ. Ens. Derg. Sayı:5-6, S.23-45, İSTANBUL.
- COOK, M.A.---**(1972). Population in Rural Anatolia. 1450-1600 Oriental Series, Cilt:27, LONDON.
- DARKOT, B.---**(1967). "Şehir Ayrımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriteri." İ.Ü. Coğ. Ens. Derg. S.17, İSTANBUL.
- EMİROĞLU, M.---**(1982). "Türkiye'de Kentleşme Olgusu ve Bu Olgunun Trafik Düzenlemesindeki Etkileri." A.Ü. D.T.C.F. Derg., Cilt:XXIX, Sayı:1-4, S.83-152, ANKARA.
- ERGÜN, H.-----**(1967). Rize'nin İdari Tarihçesi. Rize İl Yıllığı, RİZE.
- ERİM, G.-----**(1971). "Rize ve Çevresindeki yerleşme ve Evler." "Türkiye'miz" Sayı:4, S.27-35 ve 48, ANKARA.

KARABORAN, H.-----(1989). “Şehir Coğrafyası ve Şehirselleşme Fonksiyonları.”Fırat Üniversitesi, Sos. Bil. Ens. Derg. Cilt:3, S.2, ELAZIĞ.

KIRZIOĞLU, M.F.-----(1992). Rize dolaylarında Bilinmeyen Tarih Gerçekleri Rize'nin Kuruluşunun. 74.Yıldönümü Armağanı, ANKARA.

KOCAKUŞAK, S.----- (1992). “Gölbaşının Gelişme Evreleri.” A.Ü.Türkiye Coğ. Araş. Uyg. Merk. Derg. Sayı:1, S.81-97, ANKARA.

KOCAKUŞAK, S.----- (1996). “Türkiye’de Kentsel Yaşamın Önemi ve Planlamada Coğrafya Bilimlerinin Yeri.” A.Ü. D.T.C.F. Coğrafya Dergi. Sayı:12, S. 83- 93, ANKARA.

KÖKTEN, İ.K.----- (1952). Anadolu’da Prehistorik Yerleşmelerin Dağılımları Üzerinde Bir Araştırma, D.T.C.F. Coğ. Araş. Derg. Sayı:2, ANKARA.

ORHONLU, C.----- (1984). Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerinde Araştırmalar. (Derleyen: S. Özbaran), Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay., No:31, İZMİR

ÖZÇAĞLAR, A.----- (1994). “Zile’nin Kuruluş Gelişimi ve Bu Günkü Fonksiyonel Özellikleri.” A.Ü. Türkiye Coğ. Araş. Ve Uyg. Merk. Dergi., Sayı:3, S.219-243 ANKARA.

ÖZGÜR, M.----- (1994). “Bilecik İli’nde Farklı Karakterde İki Şehir: Bilecik ve Bozüyük”. A.Ü. Türkiye Coğ. Araş. Ve Uyg. Merk. Dergi Sayı:3, S.179-217, ANKARA.

SELEN, H.S.----- (1945). “Türkiye’de Köy Yerleşmeleri ve Şehirleşme Hareketleri.” Türk Coğ. Derg. Yıl:3, Sayı:78, ANKARA.

SOMUNCU, M.----- (1995). “Kayseri Şehri Kuruluş ve Gelişmesi.” A.Ü. Türkiye Coğ. Araş. Uyg. Merk. Derg., Sayı:3, S.219-243, ANKARA.

SOMUNCU, M. V.D.----- (1999). “Sürdürülebilir Bölge Planlama Çerçevesinde Kırsal Kalkınma İçin Alan Kullanım Sistemlerinin Rize İli Örneğinde İrdelenmesi.” Araş. Uyg. Merk. Derg. Sayı:7, S.175-190, ANKARA

- ŞEN, N.**-----(1967). Rize'den Beş Ev. İ. Ü. Okul Yayınları: 53, İSTANBUL.
- TANDOĞAN, A.**-----(1977). Çayeli ve Pazar İlçelerinde Yerleşme Merkez Tipleri ve Nüfus." A.Ü.D.T.C.F. Dergi., Cilt:XXVIII, Sayı:3-4, S.99-155, ANKARA.
- TANDOĞAN, A.**-----(1979). "Çayeli ve Pazar İlçeleri'nin Ekonomik Yapısı." A.Ü.D.T.C.F. Dergisi, Cilt:XXIX, Sayı:1-4, S.83-152 ANKARA.
- TANOĞLU, A.**-----(1954). "İskan Coğrafyası Esas Fikirler, Problemler ve Metod." Türkiyat Mecmuası, Sayı:11, S.1-32, İSTANBUL.
- TANOĞLU, A.**-----(1969). "Nüfus ve Yerleşme." İstanbul Üniversitesi Yay., No:1183, Coğrafya Ens. Yay. No:45, İSTANBUL.
- TARKAN, M.T.**-----(1973). Rize Hopa Arası Coğrafi Etüdü. A.Ü. Edebiyat F. Yay. No:35II, S.80, ERZURUM.
- TEKELİ, S.T.**-----(1943). "Rize'de Çay Yetiştirmenin Tabii Esasları." Türk coğrafya Derg. Sayı:II, S.213-233, ANKARA.
- TOLUN, B.**-----(1976). Şehir İçi Arazi Kullanılışı. İ. Ü. Coğr. Ens. Yay., No:83, İSTANBUL.
- TUNÇDİLEK, N.**-----(1967). Türkiye İskan Coğrafyası Kır İskanı (Köyaltı İskan Şekilleri). İ.Ü. Coğrafya Ens. Yay. No:1283, İSTANBUL.
- TUNÇDİLEK, N.**-----(1960). "Türkiye'de Çay Ziraati Çalışması ve Problemleri." İ.Ü. Coğ. Ens. Derg. Yay. Sayı:11, S.12-42, İSTANBUL.
- TUNÇEL, M.**-----(1981). Tarih Boyunca Türkiye'de Kent Kuruluşları. Doğumunun 100.Yılında Atatürk'e Armağan, Edebiyat Fakültesi Yay. İSTANBUL
- TÜMERTEKİN, E.**-----(1965). Türkiye'deki Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırılması. İ.Ü. Coğ. Ens. Yay. No:43, İSTANBUL.
- TÜMERTEKİN, E.**-----(1973). Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirseller Fonksiyonlar, İ.Ü. Coğ. Ens. Yay. No:72, İSTANBUL.

- TÜMERTEKİN, E.**-----(1973). “Yerleşme Planlaması (Şehir-Köy İlişkileri).” İ.Ü. Coğ. Ens. Dergi. Cilt:10, Sayı:18-19, S.71-86, İSTANBUL.
- TÜMERTEKİN, E.**-----(1972). İktisadi Coğrafya. İ.Ü. Yay. No:1703, Coğ. Ens. Yay. No:67, İSTANBUL.
- TÜMERTEKİN, E.**----- (1969). Sanayi Coğrafyası. İ.Ü. Yay. No:751, İSTANBUL.
- UZUNÇARŞILI, İ.H.**----- (1947). Osmanlı Tarihi, Cilt:1, ANKARA.
- YALÇINLAR, İ.**----- (1967). “Türkiye’deki Bazı Şehirlerin Kuruluş ve Gelişmelerindeki Jeomorfolojik Temeller.” İ.Ü. Coğ. Ens. Derg. Cilt:8, Sayı:16, S.53-66, İSTANBUL.
- YİĞİT, A.**----- (1997). “Keban Kasabası’nın Kuruluş ve Gelişmesine Etki Eden Faktörler.” A.Ü. Türkiye Coğ. Araş. Uyg. Merk. Dergi. S.414-425, Sayı:6, ANKARA
- YÜCEL, T.**----- (1960). “Türkiye’de Şehirleşme Hareketleri ve Şehirler.” Türkiye Coğ. Derg. Sayı:20, S.23-35, ANKARA.
- (1972). Rize İli Toprak Kaynağı Envanter Raporu, T.C. Köy İşleri Bakanlığı, Rapor Seri:65, ANKARA.
- (1976). Rize İli Yıllığı, Ankara Önder Matbaası, ANKARA.
- (1971). Köy Envanter Etütlerine Göre Rize, Köy İşleri Bakanlığı Yay:1952, ANKARA.
- D.İ.E. (1923, 1935, 1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990), Yıllarına Ait Nüfus Sayımları.
- Salname-i Trabzon. H.1213, M.1835, S.272-290, Trabzon Vilayet Matbaası, TRABZON.
- Salname-i Trabzon. H.1218, M.1840, S.214-227, Trabzon Vilayet Matbaası, TRABZON.

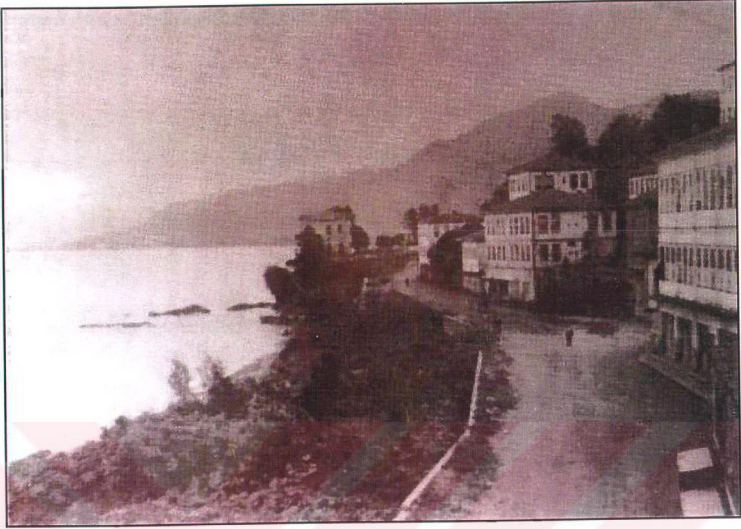
FOTOĞRAFLAR

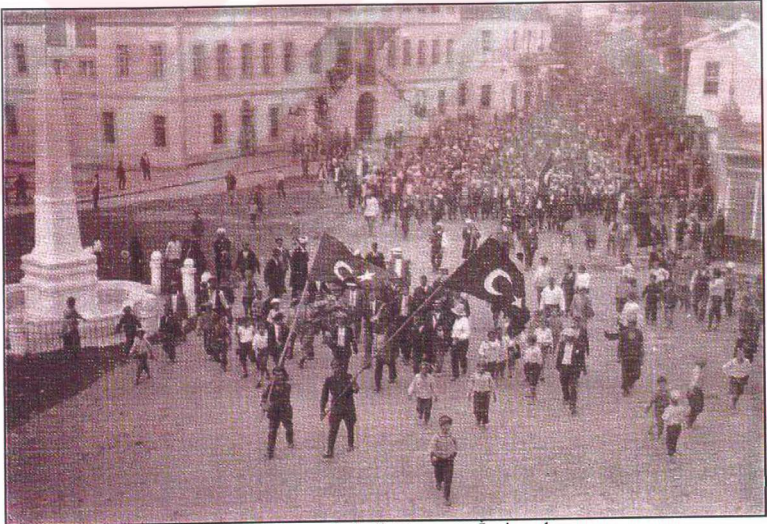
Fotoğraf:1-Rize Şehri'nin en eski fotoğraflarından biri (Rize Koyu ve sahil şeridi dolgu yapılmadan önce).

Fotoğraf:2-Atatürk Rize'de, geride Rize'de şimdi var olmayan bazı yapılar görülüyor.

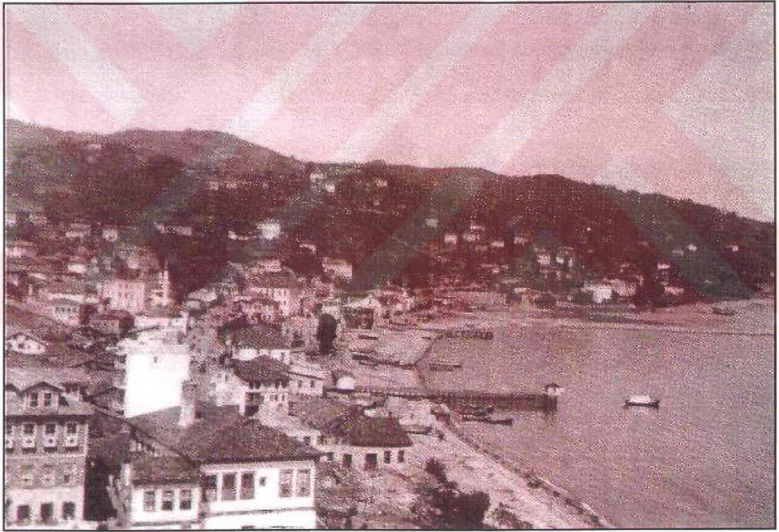
Fotoğraf:3-Rize sahil şeridi

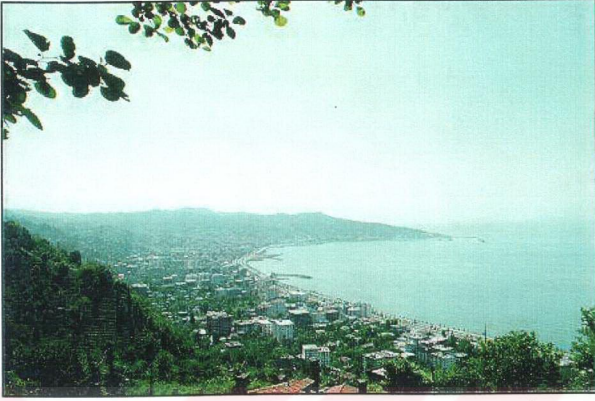
Fotoğraf:4-Cumhuriyetin ilk yıllarında halk Erzurum-Ispir yolunun yapımına giderken. Geride valilik konağı ve Atatürk meydanı.

Fotoğraf:5-Rize Şehri'ne ait caddelerden biri.

Fotoğraf:6-Rize Şehri'ne ait eski bir fotoğraf. Sahil şeridi, Rize Koyu geride Kale Tepe görülüyor. Sahilde henüz bir yol yok.

Fotoğraf:7-Rize Genel Görüntüsü, doğudan batıya doğru, ileride Fener Burnu ve liman görülüyor.

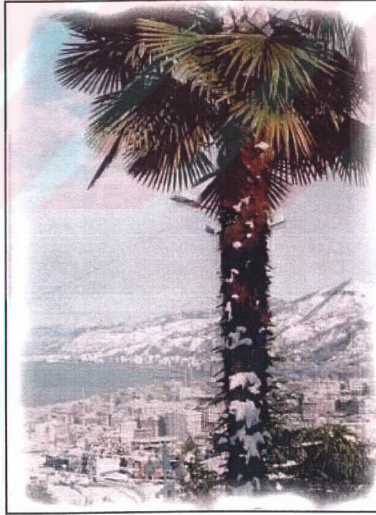
Fotoğraf:8-Rize Şehri batıdan doğuya doğru. Sağ alt köşede Kale Tepe ve Rize Kalesi görülüyor.

Fotoğraf:9-Rize Şehri batıdan doğuya doğru, Ortada yeni yapılan valilik binası ve dolgu sahası ile şehrin doğuya doğru uzanışı görülüyor.

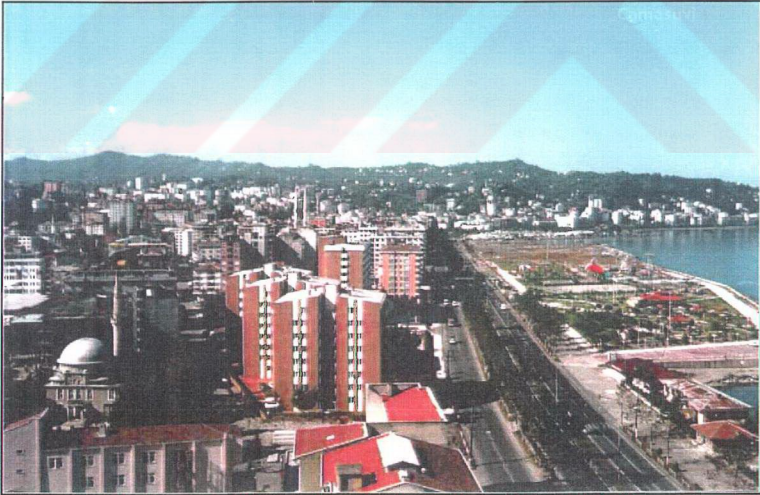
Fotoğraf:10-Rize`de nadir görülen kar yağışı.

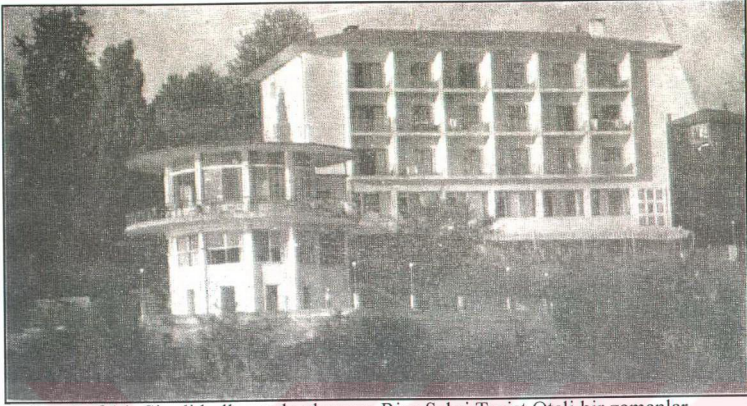
Fotoğraf:11-İklimi tropik özellikler gösteren şehirde bitki örtüsü de buna uyar.
Kar yağışı sık görülmeyen bir durumdur.

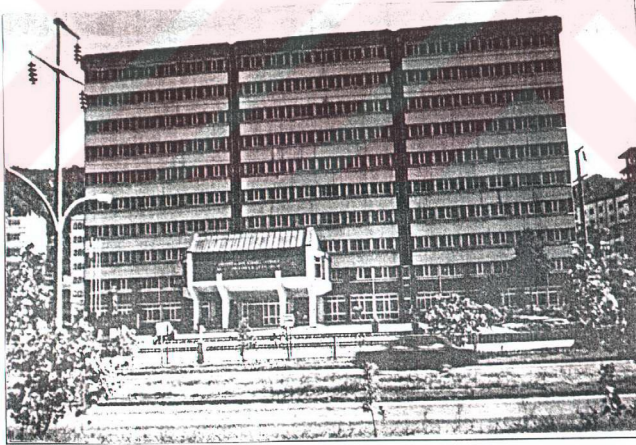
Fotoğraf:12-Sahildeki dolgu alanında oluşturulan park.

Fotoğraf:13-Rize Şehri. Dolgu alanında oluşan Ekrem Orhon Mahallesi, yeni ve çok katlı binalar , sahil yolu ve kıyadaki park ve dinlenme alanları.

Fotoğraf:14- Şimdi kullanımda olmayan Rize Şehri Turist Oteli bir zamanlar kıyı çizgisine çok yakın durumdayken.

Fotoğraf:15-Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Binası.

Fotoğraf:16-Çay Araştırma Enstitüsü.

Fotoğraf:17- Eminettin Mahallesi'nde bulunan Rize Devlet Hastanesi

Fotoğraf:18- Engidere Mahallesi'ndeki Rize Öğretmenevi.

Fotoğraf:19-Sayıları gün geçtikçe azalan eski evlerden biri (Engidere Mahallesi).

Fotoğraf:20-Rize Cumhuriyet Çay Fabrikası (Engindere Mahallesi).

Fotoğraf:21-Sahil Transit yolu, solda dolgu alanında yer alan şehrin ilçelerle bağlantısını kuran dolmuş durakları, ileride kıyı boyunca gözlenen çok katlı binalar.

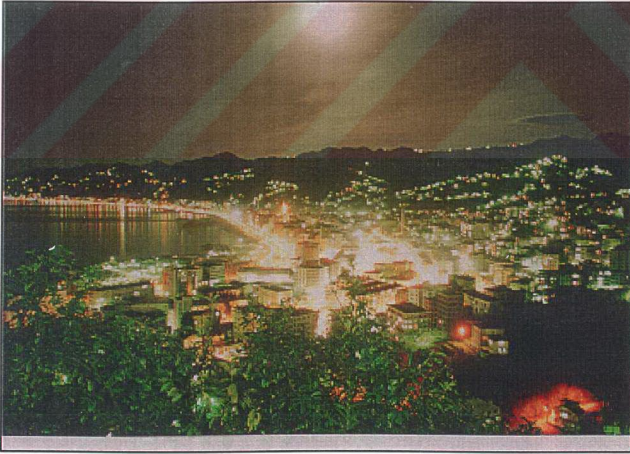
Fotoğraf:22- Sahil yolu ile şehir merkezi bağlantısını yapan , birçok yol ağzının kesiştiği kavşak.

Fotoğraf:23-Şehrin doğusundaki Taşlıdere.

Fotoğraf:24- Rize Şehri genel görünümü. Yamaçlara doğru çekilmiş tarım alanları, ileride Fener Burnu ve Rize Koyu görülüyor.

Fotoğraf:25- Rize Şehri gece manzarası.

Karakaş Özü, Nazan, Rize Şehri Kuruluş ve Gelişmesi, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ejder Kalelioğlu, IV-137 S.

Rize Doğu Karadeniz Bölümü sahil şeridinde yer alır. Rize İli'nin merkezi olan Rize Şehri ise, il alanının batısında Fener Burnu, Rize Koyu ve Kale Tepe üçlüsünün sunduğu uygun imkanlar sayesinde kurulmuştur. Bu alandaki yerleşme faaliyetleri ile ilgili ilk bilgiler M.Ö. 2000 yıllarına kadar gitse de şehrsel nitelikler görmek için daha yakın tarihlere bakılmalıdır.

Şehrin kurulduğu yer ve bu yerin nitelikleri kuruluş ve gelişme ana başlığı altında incelenmiştir. Şehrin kurulduğu yeri etkileyen faktörler yer faktörleri olarak belirlenmiştir. İhtiyaç duyulan savunma kolaylığı, güvenlik, korunabilme, ticaret ve kolay ulaşım gibi imkanları Kale Tepe, Rize Koyu ve Fener Burnu sağlamıştır. Diğer faktörler de (İklim, yüzeyşekilleri, bitki örtüsü, hidrografya ve yollar) uygun şartlar içermektedir.

Şehir IV. Kademe merkez konumundadır. Ülke çay üretiminin %99'unu vermesi nedeniyle bölgelerüstü bir etkiden söz edilebilir.

Şehirde yoğunluk konut ve tarım alanlarına aittir. İş ve ticaret merkezleri şehrin ilk kuruluş noktası çevresinde ve kıyıya yakın olarak kümelenmiştir. Diğer fonksiyon alanları dağınık olarak yerleşmiştir. Özellikle dolgu sahası bu anlamda çeşitlilik gösterirken, yamaçlara doğru konut ve tarım alanları tek unsur olmaya başlar.

Şehrin tüm bu özellikleri ve potansiyeli ile gelişmekte olan bir yerleşme olduğunu söylemek mümkündür. Çeşitli sorunları (altyapı, ulaşım, yer darlığı) ile ilgili gerekli çözümler bulunursa şehrin gelişmesi hız kazanacaktır.

**Karakaş Özü, Nazan, Establishment And Development Of Rize,
Master's Thesis, Advisör: Prof. Dr. Ejder Kalelioğlu, IV-137s.**

Rize is situated on the coast of East Black Sea Region in Turkey. Rize city which is the main part of city set up by Fener Horn, Rize Inlet and Kale Hill that are all on the west part of city. The first settlement on this area was founded near history.

The settlement of city and characteristic can be collected under two main topics: Establishment and devolepment. Location and situation factors effect the places of the city. Needs for defense, emergency, preservation, trade and easy transportation are supplied by Kale Hill, Rize Inlet and Fener Horn. Also the other factors; climate, surface and shapes, plant cover, hidrograpy and roads contain suitable possibilities.

Development of the city was observed under three topics: These are the time before Ottoman Empire, during Ottoman Empire and during Republic. The biggest devolopment was seen during Republic. Especially, in 1923, 1950 and 1970, important returning points were seen. Because of tea production at this area, development of the city has increased gradually.

City is accepted on forth degree centre. Furthermore, this city is too important on this region since the production of tea is % 99 on the country.

If we'll mention about the usage of the area, agricultural and dwelling areas take an importance. City centre is grouped as becoming too near to the beach. The other functions are set freely such as filling out zone shows variety. When you move to slopes, you'll see only dwellings and agricultural areas too.

As a result of all these characteristic, city can be accepted as a moderate developing settlement area. If problems (transportation, substructure and lack of plice to live) were solved, development of the area would increase.